

JEFFREY N. WASSERSTROM

21. Yüzyılda Çin

Çin Hakkında Bilmek İstediğiniz Her Şey

ÇEVİREN: HÜR GÜLDÜ

iletişim

J. N. WASSERSTROM

21. Yüzyılda Çin

JEFFREY N. WASSERSTROM

21. Yüzyılda Çin

JEFFREY N. WASSERSTROM 1989 yılında California Üniversitesi, Berkeley'de doktorasını tamamladı. Halen California Üniversitesi, Irvine Tarih Bölümü'nde Çin tarihi alanında dersler veren Wasserstrom'un başlıca yayınları arasında *Global Shanghai: 1850-2010*, *China's Brave New World* ve *Twentieth-Century China* bulunuyor.

China in the 21st Century. What Everyone Needs to Know
© 2010 Jeffrey N. Wasserstrom
Bu kitabın yayın hakları Oxford Publishing Ltd'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1630 • Başvuru Dizisi 60
ISBN-13: 978-975-05-0924-7
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul
2. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ekrem Solgun
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JEFFREY N. WASSERSTROM

21. Yüzyılda Çin

Çin Hakkında Bilmek İstediğiniz Her Şey

China in the 21st Century
What Everyone Needs to Know

ÇEVİREN *Hür Güldü*

iletişim

İçindekiler

Teşekkür ... 11
Yazarın Notu ... 15

BİRİNCİ KISIM
Tarihsel Miras ... 23

BİRİNCİ BÖLÜM
Felsefe Okulları ... 25
Konfüsçyüs kimdi? ... 25
Konfüçyüs'ün temel fikirleri nelerdi? ... 26
Konfüçyüs'ün siyasi düşüncesi neydi? ... 27
Tarih Konfüçyüs için ne kadar önemliydi? ... 28
Konfüçyüs Çin'de her zaman saygıdeğer bir şahsiyet miydi? ... 29
Konfüçyüs yaşadığı dönemde ünlü müydü? ... 30
Konfüçyüs'ün fikirleri ne zaman önem kazanmaya başladı? ... 33
Konfüçyüs bir asır önce nasıl görülüyordu? ... 34
Konfüçyüsçülük bir din midir? ... 35
Konfüçyüs 1949'dan bu yana nasıl algılanmaktadır? ... 36
Konfüçyüs niçin yeniden popüler oldu? ... 37
Yeni rejim Konfüçyüs'ü tam olarak nasıl kullanıyor? ... 39
Konfüçyüsçülük imparatorluk Çin'inin ekonomik gelişimini engelledi mi? ... 41
Çin yaygın bir "demokratik" geleneğe sahip mi? ... 43

Çince'de demokrasi terimi nedir
ve kesin olarak ne anlama gelmektedir? ... 45

İKİNCİ BÖLÜM

İmparatorluk Çini ... 47
İlk hanedanlıklar hangileriydi? ... 47
Hanedanlıklar nasıl yönetirdi? ... 48
"Hanedanlık döngüsü" neydi? ... 50
Bu döngüsel düşüncelerin siyasi etkileri nelerdi? ... 50
Tüm hanedanlıklar aynı mıydı? ... 51
Hanedanlıkların diğer ülkelerle ilişkileri nasıldı? ... 53
Afyon Savaşı neydi? ... 54
Qing Hanedanı niçin yıkıldı? ... 55
Hangi iç gelişmeler Qing Hanedanı'nı zayıflattı? ... 56
Köylü ayaklanmalarının önemi neydi? ... 56
Afyon Savaşı'nın sonucu ne oldu? ... 58
Taiping Ayaklanması neydi? ... 58
1894-1895 Çin-Japon Savaşı niçin çok önemliydi? ... 59
Boxer Ayaklanması (1899-1901) neydi? ... 60
Boxer buhranı nasıl yanlış anlaşılmaktadır? ... 61
Boxer buhranı Çin'de nasıl bilinir? ... 61
Boxer Ayaklanmasına ilişkin
bu görüş farklılıkları niçin önemlidir? ... 62
Qing yönetimi nasıl sona erdi? ... 63
Çin Komünist Partisi yeni bir hanedan mıdır? ... 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Devrimler ve Devrimciler ... 67
Sun Yat-sen kimdi? ... 67
Başkan olduktan sonra Sun'a ne oldu? ... 68
"Savaş Lordları Dönemi" ... 69
4 Mayıs Hareketi neydi? ... 69
4 Mayıs döneminin en önemli radikal yazarı kimdi? ... 71
Komünist Parti'nin 4 Mayıs Hareketi'ne
bakışı nasıldır? ... 73
Rus Devrimi örneği niçin bu kadar önemliydi? ... 74
Birinci Birleşik Cephe neydi? ... 74
30 Mayıs Hareketi niçin önemliydi? ... 75
Kuzey Seferi neydi? ... 75
Chiang Kai-shek kimdi? ... 76

Uzun Yürüyüş neydi? ... **77**
Nanjing Katliamı neydi? ... **79**
Komünistler milliyetçileri nasıl yendi? ... **80**
Kitlesel kampanyaların Çin Halk Cumhuriyeti'nde oynadığı rol nedir ... **82**
İlk önemli kitlesel kampanyalar hangileriydi? ... **83**
Amerika'ya Diren, Kore'yi Destekle kampanyası neydi? ... **85**
Yüz Çiçek kampanyası neydi? ... **85**
Sağcı Karşıtı kampanya esnasında ne oldu? ... **87**
Mao ve müttefikleri ne tür kişilerdi? ... **87**
Mao'nun eserleri nasıl karşılandı? ... **90**
(İleriye Doğru) Büyük Atılım neydi? ... **91**
Kültür Devrimi neydi? ... **92**
Dörtlü Çete neydi? ... **94**
Mao Çin'in bugünkü liderlerinin gözünde niye hâlâ önemlidir? ... **95**
Mao'yu bir canavar olarak görmenin alternatifi nedir? ... **97**
Mao Çin'de hataları da olabilen bir insan olarak görülmekte midir? ... **98**
Sıradan Çinli Mao hakkında ne düşünmektedir? ... **99**

İKİNCİ KISIM

Bugün ve Gelecek ... **103**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mao'dan Günümüze ... **105**
Deng Xiaoping kimdi? ... **105**
Deng'in halefleri kimlerdi? ... **107**
Deng tam olarak ne yaptı? ... **108**
Deng bugün nasıl görülmektedir? ... **109**
Demokrasi Duvarı hareketi neydi? ... **110**
Tiananmen Ayaklanması'nın gerçek öyküsü nasıldır? ... **111**
Çin hükümeti Tiananmen'de takındığı tutumu niçin değiştirmedi? ... **114**
Diğer komünist hükümetlerin düşüşünün Çin üzerindeki etkisi nedir? ... **115**
Çinli yöneticiler "Leninist Yokoluş"tan kurtulmayı nasıl başardı? ... **118**
Çin hükümeti 1989'dan bu yana protestolara nasıl karşılık veriyor? ... **120**
ÇKP, Falun Gong hareketini niçin ve nasıl bastırdı? ... **122**
Günümüzde Çinli muhalifler kimlerdir? ... **123**

Siyasi muhalefette internetin rolü nedir? ... **126**
Çin'de sayısal bölünme ne anlama gelmektedir? ... **127**
2008 Olimpiyatları Çin açısından niçin çok önemliydi? ... **128**
Çin'in 2008 Olimpiyat hazırlıklarında olağandışı olan neydi? ... **129**
Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak bugünün Çin'i hakkında ne tür ipuçları vermektedir? ... **130**
Büyük ölçekli etkinlikler Çin'de önemli olmaya devam edecek mi? ... **133**
Olimpiyatlardan hemen sonra niçin Expo'ya ev sahipliği yapmak istendi? ... **134**
"Tek çocuklu aile" politikası nedir? ... **136**
Kız ceninlerin öldürülmesi nüfus artışını engellemeye yaradı mı? ... **138**
Bugünün Çin'i *sui generis* bir ülke midir? ... **139**
Çin'in diğer ülkelerle paylaştığı ortak özellikler nelerdir? ... **142**
Çin'in Büyük Güvenlik Seddi (Altın Kalkan Projesi) benzersiz bir yapı mı? ... **145**

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABD-Çin Arasındaki Yanlış Anlamalar ... **149**
Amerikalıların Çin hakkında en fazla yanlış bilgiye sahip oldukları konular nelerdir? ... **149**
Çin'in çeşitliliği niçin gözardı edilmektedir? ... **150**
Etnik kökenin genel manzara içindeki yeri nedir? ... **152**
Bölgesel farklılıklar ne ölçüde önemlidir? ... **154**
Yaş farklılıkları ne ölçüde önemlidir? ... **154**
Çin hâlâ ateist bir devlet midir? ... **156**
Çin bir "big brother"* devleti midir? ... **157**
ABD'de Çin'e ilişkin yanlış kanaatlerin en önemli kaynağı nedir? ... **161**
ABD ve Çin'in Tibet'e ilişkin görüş farklılıkları nelerdir? ... **162**

ALTINCI BÖLÜM

Gelecek ... **167**
Çin dünya hakimi olmaya mı soyundu? ... **167**
Tayvan ile bir savaş muhtemel mi? ... **170**
Çin dünyanın başat ekonomik gücü olabilecek mi? ... **172**
Uzun bir süre köyler diyarı olarak tasavvur edilen Çin şehirler diyarı olabilecek mi? ... **173**
Çin'in bir demokrasi olması muhtemel mi? ... **175**
Çin'de milliyetçilik ne kadar güçlü? ... **175**
Önümüzdeki onyıl içinde Çin ne tür bir hükümete sahip olacak? ... **177**

ÇKP'nin önündeki en büyük zorluklar neler? **179**
Çin'in çevre ve enerjiyle ilgili olarak
karşılaştığı en önemli sorunlar nelerdir? **180**
Yaygın yolsuzluk niçin böylesine ciddi bir sorun? **182**
Çin ve ABD'nin iki süpergüç olduğu bir döneme,
bu iki ülke kendisini nasıl adapte edebilir? **184**
Çin ve ABD'nin başka ortak özellikleri var mı? **187**
Amerikalılar Çin'e yönelik
her türlü eleştiriden özellikle kaçınıyorlar mı? **188**

Ek Okuma **191**

TEŞEKKÜR

Derslerime giren öğrencilerimden ve geçen on yıl boyunca dört kıtaya yayılmış ondört civarında ülkede Çin üzerine yaptığım konuşmalara katılanlardan başlayarak birçok kişiye minnet borçluyum. Bana sordukları sorular, bu kitapta ele alınması gerekenleri belirlememde yardımcı oldu. Oxford University Press çalışanları Tim Ben ve Dayne Poshusta ile onların ricasıyla kitap taslağını okuyarak soru listeme son halini vermemde büyük katkısı olan ismini bilemediğim kişiler teşekkürün büyüğünü hak ediyorlar. Koşulsuz desteği, müthiş mizah duygusu ve kitabın şekillenmesine yaptığı katkıdan dolayı Tim'e; kitap metnini keskin dikkatiyle gözden geçiren Dayne'e minnettarım.

Sorularımı cevaplayarak, yeni fikirlerimi dinleyerek, yayımlanmamış çalışmaları paylaşarak ya da çok kısa bir sürede bir hatta birkaç bölümü okuyup yorumda bulunarak katkılarını esirgemeyen aşağıda adı geçen dost ve meslektaşlarıma şükran borçluyum: Susan Brownell, Tim Oakes, Tim Weston, Lisa Claypool, Susan Fernsebner, Lee Haiyan, Sara Friedman, Benjamin Read ve Kate Merkel Hess (kitabın

bazı bölümleri Kate ile ortaklaşa kaleme aldığım açıklamalardan oluştuğu için kendisi özel bir teşekkürü hak ediyor). Vanessa Schwartz, Rob Culp, Peter Zarrow ve Kate Edgerton-Tarpley, görevin (hatta belki de dostluğun) ötesine geçerek, yine çok kısa bir sürede kitabın taslak metninin tamamını okuyup çok değerli önerilerde bulundular.

Kendileriyle yaptığım sohbetlerle, Çin'le ilgili kanaat oluşturmama ve bu ülkenin diğer ülkelerden farklı ya da onlara benzeyen yönlerini kavramama katkıda bulunan Indiana ve Kaliforniya üniversitelerindeki meslektaşlarıma minnettarım. Saymam gereken birçok kişi var ama özellikle Maria Bucur, Jeff Isaac, Jeff Gould, Nick Cullather, Mike Grossberg, John Bodnar, Sue Tuohy, Scott O'Bryan, Scott Kennedy, Jeff Veidlinger, Ben Nathans, Mark Roseman, Kumble Subbaswamy, Michael Curtin, Ken Pomeranz, Vinayak Chaturvedi, Bob Moeller, Emily Rosenberg, Yong Chen, Guo Qitao, Dorothy Solinger, Lauro Mitchell, Kavita Philip ve Jennifer Munger'i zikretmezsem hata etmiş olurum.

2008 Ocak'ında Kaliforniya Üniversitesi'nde kurulan "China Beat" bloguna katılan herkese teşekkür ederim. Bu sosyal paylaşım ortamına katılmak bana paha biçilmez bir sürekli eğitim fırsatı sundu. Bir çalışmanın üniversite hocası, öğrenci, akademisyen ya da kendi çapında bir yazar tarafından mı yapıldığını ayırt etmeye yarayan tüm farklılıkları belirsizleştiren ya da tamamen ortadan kaldıran bir grubun başardığı mükemmel bir örnek oluşturdu "China Beat". Burada isimlerini tek tek saymam imkansız olsa da tüm "China Beat" yazarlarına özellikle de Kate Merkel-Hess, Ken Pomeranz, Maura Cunningham, Miri Kim ve Susan McEachern'e, bloga ve blogdaki yazılardan ortaya çıkan "China 2008: A Year of Great Significance" isimli kitaba yaptıkları katkılardan ötürü müteşekkirim.

Bu kitabın ilk taslağını üslup yönünden titiz ve itinalı bir biçimde okuyarak katkı sağlayan Nicole Rebec'e, Oxford University Press'in New York ofisindeki çalışmalara katılmamı sağlayan Nancy Toff'a teşekkür borçluyum.

Pankraj Mishra, Geremie Barmé, Timothy Garton Ash, Alec Ash, Prasenjit Duara, Harriet Evans, Mark Selden, Timothy Weston, Mary Gallagher, Liz Perry, Gail Hershatter ve Barbara Mittler'e bu kitapta ele alınan konularla ilgili olarak 2009 yılında yaptığımız e-posta yazışmaları ve görüşmelerden dolayı teşekkür etmek isterim. Muhtemelen çoğu unutulmuş olsa da kitaptaki birçok ana konuya ilişkin görüşlerimi bu görüşme ve yazışmalar şekillendirdi. Daha önce yayımlanmış bir kitabımda, çeşitli dergilerin editörlerine teşekkürlerimi sunmuştum. Onların, söz konusu dergilerde yayımlanmış kısa makalelerime yaptıkları yorumlar sadece akademisyenler için yazmaktan halka hitaben yazmaya geçiş sürecimde bana çok yardımcı oldu. Bundan dolayı kendilerine hâlâ borçluyum ve bu listeye Joan Connell, Josh Burek, Kate Palmer, Liam Fitzpatrick, Colin McMahon ve Nick Goldberg'i de eklemek isterim.

Ayrıca, Çin hakkında "bilmem gereken" ilk hususları bana öğreten ve destek veren ilham kaynağı hocam Michael Freeman'a minnettarım. Ve elbette teşekkürlerimi sunmak istediğim son kişi Anne Bock: Olağan nedenlerin yanı sıra bu kitapla ilgili olarak "Çin hakkında herkesin bilmek isteyeceği şeyler" ile Çin hakkında sadece bana ilginç gelen şeyler arasındaki ayrımın farkına varmamı sağladığı için.

YAZARIN NOTU

1970'lerin sonunda, ani bir kararla Çin tarihi hakkında ilk ders aldığım dönemde, dünyanın en kalabalık ülkesinin geçmişi ve bugünü hakkında bilgi edinmek seçmeli bir dersin konusuydu. O zamanlar, Çin kültürü, siyasası ve toplumu hakkında çok yüzeysel bir bilgiye sahiptim. Bunun bir nedeni, o dönemde hâlâ etkili bir araç olan radyo kanallarının, Başkan Richard Nixon'ın 1972'de Pekin'e düzenlediği tarihsel ziyaret gibi sıra dışı bir olay meydana gelmeden Çin hakkında haber yapmamaları idi. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) hakkındaki haberler İngilizce yayımlanan gazetelerin ön sayfalarına nadiren çıkar, spor, iş ya da eğlence sayfalarında ise neredeyse hiç yer almazdı.

Otuz yılda, bu ülkenin kendisi de kendisine yönelen küresel ilgi de öylesine değişti ki. Artık ÇHC Batı gazetelerinde sadece buhran dönemlerinde değil rutin olarak ve gazetelerin her sayfasında yer alıyor (hatta spor sayfalarında biletabi öncelikle Shanghai doğumlu Houston Rockets'da forma giyen NBA oyuncusu Yao Ming sonra da 2008 olimpiyatları sayesinde). Dahası, CNN yayınlarından tutun da Huffing-

ton Post* gibi internet ortamlarında bile artık Çin hakkında bolca habere rastlanıyor.

Fakat, Timothy Garton Ash'in *Los Angeles Times*'da yayımlanan makalesinde de belirttiği gibi, Çin'in karmaşıklığı ve küresel ilişkilerde oynadığı önemli role rağmen bizler ihtiyaç duyduğumuz kapsamlı bilgiyi hâlâ elde edemiyoruz.

Artık birçok ülkeden daha fazla milyonerin, nüfusu bir milyonu geçen çok sayıda şehrin, daha fazla gökdelenin bulunduğu bir Çin var karşımızda. Çağımızın en önemli sorunlarında merkezi konumda yer alıyor. Çoğu ülkeden daha fazla sera gazı salıyor atmosfere örneğin. Elinde devasa miktarda ABD hazine tahvili tutuyor. Önde gelen market zincirlerinin raflarında Çin malları boy gösteriyor. Sadece atom bombasına sahip değil, aynı zamanda nükleer ihtirasları nedeniyle Batı'da endişe kaynağı olan Kuzey Kore ile özel ilişkileri var.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, "Herkesin bilmeye ihtiyaç duyduğunuz her şey" alt başlıklı, bugünün Çin'i hakkında bir kitaba duyulan ihtiyaç da ortaya çıkıyor. İleri olduğu alanlar, dünyanın diğer bölümlerinden etkilendiği noktalar ve bu etkinin nasıl olduğu ve kendisinin dünyanın diğer bölümlerini nasıl etkilediği ilginç gelen konular. Çin'in 21. yüzyılda nasıl bir dönüşüm geçirdiği dünyadaki herkesin merak ettiği bir konu.

Bu kitabın amacı, basmakalıp tabiriyle kapalı kutu olarak görülen bir ülkeyle ilgili tartışmaların normalleşmesine yardımcı olmak. Batı'nın Çin'i yanlış algılamasına yol açan kaynakları belirleyerek, bu ülkeyle ilgili önemli konulara ilişkin bilgi verdikten sonra, çok karmaşık da olsa bu ülkenin niteliğine ilişkin temel bilgiye sahip olabileceğimizi göstermek.

(*) *The Huffington Post*, Arianna Huffington, Kenneth Lerer ve Jonah Peretti tarafından 2005 yılında kurulan ABD merkezli bir haber sitesi ve içerik toplama blogudur – ç.n.

Çin'in geçmişine ve bu geçmişin çağımızın başlıca ikilemleriyle ilişkisine değineceğim ilk bölümlerden sonra bugünün Çin'ini ele alacağım.

Bir yandan Ağustos 1986 ve Temmuz 1987 arasında, konusu öğrenci protestoları olan ilk kitabım için Çin'de yaptığım araştırmalara sürekli atıfta bulunurken, bir yandan da o yıllardan bu yana Çin'e gerçekleştirdiğim bir dizi ziyaret esnasında öğrendiklerimden yararlanacağım. Nitekim bu seyahatlerden birinde, ülkenin geçirdiği şaşırtıcı dönüşüm, ilk karşılaşmamla şimdiki hali arasında sanki bir asır geçmişçesine farklılaştığı izlenimini uyandırmıştı bende.

Çeşitli projeler için yaptığım ana kaynak okumalarıyla –ki bunlardan bir tanesi Shanghai'ın son yıllarda geçirdiği çarpıcı dönüşümle ilgili bir monografi– tartışmayı derinleştireceğim.

Kitabın birçok bölümü, Çin'in siyasi yapısını dönüştüren köyden kente kitlesel göçten (insanlık tarihindeki en devasa göç) tutun da Mao Zedong'un (Mao Tse-Tung) (1893-1976)[1] siyasi mirasına kadar daha önce başka yazarlar tarafından yapılan önemli çalışmalara dayanmaktadır. Akademik yayınların yanı sıra, gazetecilerin ve serbest yazarların önemli eserlerinden de faydalandım. Nitekim, bir akademisyen, bu zümrenin yaptığı çalışmaları, Çin hakkındaki yabancı kaynaklı literatürün "ikinci Altın Çağı" olarak adlandırmıştı.[2] Bu yazarlar, Çin dışındaki okuyucuya öykü ya

1 Chiang Kai-Shek ve Sun Yat-Sen gibi birkaç istisna haricinde, Çince kavram ve isimler Çin Halk Cumhuriyeti'nde kullanılan pinyin sistemine göre yazılmıştır. Karışıklığa yol açabilecek durumlarda yukarıda Başkan Mao'da yapıldığı gibi alternatif yazım parantez içinde verilmiştir.

2 Robert A. Kapp "Coming Distractions: Two Kinds of Time", *China Beat,* 12 Kasım 2008, http://thechinabeat.blogspot.com/2008/11/coming-distractions-two-kinds-of-time.html. Çin'le ilgili literatürün "yeni Altın Çağı"nı yaşadığımız iddiasına katılıyor ve bu literatüre katkıda bulunan şu isimleri takdirle anıyorum:Evan Osnos, Peter Hessler, Ian Johnson, Lijia Zhang, Howard French, Pankaj Mishra, Leslie T. Chang, Michael Meyer, Rob Gifford ve Pallavi Ayar. Bu çok kısmi bir liste olup yazılı iletişim formlarıyla sınırlıdır (dolayı-

da haber sunmakta böylece ikili konuşmalardan aktarılan alıntı haberlerin ve kerameti kendinden menkul "uzmanların" daha da katılaştırdığı kalıpyargılar ve basite indirgemelere meydan okumaktadır. Sonraki bölümler, hem bu çabaya katkı sağlamak hem de Batı'nın Çin tarafından yanlış anlaşılmasına yol açan nedenlerin üzerinde durmak üzere kaleme alındı.

Her biri bu kitabın kapsamıyla ilişkili olan iki husus üzerinde durmak önem taşımakta. Birincisi, dünyanın her tarafındanki okuyucuya hitap etse de, ister istemez daha çok Amerikalıların Çin hakkındaki sorularına aşina olduğum için kitabı da bu tür sorular ve ABD 'de geçerli olan ÇHC'ne ilişkin kanaat ve yanlış algılamalar şekillendirdi. Nitekim kitabın bir bölümü münhasıran ABD'nin Çin'e, Çin'in de ABD'ye yönelik yanlış algılamalarına ve kendilerini hep birbirinin tam zıddı olarak gören iki ülkenin ortak yanlarına ayrıldı.

Çin üzerine Amerikan bakış açısıyla yazılmış bir kitabı okumanın bazı avantajları da var. Günümüzde ABD ve Çin'in önemli bir ekonomik ve jeopolitik nüfuza sahip olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Ayrıca ikisinden biri şu ya da bu alanda diğerini geride bırakıyor. Örneğin, ABD kişi başına düşen milli gelirin en yüksek olduğu ülke iken, Çin atmosfere en fazla sera gazı salan ülke.

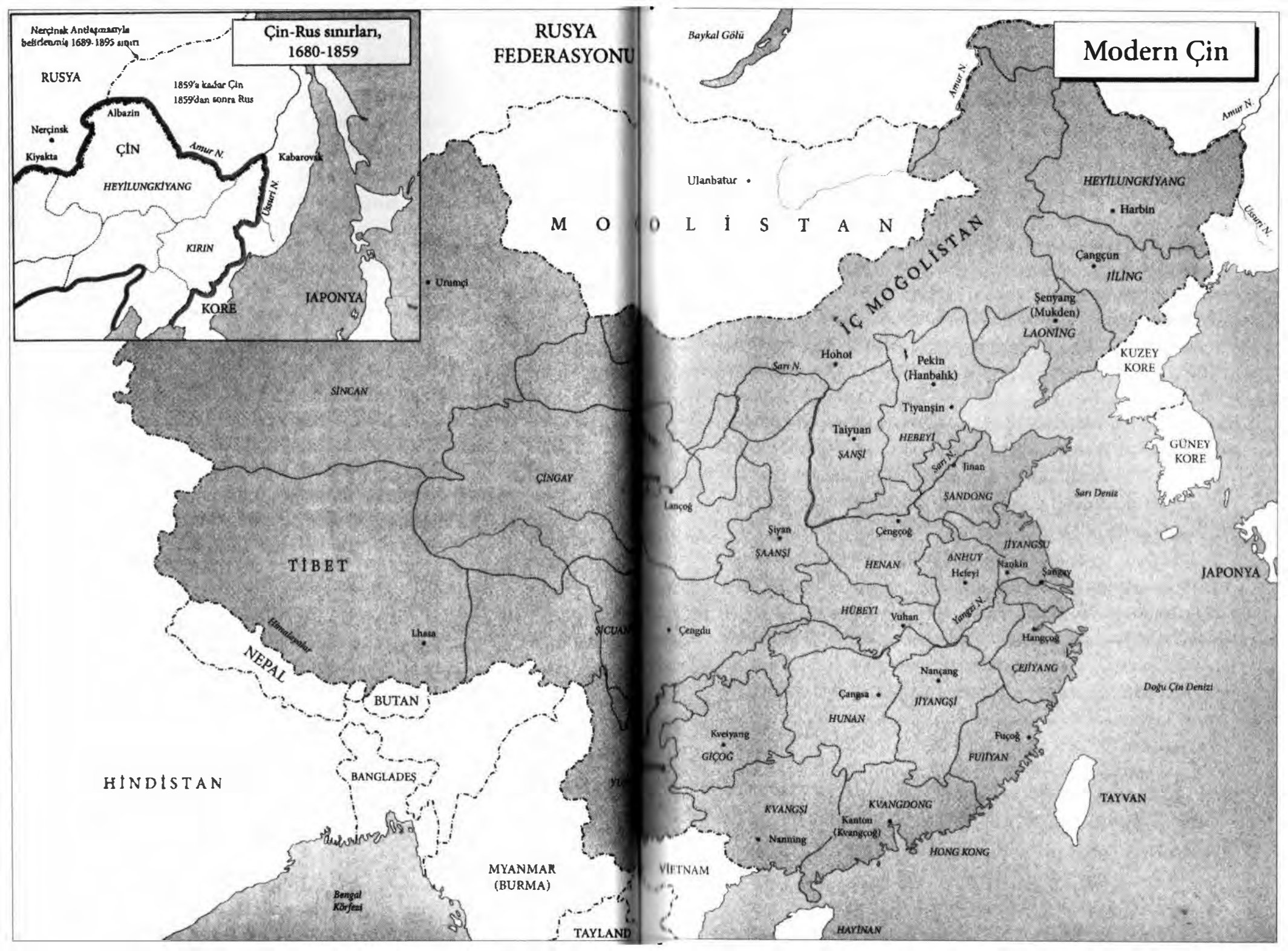
Böyle bir ortamda, iki ülkede yaşayan halkların birbirini nasıl algıladığı muhtemelen herkesin bilmek istediği bir şey.

İkincisi, elinizdeki kitap bu türden diğer kitaplarda olduğu gibi bir ansiklopedik kaynak olma iddiası taşımıyor. Ge-

---

sıyla Louisa Lim gibi birincil olarak radyoda çalışanlar bu listenin dışındadır). Yine bu liste 1990'lar ve sonrasında bu alanda çalışmaya başlayanları içermektedir (bu nedenle Isabel Hilton ve Orville Schell gibi daha önceki yıllarda ÇHC üzerine yazmaya başlayanlar dahil edilmemiştir.) Son olarak listede çoğunlukla ya da münhasıran Ingilizce yazan kişiler yer almıştır (bundan dolayı da diğer Avrupa dillerinin yanı sıra Çince eser veren örneğin Sang Ye gibi gazeteci ve yorumcular listenin dışında kalmıştır.)

rek tarihsel mirasla ilgili ilk üç, gerekse günümüzde yaşanan ihtilaf ve gelecek tahminleriyle ilgili son üç bölümdeki konulara sadece yüzeysel olarak değinildi. Kaldı ki o bölümlerde işlenen konuların her biri ayrı bir çalışmanın konusu olabilirdi hatta olmuştur da. Yine de bu çalışmanın, bildik konulara ilişkin yeni bir bakış açısı ve özel detaylar sunarak 21. yüzyılın tartışmasız en önemli aktörlerinden biriyle ilgili olarak okuyucuya daha net bir resim sunacağını umuyorum.

Çin-Rus sınırları, 1680-1859
Nerçinsk Antlaşmasıyla belirlenmiş 1689-1895 sınırı
1859'a kadar Çin
1859'dan sonra Rus
RUSYA
Albazin
Nerçinsk
Kiyakta
ÇİN
Amur N.
Kabarovsk
HEYİLUNGKİYANG
Usuri N.
KIRIN
KORE
JAPONYA
RUSYA FEDERASYONU
Baykal Gölü
Ulanbatur
MOĞOLİSTAN
Urumçi
SİNCAN
TİBET
ÇİNGAY
Lhasa
SİCUAN
NEPAL
Himalayalar
BUTAN
HİNDİSTAN
BANGLADEŞ
Bengal Körfezi
MYANMAR (BURMA)
TAYLAND
Modern Çin
Amur N.
HEYİLUNGKİYANG
Harbin
Usuri N.
Çangçun
İLİNG
İÇ MOĞOLİSTAN
Şenyang (Mukden)
LAONİNG
KUZEY KORE
Hohot
Sarı N.
Pekin (Hanbalık)
Tiyanşin
Taiyuan
ŞANŞİ
HEBEYİ
Sarı N.
Jinan
GÜNEY KORE
Sarı Deniz
ŞANDONG
Lançoğ
Çengçoğ
Şiyan
ŞAANŞİ
HENAN
ANHUY
Hefeyi
Nankin
JİYANGSU
Şanğay
JAPONYA
HÜBEYİ
Vuhan
Yangtze N.
Çengdu
Hangçoğ
ÇEJİYANG
Doğu Çin Denizi
Nançang
Çangsa
JİYANGŞİ
HUNAN
Kveiyang
GİÇOĞ
Fuçoğ
FUJİYAN
TAYVAN
KVANGŞİ
KVANGDONG
Kanton (Kvangçoğ)
Nanning
HONG KONG
VİETNAM
HAYİNAN

BİRİNCİ KISIM

TARİHSEL MİRAS

Bugünün Çin'ini anlamak için, bu ülkenin geçmişine dair bir şeyler de bilmek gerekir. Aslında bizim açımızdan önem taşıyan çağdaş gelişmelerle doğrudan ilişkili tarihsel süreçlerdir. Gelişmelerin, bu süreçlerin bir teamül oluşturmasından, mevcut liderlerin bu süreçlerden bir kopuşu temsil etmelerinden ya da bu süreçleri daha da ileriye götürmelerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespitidir asıl önemli olan. Dolayısıyla bu kısımdaki ilk üç bölümde, tüm hanedanlara yorucu ve kafa karıştırıcı bir seyahat yapmak yerine, seçici (ama aydınlatıcı) bir biçimde Çin'in 2000 yıllık tarihine ve Konfüçyüs'ten Mao'ya uzanan sürece değinilecek. İlk bölümde, Çin'in belli başlı ilk felsefe okulları anlatılacak (bugünün Çinli yöneticileri Çin'i "Konfüçyüsçü"; komünizmle Konfüçyüsçülüğü de birbirinin tamamlayıcısı olarak sunmaya çalıştıkları için Konfüçyüs'ün fikirlerine özellikle yer verilecek). Ayrıca, Çin'de demokratik geleneklerin çok eski dönemlerden beri var olduğu, Batı'dan ithal edilen yeni uygulamalar olmadığı hususu da yine bu bölümde işlenecek konuları oluşturacak. İkinci bölümde, uh-

revi ve dünyevi dinamiklere dayanan imparatorluk yönetimine meşruiyet kazandıran "Göğün Vekaleti" (Mandate of Heaven) gibi kavramlar da dahil olmak üzere başlıca siyasi yapı ve fikirlere değinilecek. Ayrıca, İ.Ö 3. yüzyıldan 1912* yılına kadar birbiri ardı sıra Çin'de iktidara gelen hanedanlıkların benzerlik ve farklılıkları bu bölümde işlenecek. Kitabın bu kısmı, 1912'den Mao'nun ölümüne kadar geçen dönemde ülkeyi dönüştüren olay ve kişilerin incelendiği "Devrimler ve Devrimciler" bölümüyle devam edecek. I. kısım, Mao'nun ölümünden sonra kalan mirasın incelendiği ve 1976'dan bu yana Çin Halk Cumhuriyeti'nde eski liderlere karşı çeşitli bakış ve davranış biçimlerinin vurgulandığı bölümle sona erecek.

(*) 1912 yılında Çin'in son imparatoru kaçırılarak cumhuriyetçi bir yönetim kurulmuştu – ç.n.

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFE OKULLARI

Konfüsçyüs kimdi?

Konfüçyüs (İÖ 551-479) Zhou (Chou) Hanedanı (İÖ 1045-256) döneminde yaşamış bir bilge ve filozoftu. Yaşadığı dönem Bahar ve Güz dönemi (İÖ 722-481) olarak da bilinir. Tıpkı çağdaşı Sokrates gibi, Konfüçyüs'ün de hiçbir yazılı eseri günümüze ulaşmamış, görüşleri ölümünden sonra yazılan bir metinle çağımıza kadar gelmiştir.[1] Konfüçyüs'e atfedilen özdeyişler ile bilge ve öğrencileri arasındaki diyalogları içeren *Analektler* isimli kitaptır bu[2] (içinden Konfüçyüs der ki "..." yazılı küçük kağıtların çıktığı Çin kurabiyelerinin

1 Bu bölümde tartışılan Konfüçyüs ve diğer erken dönem düşünürleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Benjamin I. Schwartz, *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985). Bu harika eserin kaynakçası merak duyan okurları ilk metinlerin iyi çevirilerine yönlendirmektedir. Ayrıca, başat düşünürlerin önemli eserlerinin çevirileri için bkz. William Th.de Bady, Irene Bloom vd.,ed., *Source of Chinese Tradition*, c. I 2. Baskı. (New York: Columbia University Press, 2000).

2 Fal kurabiyelerinin kökeniyle ilgili olarak, bkz. Jennifer 8 Lee, "Solving a Riddle Wrapped in a Mystery inside a Cookie," *New York Times*, 16 Ocak 2008, http://www.nytimes.com/2008/01/16/dining/16fort.html?pagewanted=1&_r=1&em&en=e&ex=1200632400

kökeni bu özdeyişlerdir. Bu kurabiyelerin ilk kez 1800'lerde Japonya'da veya 1900'lerde Kalifornia'da yapıldığı sanılmaktadır). Kitap, "gerçek bir beyefendinin" nasıl davranması gerektiğinden –örneğin yeme-içme adabına ilişkin tavsiyeler– bir yöneticinin nasıl yönetmesi gerektiğine –tabiiyetindekilerin refahını düşünen müşfik bir alaka ile– kadar birçok konuyu içermektedir. Çok ünlü vecizelerden biri, Çin kültüründe eğitime verilen büyük değerin yanı sıra Çin siyasi geleneğinin seçkinci veçhesi ile ilgilidir: insanlar eşit doğar ama eğitimle farklılaşırlar. *Analektler*'de yer alan özdeyişlerden biri de uzaktan gelen dostları ağırlamak büyük bir zevktir, der.

İşte bu özdeyiş, 8 Ağustos 2008'de Pekin Olimpiyatları'nın açılışında kullanılmasıyla yine popüler oldu. Başkan Obama'nın Kasım 2009'daki Çin ziyaretinin bir parçası olan Shanghai "Kent Konseyi Toplantısı"nda, Başkan'a soru yönelten bir genç tarafından da kullanılan bu vecize, olimpiyatların açılış seremonisine çok uygun düşüyordu zira dünyanın dört bir tarafından canlı izlenen görkemli törenlere aralarında George W. Bush (yabancı bir ülkede düzenlenen olimpiyatlara görev başındayken katılan ilk ABD başkanı) ve Vladimir Putin'in de bulunduğu çok sayıda lider katılmıştı. Konfüçyüs'ten özdeyiş aktarmak, ÇHC'nin hem dışa açık bir ülke olduğunu göstermeyi hem de kadim hatta devrimci tarihsel ve geleneksel değerlerine saygı duyduğunu kanıtlamayı hedefleyen Çin'in, olimpik tanıtım çabalarıyla da örtüşmekteydi.

Konfüçyüs'ün temel fikirleri nelerdi?

Analektler'de tasvir edilen ahlak kavramı üç hususun önemini vurgular: eğitim, ritüeller ve hem ast hem de üstün yararına olan hiyerarşik ilişkiler. Eğitim önemlidir çünkü ki-

şi ancak klasik metinleri çalışarak geçmiş dönemlerde yaşamış önemli şahsiyetlerin davranışlarını öğrenebilir ve kendisine örnek alabilir. Yao ve Shun (Zhou hanedanının kurulmasından çok önceleri yaşamışlardı) gibi efsanevi bilgeler, Zhou Beyi (Konfüçyüs'ten birkaç asır önce yaşamıştı) gibi önemli şahsiyetler, yaşam öyküleri öğrenilmesi ve davranışları taklit edilmesi gereken bu tür kişilerden bazılarıydı. Ritüeller önemliydi zira eski (Konfüçyüs felsefesine göre daha saf olan) çağlara ait iyi uygulamalar ancak ritüeller aracılığıyla fiziksel gerçekliğe bürünebilirdi. Ast ve üst arasında kati bir ayrımın olduğu ilişkiler bütünü değerliydi çünkü bu sayede her iki tarafın da sorumlulukları kesin bir biçimde belirginleşiyordu.

Konfüçyüs'ün siyasi düşüncesi neydi?

Konfüçyüs, siyasi ilişkileri aile ilişkileri gibi görürdü. Babaların çocuklarına nasıl muamele etmesi gerekiyorsa yöneticiler de tabiiyetindekilere aynı şekilde muamele etmeliydi. Konfüçyüs, her biri, birinden diğerine inayet, diğerinden ötekine itaat içeren dört temel ilişki biçiminin önemini vurgulamıştı: hükümdar-bakan, baba-oğul, büyük kardeş-küçük kardeş ve karı-koca ilişkileri (sonraları, Konfüçyüs'ün müritleri bunlara, daha eşitlikçi beşinci bir ilişki biçimini daha eklemişlerdir: dostlar arasındaki ilişki).

Konfüçyüs'ün temel ilişki biçimleri çiftlerinde, birinciden beklenen diğerini koruması, ikinciden beklenen ise ötekine itaat etmesiydi. Eğer kişiler belirlenmiş rollerine aykırı hareket ederlerse toplumsal düzen tehlikeye düşerdi.

Konfüçyüs['ün fikirleri], Savaşan Devletler dönemi (İÖ 475-221) boyunca süren bir iç savaş ve istikrarsızlık ortamında da etkili olmuştu. Görüşlerinin adil bir hükümdar tarafından uygulanması halinde, o devletin sınırları dahilinde

istikrarın hüküm süreceğini söylüyordu. Öğretilerine bağlı kalacak bir hükümdarın devleti, nüfuz alanını genişletecekti zira diğer hükümdarlıklarda yaşayan halk böyle barış dolu ve iyi yönetilen bir ülkeye akın edecekti.

Tarih Konfüçyüs için ne kadar önemliydi?

Tarih Konfüçyüs için özel öneme sahipti. Batı Zhou döneminde (İÖ 1046-770) istikrarın ve uyumun altın çağı yaşanmıştı. Bu dönemde yaşamış, hayranlık duyduğu tarihsel figür ise Zhou Beyi idi. Konfüçyüs insanlara bu çağı incelemeleri çağrısında bulunuyordu. Bu çağdan, insanların toplumsal düzen içindeki yerlerini bildikleri dönem olarak övgüyle söz etmişti.

Analektler'e göre, gerçek bir hükümdarın yapacağı ilk şey geçmişe değer vererek eski ritüelleri hatta Batı Zhou müziğini bile canlandırmaktı. Böylece toplumun tüm üyeleri uygun davranış kurallarını yeniden keşfedebilirdi. Böyle bir hükümdarın tebasına karşı tutumu ebeveynlerin evlatlarına gösterdiği şefkat gibi olmalıydı. Böylece o toplumda üst konumda bulunan herkes hükümdarı taklit etmek suretiyle huzur içinde yaşayan insanların bulunduğu müreffeh bir vatan tesis edilmesini sağlayacaktı. Yani iyi bir hükümdarın, iyi kocaların ve iyi babaların bulunduğu bir vatan.

Konfüçyüs'ün bu fikirlerinin aslında, onları savunanlara hizmet eden yönleri de yok değildi. Konfüçyüs ve öğrencileri, çevresinde klasik eserlerde uzmanlaşmış ve geçmişteki adetleri bilen bilge danışmanlar bulunan bir hükümdarın başarılı olacağını iddia ediyorlardı. Bilge danışmanlar olarak kastettikleri de aslında kendileriydi.

Konfüçyüs Çin'de her zaman saygıdeğer bir şahsiyet miydi?

Aslında Konfüçyüs Çin'de hep saygıdeğer bir şahsiyet olmamış, kendisine duyulan saygı, içinde bulunulan asra göre iniş çıkışlar göstermiştir. Öğretileri bazı dönemlerde görmezden gelinmiş (hem de bu öğretilerin en iyi memurların bilge kişilerden çıkacağını salık vermesine ve Çin tarihi boyunca eğitime büyük önem atfedilmesine rağmen) bazı dönemlerde de hakir görülmüştür.

Olimpiyatların açılışında Konfüçyüs'e atfedilen önemden, geçmişte hakir görüldüğü kimi dönemlerin olduğunu tahmin etmek imkansızdı. Açılış törenlerinde sadece *Analektler*'den alıntı yapılmakla kalınmadı aynı zamanda Konfüçyüs'ü (Çince dışındaki dillerde kullanılan Konfüçyüs, Kong Zi ya da Usta Kong'dan gelmektedir) ataları olarak kabul eden Kong soyunun modern zamanlardaki bir ferdi de olimpiyatlardan önce meşalenin taşınma seremonisinde simgesel olarak önemli bir rol oynadı. Ayrıca Konfüçyüs'ün öğrencileri gibi giyinmiş 3.000 kişi açılış seremonisinde Bird's Nest Stadyumu'na doğru yürüdü. Bu sahne, seyredenlerin zihninde Konfüçyüs sanki binlerce yıldır –muhtemelen de kesintisiz olarak– Çin'in milli azizi ve başat simgesiymiş gibi bir imge yaratıyordu.

Bu durum, geçmişte çeşitli zamanlarda özellikle de 1970'lerin başlarında Çin'de yaşamış olanlara garip gelecektir. Zira, kırk yıl önce Konfüçyüs'ün Çin Komünist Partisi liderine üstün gelip bir ulusal açılış seremonisinde başlıca şeref simgesi olacağı günleri hayal etmek neredeyse imkansızdı.

Maocu dönemin (1949-1976) sonlarında yürütülen bir kitlesel kampanyada, geri kafalı ve eşitlikçi karşıtı olarak sunulan Konfüçyüs'ün fikirleri Çinli erkeklere özellikle de Çinli kadınlara kuşaklar boyu zarar veren düşünceler ola-

rak yerden yere vuruluyordu. Bu dönemde Konfüçyüs, ataya tapınma derecesinde gösterilen saygıdan tutun da kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla daha değersiz görülmelerine kadar birçok gayri adil ve gayri ahlaki uygulamayı desteklemekle suçlanıyordu. Bu uygulamalar değil miydi Çin'in binlerce yıldır "feodal" bir devlet olarak kalmasına yol açan? Fakat bugünün Çin'inde, bir miktar değişime uğratılmış olsalar da Konfüçyüs'ün görüşleri yine revaçta – hatta öylesine popüler ki Konfüçyüs'ün müritlerinin kıyafetlerine bürünmüş 3.000 kişinin, bütün ülke ve dünya televizyonlarında yayımlanan Ağustos 2008'deki gösterilerini Komünist Parti'nin lideri Başkan Hu Jintao da (1942-) tebessümle izliyordu. Ne tesadüf ki bu 3.000 kişinin tamamı Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun* tiyatro kolu mensuplarıydı.

Eğer Konfüçyüs, 2008 Olimpiyatları'nda yarışan bir atlet olsaydı, muhtemelen Batılı basın yayın kuruluşları onu Pekin Olimpiyatları'nın "pistlere yeniden dönen muhteşem atleti" olarak sunacaklardı. Nitekim, Batılı spikerler de kendilerine Xinhua (yeni Çin) Haber Ajansı tarafından dağıtılan basın bildirilerinden hareketle, Konfüçyüs'e yapılan bu muamelenin Çin'in geleneklerine ve geçmişinde önemli rol oynayan büyük şahsiyetlere gösterdiği saygının doğal ifadesinin bir yansıması olduğunu vurguluyorlardı.

Konfüçyüs yaşadığı dönemde ünlü müydü?

Bilge Konfüçyüs, kendi döneminde mürit toplamakta pek de başarılı değildi. Bazen ünü, bir yöneticinin kulağına gitse de asla önemli bir hükümdarın uzun dönemli danışmanı ola-

(*) Çin Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinin ortak adı. Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun kökleri, komünistlerin milliyetçilere karşı ayaklandığı 1927 Niangchang Ayaklanması'na kadar uzanır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Halkın Kurtuluşu Ordusu ismini alan bu birlikler, milliyetçileri yenilgiye uğratarak 1949'da ÇHC'nin oluşumunu mümkün kılmışlardır – ç.n.

mamıştı. Sonradan Konfüçyüsçülük adını alacak inanç sisteminin gelişiminde ikinci en önemli kişi olan Mencius (MÖ 372-289) gibi kişiler tarafından yapılan uyarlamalara ve eklemelere rağmen, bu durum ölümünden sonraki asırlarda da değişmedi. (Konfüçyüs'ün fikirlerinin bir itikat sistemine dönüşmesi, bir Batı dinine kıyasla, çok daha sonraları gerçekleşmiş bir olgudur.)[3] Nitekim Savaşan Devletler Dönemi'nin sonuna kadar, Konfüçyüs'ün fikirleri Taoizm, Legalizm gibi inanç sistemlerinden biriydi. Bu inanç sistemlerinden biri ya da diğeri bugün Çin dediğimiz ülkeyi oluşturan ve birbiriyle rekabet halindeki hükümdarlıkların şu ya da bu yöneticisi tarafından bazen benimsenirdi. Ancak diğer rakip düşünce okullarından da kimi uyarlamalar yapılarak sulandırılmış bir formda olurdu bu benimseme.

Dahası, bazı rakip felsefe okullarının yandaşları Konfüçyüs ve düşünceleriyle alay ederlerdi. Kah, Konfüçyüs'ün talebelerinden daha eşitlikçi bir toplumsal ilişkiler modeli benimseyen ve doğal yollarla oluşmuş ritüellere değer veren Taocular tarafından; kah hükümdarların, sahip oldukları erdemlerden dolayı hayran olunmaya değil verdikleri ödül ve cezalardan dolayı saygı ya da korku duyulmaya çalışmaları gerektiğini savunan Legalistler tarafından eleştirilirlerdi. Birçok konuda fikir ayrılıkları olmasına rağmen Taocular ve Legalistler, tarihin tozlu raflarına kalkmış klasik metinlerin hiç de iyi birer rehber olmadığı konusunda hemfikirdiler. Taoculara göre bu yanlıştı, zira Konfüçyüsçülerin hayranlık duydukları altın çağ, Zhou Hanedanı'nın erken dönem metinlerinin ortaya çıkmasından önce yaşanmış bir basitlik çağıydı. Legalistler ise, pragmatist bir yaklaşımla, her yeni dönemin gereklerine göre hükümdarların kendilerini uyarlamaları gerektiğini savunurdu.

---

3 Lionel M. Jensen, *Manufacturing Confucianism* (Durham, NC: Duke University Press, 1997).

Savaşan Devletler'den birkaçının Qin (Ch'in) hükümdarının boyunduruğu altına girdiği MÖ 221 yılına gelindiğinde bile, Konfüçyüs erken dönem düşünürlerin en etkililerinden biri olmaktan hâlâ çok uzaktı. Qin Hanedanı'nın kurucusu (MÖ 221-206) –sonraki kuşaklar tarafından Çin'in ilk imparatoru olarak addedilecek– otoritesini azami düzeyde tesis etmeye yönelik tavsiyeler verdiği için Legalistleri benimsemiş, tebasına şefkat ve inayetle nasıl muamele etmesi gerektiğini salık veren Konfüçyüs ve fikirlerini ise hiç umursamamıştır. İlk imparator günümüzde, ölümünden sonra kendisine hizmet etmek üzere Terra Cotta Ordusu'nu* inşa ettiren kişi olarak bilinir (ki bu doğrudur). Ancak Büyük Çin Seddini inşa ettiren kişi olarak da hatırlanır (ki bu yanlıştır) İlk İmparator bazı büyük istihkam noktaları inşa ettirmekle birlikte, günümüzde turistler tarafından ziyaret edilen ve genellikle Çin Seddi olarak bilinen duvarlar, Ming Hanedanı döneminden (1368-1644) kalmadır.[4]

İlk imparatorun hayatına ilişkin olarak yazılan az sayıda tarihsel vesikada –ki bunların hepsi bir sonraki hanedanın hizmetindeki tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır– imparator zalim bir despot olarak anlatılır.[5] Bu eserlerde imparator nasıl yönetilmemesi gerektiğinin somut bir örneği ve tebası tarafından nefret edilen bir hükümdar olarak tasvir edilir. Yine bu eserlere göre, ilk imparatorun tebası kendisin-

(*) Terra Cotta Ordusu, İlk Çin İmparatoru Qin Shi Huang tarafından, ölümden sonra gideceği ülkeyi yöneteceği inancıyla inşa ettirilen, 8.000 asker, 130 atlı araba, 520 at ve 150 süvari atından oluşan orduya verilen isimdir. 1974'te Çin'in güneydoğu eyaletlerinden Xian Shaanxi eyaletinde yaşayan köylüler tarafından kuyu kazılırken tesadüfen bulunan ordunun, boyları rütbelerine göre 1.83-1.95 m. arasında değişen askerlerinin büyük çoğunluğu hâlâ çukurların içindedir.

4 Çin Seddi ile ilgili yanlış bilinen hususlara ilişkin olarak bkz. Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* (Cambdridge: Cambridge University Press, 1992).

5 K.E. Brashier, (ed.) *The First Emperor: Selections from the Grand Historian* (Oxford: Oxford Press University Press, 2009).

den o kadar nefret etmiştir ki, asırlarca varlığını sürdüreceğini tasavvur ettiği hanedanı ölümünden hemen sonra patlak veren bir halk ayaklanmasıyla tepetaklak olmuştur. Sonuç olarak, daha sonraki hanedanların birçoğunun inanç sisteminde Legalist etkinin izleri bulunabilirse de, Han Hanedanı (MÖ 206-MS 220) kurulduktan sonra bir daha asla resmen benimsenmemiştir.

Konfüçyüs'ün fikirleri ne zaman önem kazanmaya başladı?

Qin Hanedanı (Çin ismi bu hanedanın isminden türetilmiştir, ülkenin ismi olarak kullanılan "Zhongguo –Orta Krallık– gibi diğer Çince kelimelere benzememektedir) yıkılıp da yerine Han Hanedanı kurulunca Konfüçyüs'ün fikirleri resmi ideolojinin çekirdeğini oluşturmaya başladı. O zaman bile Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve Yin-Yang* gibi düşünce okullarından alınan unsurlar taşımaktaydı.

Konfüçyüsçü fikir ve uygulamalar Han Hanedanı'ndan sonraki hanedanlıklar tarafından da yüceltilmiştir. Elbette tıpkı Han Hanedanı'nda olduğu gibi diğer inanç sistemlerinden alınan kavram ve ritüellerle harmanlanarak olmuştur bu. Taoculuk ve Çin halkının dinsel gelenekleri bu harmanın içine dahil edilmiştir. Ayrıca Konfüçyüsçülük, ithal edilen ancak çarçabuk içselleştirilen Budist fikirlerin etkisi altında da kalmıştır. Budizm'in etkisi Çin'de Tang Hanedanı (618-907) döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. İpek Yolu gibi ticaret güzergahlarından ülkenin geneline fikir ve malların hızla yayıldığı kozmopolit bir dönemdir bu. Budist kavramlar, Song Hanedanı döneminde (960-1279) Konfüç-

(*) Alenen farklı hatta birbirine zıt gözüken nesneler arasında karşılıklı bağımlılık bulunduğunu iddia eden, bazen Taoculuğun bir parçası gibi görülen bazen de kimi noktaları itibariyle ayrı bir düşünce okulu olarak kabul edilen akım – ç.n.

yüsçü geleneğin dönüşüme uğramasında önemli rol oynamıştır. Bu dönüşüm öylesine büyük olmuştur ki, bu dönüşümü ve yeni fikirleri ifade etmek üzere"Yeni-Konfüçyüsçülük" kavramı kullanılır.

Konfüçyüs bir asır önce nasıl görülüyordu?

Konfüçyüs'ün yazgısında önemli bir gelişme 1900'lerin başında meydana geldi. Dönemin önemli Çinli entelektüelleri Konfüçyüsçü değerlere bağlı kalınmasının ülkenin çöküşündeki en önemli etken olduğunu savunuyorlardı. Ülkenin Batı ve Japonya karşısında gerilemesinin suçlusu olarak Konfüçyüs gösteriliyordu. Eskilerin Konfüçyüsçü Japonyası artık Avrupa ve Amerikan değerlerini benimsemişti.

1949 öncesinde, en önemli Konfüçyüs karşıtlığı, Yeni Kültür hareketi (1915-1923) esnasında meydana geldi. Bu hareket bir putkırıcı mücadeleydi. Hareketin liderlerinden biri olan Hu Shi –Amerikalı Filozof John Dewey'nin öğrencilerindendi– 1930'larda Chicago Üniversitesi'nde verdiği dersleri derlediği kitabında bu hareketi "Çin Rönesansı" olarak tanımlayacaktır. Çin Rönesansı Aydınlanmayla (Aydınlanma çağında da gelenek sorgulanmış ve akılcılık ön plana çıkmıştır) ve Batı'da 1960'larda görülen karşı kültürel hareketle (gençliğe, sanat ve edebiyatın yeni türlerine verilen önem) birçok ortak yön taşır.[6]

Yeni Kültür hareketinin destekçileri, ki bunlar arasında Mao Zedong ve büyük Çinli yazar –eserlerinde Lu Xun mahlasını kullanırdı– Zhou Shuren de (Chou Hsu-ren) (1881-1936) vardı- gençliğe karşı yaşlılığın yüceltildiği, kadınların

6 Yeni Kültür Hareketinin arkaplanı ve diğer ilgili kaynaklar için bkz. Chow Tse-tsung, *The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960), ve Rana Mitter, *A Bitter Revolution: China's Struggle with the Modern World* (Oxford: Oxford University Press, 2004).

baskı altında tutulduğu, bireycilik ve yaratıcılığın yok edildiği bir Çin'in ortaya çıkmasında ve yeniliği engelleyen bir gelenek kültünün oluşmasında Konfüçyüs'ün nasıl rol oynadığını sert bir üslupla eserlerinde dile getirdiler. Onlara göre, Çin'in modern dünyaya katılması için tek yol Konfüçyüs ile birlikte temsil ettiği tüm değer ve düşünceleri çöpe atmak ve bunların yerine Japonya'nın yaptığı gibi en iyiyi benimsemekti. Nitekim Japonya bu sayede küresel etkisini arttırmamış mıydı? Yeni Kültürcülere göre, aydınlar, halktan kopuk bir iletişim formuna dönüşen Klasik Çinceyi bir kenara bırakıp yazı formu olarak "sade bir söylem" *(baihua)* geliştirmeliydiler.

Yeni Kültürcülerin hepsi olmasa da bazıları, Konfüçyüs karşıtı konumlarını onlarca yıl muhafaza edeceklerdi. Diğerleri ise, önce kültürel olarak radikal bir gruba sonraları ise kültürel olarak muhafazakar bir örgüte dönüşen Ulusal Parti'ye katıldıktan sonra, nihayetinde bu konumlarını bırakacaklardı.

Nitekim, 1930'ların milliyetçileri, Chiang Kai-Shek Çan Kay-Şek) (1887-1975) önderliğinde, Konfüçyüsçülüğün uyanışında önemli rol oynayacaklardır. Chiang, Çin'in Konfüçyüsçü değerlerle Batı'ya ve Japonya'ya ait fikir ve teknolojileri harmanlayacak bir yol bulması gerektiğini savunmuştur. Hıristiyan olmasına rağmen Chiang, Konfüçyüs'ün doğum gününü resmi tatil ilan etmiştir. Chiang'a göre gelenek, Konfüçyüsçülükteki aile, toplumsal düzen ve sınırları belirgin hiyerarşik sistem kavramları ile İncil'in öğretileri el ele verebilirdi.

Konfüçyüsçülük bir din midir?

Konfüçyüs'ün kendisi dinsel bir figür olmaktan ziyade bir filozof idi. Yaşlılara saygı, Konfüçyüs'ten önce ortaya çıkan ve ölümünden sonraki asırlarda da Çin'in kırsal kesiminde ve hatta bazen de saray yaşamında varlığını sürdüren atala-

ra tapınmayla uyumlu olsa da, Konfüçyüs ölümden sonraki hayata ilişkin hiçbir tahminde bulunamayacak durumda olan insan oğlunun işlerine akıl sır erdirmenin zor olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, tarih boyunca Konfüçyüs bir aziz ya da tanrısal figür mertebesine çıkmıştır. Kendisine tapınaklar –bunlardan bazıları son zamanlarda mevcut rejim tarafından restore edilmiştir– adanmış, yaşadığı Qufu şehri hac mekanına dönüştürülmüştür (daha sonraları içine tematik bir park da yerleştirilmiştir). İronik olan, Hıristiyan Chiang Kai-shek iktidarı döneminde Konfüçyüs'e saygı gösterilmiş olması, daha da ironik olan ise mevcut yönetimin ateist Komünist Parti olmasıdır.

Konfüçyüs 1949'dan bu yana nasıl algılanmaktadır?

Komünist Parti 1 Ekim 1949'da iktidara gelip Chiang'ı Tayvan'a sürgüne gönderince, Konfüçyüs'ün doğum günü kutlamalarına derhal son verilmesi hiç de şaşırtıcı değildi. 1970'lerin başlarındaki Konfüçyüs karşıtı kampanya, Mao dönemi boyunca hüküm süren anti-Konfüçyüsçü bakış açısının en radikal ve yoğun bir ifadesiydi. Bu kampanya, Çin'in baş liderinin Hua Guofeng (Hua Kuo-feng) (1921-2008) olduğu kısa post-Mao dönemi boyunca sürmüştür. Hua, kısa sürede Deng Xiaoping (Teng Hsiaop'ing) (1904-1997) tarafından bulunduğu mevkiden indirilmiş ve hayatının son yıllarında görece önemsiz resmi görevler üstlenmiştir.

Dahası komünist idarenin ilk otuz yılında, Konfüçyüsçü ideallerin aksine eşitlikçi değerler benimsenmiştir – gerçi özel ayrıcalıkları olan yeni bir sınıfın doğmasıyla başka bir eşitsizlik biçimi kök salmıştır. Yine bu dönemde hükümet, kolektifler ya da komünler gibi yeni toplumsal birimler ihdas etmek suretiyle toplumsal birim olarak ailenin önemini

azaltmaya çalışmıştır. Geçmişte kalmış altın bir çağa önem vermek yerine mevcut koşullara uyarlanma ve yeni bir gelecek yaratma dönemidir bu. Ayrıca Çin tarihinde Legalizme olumlu yaklaşılan nadir dönemlerden biridir. Mao bazen putkırıcı bir tarzla Çin'in imparatorlarından bahsederken, ilk imparatoru ayrı bir yere koymuştur. Bunun sebebi ilk imparatorun legalist fikirleri, kitabi hususlar yerine pragmatik mülahazalara önem vermesi ve büyük işler başarmasıdır.

Konfüçyüs niçin yeniden popüler oldu?

Konfüçyüs'e resmi olarak yeniden saygı gösterilmeye başlanması, Komünist Parti için bir U dönüşü anlamına gelse de, bunu anlamak zor olmasa gerek. Bir kere bu saygı, mevcut rejimin 'geçmişin sürekliliği' vurgusuyla örtüşmektedir. Resmi açıklamalarda ülkenin görkemli "5000 yıllık" "kesintisiz" kültürel gelişiminden bolca dem vurulmakta ve Çin'in modern dünyada varlığını sürdüren "birleşik ve süreklilik arz eden yegane medeniyet" olduğuna atıf yapılmaktadır. Geçmişten rejimin işine yarayacak unsurların ayıklanıp bugüne aktarılmasıdır söz konusu olan ve geçmişin görkemine dair her şey saygı duyulması gereken bir şeydir artık.

Uzak geçmişini ilerletici unsurlar olarak sunan bir Çin imajı, sadece Konfüçyüs'e değil antik dönemlerde yaşamış diğer şahsiyetlere ve tarihin erken dönemleriyle bağlantılı simgelere de gönderme yapılmak suretiyle güçlendirilmektedir. Tarihi mekanların, geçmişin görkeminden çok başarısızlıklarını hatırlattığı düşünülen Mao dönemi üzerinden her ne kadar çok zaman geçmemiş olsa da artık tarihle bir barışma söz konusudur. Örneğin Mao, Yasak Şehre* kutsal

(*) Yasak Şehir, Ming Hanedanı'ndan Qing Hanedanı'nın sona ermesine kadar Çin İmparatorluk sarayı olarak kullanılmış bir mekandır. Pekin'in ortasında bulunan ve şu anda Saray Müzesi olarak varlığını sürdüren Yasak Şehir yakla-

bir yer muamelesi yapmamıştı. Çin'in son iki hanedanına (Ming ve Qing) (1644-1911) mensup imparatorlara yuva olmuş bir mekanın harap düşmesinden memnundu. Mao döneminde (1949-1976) Yasak Şehir, komünist rejimden önceki karanlık çağda, hükümdarların ve toprak ağalarının sıradan Çinliye reva gördüğü adaletsiz muameleye dikkat çeken heykellerle donatılmıştı. Fakat büyük bir özenle restore edilmiş şehir şimdilerde çöküşün değil ihtişam ve estetiğin timsali olarak sunulmaktadır. Obama'nın 2009 yılında yaptığı gibi yabancı devlet erkanının Yasak Şehri mutlaka ziyaret etmesi ve ülkenin sanatsal ve mimari geleneklerinin ihtişamını sergileyen bir eseri görmesi beklenir.

Konfüçyüs'ün fikirleri ile ilk imparatorun icraatlarından birine saygı duymak konusunda tercih yapma biçiminde tezahür eden eski tutum da bu yeni dönemde terk edilmiştir. *Analektler* ve Terra Cotta Savaşçıları'na artık antik Çin'in farklı alanlardaki başarılarının timsali olarak muamele edilmektedir.

Eski simgelerin harmanlanarak yeniden sunulması, Çin'in halihazırdaki yöneticileri tarafından oluşturulmaya çalışılan ulusal gururla da örtüşmektedir. Zira oluşturmak istedikleri algı tam da budur: İşte, geçmişte ihtişamlı bir ülke onlar işbaşındayken yine eski ihtişamına kavuşmuştur. Böyle bir intiba oluşturma çabası kısmen Tayvan, Avustralya, ABD ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan (ve komünizmi hiç sevmeyen) Çin kökenlilerin, ÇHC'ni tanımaları, ülkeye seyahat etmeleri ve yatırım yapmalarını sağlamak arzusundan kaynaklanmaktadır.

Konfüçyüs'ün yeniden kıymete binmesinin daha spesifik bir nedeni de bulunmaktadır. Konfüçyüs ve müritlerinin daima vurgu yaptığı toplumsal uyum ile Hu ve diğer Çinli li-

---

şık 500 yıl boyunca Çin imparatorları ve maiyetindekiler tarafından ev olarak kullanılmıştır – ç.n.

derlerin altını çizdiği istikrar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Marksist geleneğe bağlı Mao, ilerlemenin çatışma ve mücadele ile sağlanabileceğini savunmuştu. Buna karşılık, Çin'in bugünkü liderleri hâlâ Marksizme bağlı olduklarını iddia etseler de Hu ile birlikte tanımlanmış "uyumlu toplum"un (*hexie*) yaratılmasındaki işbirliğini ifade eden sloganlarda Konfüçyüsçü tınılar bulunmaktadır.

Olimpiyatların Açılış Seremonisi'nde, bu sloganın ana karakteri "he"nin (uyum), görsel olarak sergilendiği bir an vardı. 1 Ekim 2009'da ÇHC'nin 60. Kuruluş yıldönümü törenlerinde kullanılmak üzere, resmi olarak onaylanmış 50 sloganlık listedeki birkaç tanesi *"hexie"* temasını işlemekteydi. Hatta bunlardan birinde Çin halkına "uyum içinde sosyalist bir toplumun inşası ve toplumsal eşitlik ve adaletin güçlendirilmesi için" partiye yardım etme çağrısında bulunulmaktaydı.

Yeni rejim Konfüçyüs'ü tam olarak nasıl kullanıyor?

Olimpiyatlarda Konfüçyüs'ü ön plana çıkarmanın ve toplumsal ilişkilerde "uyum" çağrısında bulunan *Analektler*'den ve sonraki Konfüçyüsçü eserlerden alıntı yapmanın yanı sıra Çin hükümeti, dünyanın çeşitli yerlerinde "Konfüçyüs Enstitüleri"nin açılmasına ön ayak olmaya ve bunları mali olarak desteklemeye başlamıştır. Bu enstitüler kısmen Alman Goethe Enstitüleri model alınarak kurulmuş olup görünürdeki kuruluş amaçları, Çin dili ve kültürüne* ilişkin

(*) Çin kültürüne ilişkin derslerde geçmişin ve 5000 yıllık Çin medeniyetinin sürekliliği fikrine vurgu yapılmaktadır. Çin'in ülke olarak gerek büyüklük gerekse biçim olarak uğradığı değişiklikler, bu ülke üzerinde yaşayan halkın değer ve geleneklerindeki dönüşüm göz önünde bulundurulduğunda problematik bir fikirdir – ç.n.

dersler vermek suretiyle Çin'in 5000 yıllık* kültürel mirasının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

"Konfüçyüs Enstitüleri" ile ilgili yorumlarda nadiren dikkati çeken husus, Mao yönetimindeki Çin Komünist Partisi'nin Konfüçyüs karşıtı tutumuna rağmen, mevcut Pekin nomenklaturasının terminoloji tercihinin tarih bilincine sahip kişilerde uyandırdığı şaşırtıcı etkidir. Bu durum Sovyetler Birliği'nin son zamanlarındaki yönetimin, dünyaya Rus kültürünü yaymak için "Çar Nikola Enstitüleri"ni kurmasına benzemektedir.

Konfüçyüs'e adanan tapınakların restorasyonu ve Konfüçyüs heykellerinin –hatta bunların sayısı ülkenin bazı bölgelerinde Mao heykellerinin sayısını geçmiştir– dikilmesi biçiminde tezahür eden resmi Konfüçyüsçülüğün dirilmesi, Chiang Kai-shek dönemi Çin'inin bugünkü Çin'e yansımalarından biridir. O dönemde olduğu gibi şimdi de, daha önce bir isyanla ilişkili partinin (Milliyetçi Parti de radikal devrimci bir örgüt olarak yola koyulmuştu) lideri gelenek ve uyumun bayraktarlığını yapan bir filozoftan esinlenir olmuştur.

Halkın Konfüçyüs'e gösterdiği ilgide de bir canlanma yaşanmaktadır. Günümüzün medyatik şahsiyetlerinden eski akademisyen Yu Dan'ın *Analektler* üzerine yazdığı bir eser, içinde bulunduğumuz asırda ÇHC'de basılan ve çok satan kitaplardan biri olmuştur. Yu Dan'ın bir tür *Chicken Soup for the Soul*** türündeki kitabı, sadece İngilizce yayımlan-

(*) Bu söyleme birçok yerde rastlanmaktadır. Örneğin, Çin hükümetinin desteğiyle düzenlenen "5000 yıllık Çin Medeniyeti Sertifika Programı"nın Nanyang Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı Konfüçyüs Enstitüsü'nün web sitesindeki tanıtımında aynı ifade geçmektedir: bkz. http://ci-ntu.com/english/programmes/student-programmes/3045-5000-Years-Chinese-Civilization-Certificate-Course.html – ç.n.

(**) Chicken Soup for the Soul (Ruh için Tavuk Suyuna Çorba) 1993-2008 yılları arasında ABD, Kanada, İngiltere ve Avustralya'daki gençlere yönelik olarak yayımlanan bir kitap serisine verilen isimdir. 101 hikayeden oluşan serinin ilk

mış, milyonlarca satılmış ve Konfüçyüsçü fikirleri sansürleyerek verdiği için bolca eleştirilmiş ancak hiç şüphe yok ki çok popüler olmuştur.[7]

Hükümet Yu Dan fenomenini halkın ve rejimin toplumsal uyuma yönelik arzusunun doğal bir yansımasına delalet ettiği savıyla coşkuyla karşıladı. Gerçi eski ürünün yeni bir ambalajla sunulmuş hali olsa da bu, umutsuzluk içindeki halkın yeni bir şeye inanmaya duyduğu büyük açlığın bir yansıması olarak da görülebilirdi.

Konfüçyüsçülük imparatorluk Çin'inin ekonomik gelişimini engelledi mi?

Alman sosyolog Max Weber, Konfüçyüsçülüğün Çin'in ekonomik gelişimini engellediğini düşünüyordu. Weber'e göre, Protestanlık, kapitalizmden gelen yenilik ve dönüşüm arzularını tahrik etmişken, Konfüçyüs'ün geçmişin görkeminin yeniden inşasına vurgu yapması gelişimin önüne takoz koymaktan başka bir işe yaramamıştır. Ayrıca Konfüçyüsçü metinler, hanedan haricinde Çin'de 4 temel toplumsal grup olduğunu iddia etmiştir. Bunlardan ilk ikisi Konfüçyüs'ün ve müritlerinin gözünde en değerlileridir: ülkenin iyi yönetilmesini sağlayacak olan *bilgeler* ve toplumu besleyecek olan *çiftçiler*. Bu dört toplumsal grup içinde ilk ikisine göre daha az değerlisi, çok hayati olmamakla birlikte faydalı şeyler üreten *zanaatkârlar* ve en değersizi ise toplumun yararına hiçbir katkısı bulunmayan *tüccarlar*dır.

Fakat, Konfüçyüs'ü ekonomik gelişmenin önündeki engel

---

kitabı büyük ilgi uyandırınca "Mahkumlar için Tavuk Çorbası", "Anneler için Tavuk Çorbası", "Ebeveynler için Tavuk Çorbası"...gibi isimlerle 14 başlıktan, dünyanın 54 ülkesinde yayımlanmış yaklaşık 100 milyon nüshadan oluşan dev bir külliyat ortaya çıkmıştır – ç.n.

7 Yu Dan, *Conficius from the Heart: Ancient Wisdom fort he Modern World* (London: MacMillan, 2009).

olarak görmekte iki sorun bulunmaktadır. Birincisi, Kenneth Pomeranz'ın son çalışmasında belirttiği gibi, daha 1750'lerde Konfüçyüsçü Çin'in ekonomik olarak en canlı bölgeleri, Protestan Avrupa'nın ekonomik olarak en canlı bölgelerinden hiç de aşağı kalmayacak düzeyde ticaretin ve refahın hakim olduğu yerlerdi. Dolayısıyla, felsefi kanaatlerin dışında, Pomeranz'ın "büyük sapma" olarak adlandırdığı ve bir noktadan sonra Batı ile Çin arasındaki ekonomik makasın sürekli açılmasına yol açan etkenler bulunmaktadır.[8] Pomeranz'a göre bu uçurumun oluşmasına yol açan diğer etkenler doğal kaynakların dağılımı (örneğin ticari merkezlerine yakın bölgelerde büyük kömür rezervlerine sahip olan İngiltere şanslıydı) ve emperyalizmin aldığı çeşitli formlardır (Avrupa imparatorlukları denizaşırı bölgelere yayılırken, Qing Hanedanı sadece içerde ilerliyordu). Britanya İmparatorluğu'nun olağanüstü şahlanışı, Pomeranz'a göre, toprak yoğun ürünleri denizaşırı ülkelerden kolaylıkla temin edebilmesiyle çok ilgiliydi. Kölecilik ve sömürgecilik mirası bu gelişmeyi kolaylaştırmış, Avrupa'nın dönüm başına görece düşük tarımsal ürün kapasitesini böylelikle telafi edebilmişti. İngiltere'nin ülke içindeki kömür rezervleri de başka bir avantaj sağladığı noktaydı (Qing de birçok madene sahip olmakla birlikte bunlar demiryolu çağından önce ulaşılması çok zor bölgelerdeydi).

Konfüçyüsçülük ile büyük ekonomik kalkınmanın bir arada bulunamayacağı düşüncesindeki ikinci sorun geçen on yılın ekonomik başarı öykülerinin birçoğunun, tıpkı Çin gibi Konfüçyüsçülükten büyük ölçüde etkilenen Doğu Asya ülkelerine ait olmasıdır. Japonya, Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan'ın büyük bir hızla kalkınmasından sonra Konfüçyüsçü değerlerin kapitalizmin önüne set çektiği iddiası da çürütülmüş olmaktadır.

---

8 Kenneth L. Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000).

Şu da bir gerçektir ki bugünün Çin'i de, kapitalist olmamasına rağmen –nitekim 500 büyük şirketin %70'i ve toplam servetin büyük bir kısmı devlete aittir– büyük bir ekonomik gelişme göstermiştir. Bu ekonomik gelişmenin Konfüçyüs'e yeniden önem atfedilmeye başlanan bir dönemde kaydedilmesi ise Weberci kavramsal tabuta bir çivi daha çakılması anlamına gelmektedir.

Son zamanlarda meydana gelen büyük ekonomik gelişmelerin ardından, bazı kimseler Weber'i ters yüz ederek bu kez Konfüçyüsçü düşünürlerin tüccarları verimsiz bir grup olarak dışlamış olsalar dahi, Konfüçyüsçülük tarafından güçlendirilen, aile merkezli, kolektivist ve kooperatif bir yaşam biçiminin yüksek kârlı işletmelerin doğmasına yol açtığını iddia etmeye başlamışlardır. Bu fikrin doğru ya da yanlış olup olmadığı bilinmez ama "Konfüçyüsçü" değerleri paylaşan insanların birbirleriyle iş yapmaya doğal olarak daha mütemayil oldukları *fikri* kesinlikle önemlidir. Çin devletiyle iş yapan ortak girişimlerdeki büyük yatırımcılar, ÇHC ile kültürel bağı –Konfüçyüs gibi– olan Tayvan gibi komşu ülkelerde yerleşiktir.

Çin yaygın bir "demokratik" geleneğe sahip mi?

Bazen, Çinli düşünce sistemlerinin otoriteryanizmle çok uyumlu olduğu söylenir. Nitekim Konfüçyüsçülük'teki hiyerarşi ve itaat ile Legalizmdeki sert cezalar bu görüşü doğrular niteliktedir. Çin'in çok yönlü entelektüel geleneğinin bazı unsurları vardır ki bunlar otoriter olmaktan çok demokratik niteliklidir.

Örneğin, daha önce belirtildiği gibi, Taocu metinler halka hiyerarşik ilişkilere şüpheyle bakmayı ve üst konumda bulunanların diğerlerinden daha iyi ya da farklı olup olmadıklarını sorgulamalarını öğütler. Elbette bu, ülkeyi kimin yö-

neteceğinin seçimle belirlenmesini öneren spesifik anlamdaki "demokratik" nosyon değildir belki ama toplum içindeki güç ilişkilerini kabullenmek yerine sorgulamaya temel oluşturan bir bakış açısıdır.

Ayrıca, Konfüçyüsçü gelenekte bile, demokratik bir yön bulunmaktadır. Bu bir bakıma, Konfüçyüsçülükle ilişkili "Mandate of Heaven" (*Tianming*) kavramıyla bağlantılıdır. Tianming kavramı, siyasi otoriteye temel oluşturmuştur. Buna göre imparatorlar Heaven (*Tian*/Gök) yeryüzündeki temsilcileridir. İlahi bir güç olarak Göğün evreni yönetmekteki rolü imparatorun yeryüzünü ("Tianxia") ya da "Göğün idaresindeki herkesin yaşadığı yer" yönetmekteki rolüne benzer.

Bu görüşe göre, Gök her yeni hanedanlığa bir yönetim ("ming") bahşeder. Fakat bu yönetim hakkı geri alınabilir. Eğer bir imparator sorumluluklarını yerine getirmezse, Gök, yönetimi başka bir hükümdara devredecektir.

Mencius, bu sürece ilişkin ayrıntılı bilgiler içeren eserler vermiştir. Mencius'a göre hükümdarlar idare ettikleri halklarına karşı muhabbetle davrandıkları ve onların çıkarlarını korudukları takdirde yönetme hakkına layık olurlar. Bu görüş *Analektler*'de işlenen tebasına baba gibi davranan bir hükümdar temasıyla desteklenir. Mencius bir adım daha ileri giderek idaresi altındakilere inayet ve şefkatle davranmayan hükümdarların kendilerine itaat edilme haklarını da kaybedeceklerini savunur.

Mencius ünlü formülasyonunda hükümdarların "Göğün iradesiyle yönetmelerine karşılık, Göğün halkın kulaklarıyla duyduğunu, halkın gözleriyle gördüğünü" ifade etmektedir. Bu, eğer halk, makul bir gerekçeyle, içinde bulunduğu durumdan hoşnut değilse, Göğün doğal olarak imparatoru artık korumayacağı ve yeni bir hanedanlık kurmak isteyenlere destek vereceği anlamına gelir. Böyle bir durumda, isyan hem muhtemel hem de ahlaken haklıdır.

Demokrasiyi seçimle özdeşleştiren Batı'da ve diğer ülkelerde (örneğin Hindistan'da) yaşayanlar için bu argüman yine demokrasi anlamına gelmeyebilir ancak yine de bir tür demokrasi duygusunun önemli bir ifadesidir.

Çince'de demokrasi terimi nedir ve kesin olarak ne anlama gelmektedir?

Çince'de "demokrasi" terimi, "*minzhu*" kelimesiyle ifade edilir. Diğer tüm karmaşık kavramlar gibi bu terim de farklı anlama gelen iki sözcükten türetilmiştir. "*Min*" "halk", "*zhu*" ise "yönetim" anlamına gelir.

Bu birleşik kelime, Yunanca aslı demokrasi (paralel bir etimolojik yapı ile halk ve yönetim sözcükleri bir araya gelmiştir) gibi çeşitli biçimlerde yorumlanabilir. Kitlelerin doğrudan yönetimi anlamına gelebileceği gibi en iyi idarenin halkının çoğunluğunun çıkarlarına önem veren bir hükümdar tarafından gerçekleştirileceğini de ifade edebilir. *Minzhu*'nun iyi eğitimli bazı Çinliler arasında uzun süreden beri popüler olan bir anlamı daha bulunmaktadır. Seçimsiz temsili demokrasi olarak da adlandırılabilecek bu kavrama göre hükümdarlar halkın çıkarlarına saygı duyulmasını sağlamak için entelektüellere danışmalıdır.

Konfüçyüs'ün eğitime atfettiği önemle bağlantılı bu fikrin temeli Han döneminden beri, devlet kademelerindeki görevlerin doldurulması için memuriyet sınavı yapılmasıdır. Yüksek mevkilere gelmek isteyenlere yönelik olarak Konfüçyüsçülük konusunda uzmanlaşmayı gerekli kılan sınavların kullanılması Song Hanedanı döneminde (960-1279) sistemin genişlemesiyle özellikle önemli hale geldi. İmparatorlar her zaman entelektüellerin tavsiyelerini dikkate almadılar belki ama onların kitlelerin doğal sözcüleri oldukları fikri kök saldı ve varlığını sürdürdü.

Nasıl hükümetin Konfüçyüsçülüğü desteklemesi bir 21. yüzyıl misyonunu gerçekleştirmek için eski bir fikrin yeniden canlandırılmasını ifade ediyorsa, eleştirel entelektüellerin mevcut rejimi ahlaken iflas etmiş gibi sunma ve halk adına değişim çağrısında bulunma çabaları da başka bir eski fikrin yeniden uyanışını simgelemektedir. Hem mevcut düzenin muhalifleri hem de Çin'deki idare biçiminin değişmesi için mücadele edenler ülkenin çok yönlü entelektüel ve siyasi geleneklerinden yararlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUK ÇİNİ

İlk hanedanlıklar hangileriydi?

Çin tarihini bölümlere ayırırken genellikle, ilk imparatorun küçük beylikleri bir araya toplayarak bir imparatorluğa dönüştürdüğü MÖ 221 yılı başlangıç alınır. Sarı Nehir'in sadece güneyi ile kuzeyindeki toprakları hakimiyeti altına alan daha erken dönem hanedanlıkları da bulunmaktadır. Nitekim bu bölge bugün Çin denilen ülkenin merkezi olup Pekin de dahil olmak üzere çeşitli Çin başkentleri burada kurulmuştur.

Bu antik hanedanlıkların en eskisi Xia (Hsia) Hanedanı (MÖ 2070-1600) olup, gerçekten var olduğuna yönelik çok az kanıt bulunduğu için bir bakıma mitolojik nitelik taşır. Sonraki Shang Hanedanı dönemine ilişkin olarak (MÖ 1760 ?-1122?), kehanet kemiklerinin (hayvanların kehanet için kullanılan kemikleri) kullanılması da dahil olmak üzere başka bazı ritüeller gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunlar arasında klasik metinlerde kullanılan daha sonra da modern Çince'nin yapıtaşları haline gelen ideogramlarla bağlantılı yaz-

malar da bulunmaktadır. Ardından, ilk yılları Konfüçyüs tarafından altın çağ olarak adlandırılan Zhou Hanedanı (MÖ 1045-256) gelir. Bu hanedanlıkların hiçbiri Qin Hanedanı kadar büyük bir alana hükmetmemişlerdir.[1]

Qin Hanedanı'nı deviren ayaklanmanın lideri Han Hanedanı'nın ilk imparatoru olmuştur. Bu hanedanlık Çin'i çok daha büyük bir ülke haline getirecek ve daha önce de değinildiği gibi Konfüçyüs'ün fikirleri bu dönemde devlet ideolojisinin merkezine oturtulacaktır. Han dönemi genişlemesi, kapsam ve tarz olarak Batı'daki çağdaşı Roma dönemine benzer.

Han döneminin büyük tarihçisi Sima Qian (Ssu-Ma Ch'ien) –Çin'in ilk büyük tarihçisi ve vakanüvisi olarak da kabul edilir– Qin Hanedanı'nın icraatlarını tasvip etmez. Yine de, bu türden sürekliliklerin ilkinde, Han hanedanı, Çin'in ilk imparatorunun oluşturduğu sistemin temel taşlarına dokunmamıştır. Yönetim sisteminde önemli bir Qin yeniliği olan, askeri kesimden ayrı bir sivil bürokrasinin varlığı da bunlardan biridir. Bugün Çin olarak anılan ülke ismini "Qin" hanedanından almış olsa da, bu topraklar üzerinde yaşayan insanlara genel olarak bir sonraki hanedanın isminin verilmiş olması, bu hanedanın Çin tarihinde ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir. Gerçekten ÇHC'de yaşayanların büyük çoğunluğuna "Han" denmekte olup resmi istatistiklere göre ülkede yaşayan on vatandaştan dokuzu bu etnik gruba mensuptur.

Hanedanlıklar nasıl yönetirdi?

Çin imparatorluk sisteminin süreklilik arz eden önemli özelliklerinden biri de, dini ve siyasi bir figür olarak impara-

1 Li Xueqin, *Eastern Zhou and Qin Civilizations* (New Haven, CT: Yale University Press, 1985), s. 12-15.

torun özel statüsüydü. İmparator, Tian (Gök) ile beşeri dünya arasında köprü konumunda biri olarak ritüel nitelikli işlevlere sahipti. Monarşinin yanı sıra imparatorun (nadiren de imparatoriçenin, zira birkaç istisna dışında imparatorluk Çin'inin hükümdarları erkekti) ailesinin oynadığı başat rol de bir diğer önemli özellikti.

Diğer monarşik sistemlerin aksine, Çin'in imparatorluk sisteminde, en büyük erkek evladın imparatorun halefi olması gibi bir zorunluluk yoktu. Bundan dolayı da, hükümdarın ölümünün öncesi ve sonrasında, kesif politik ayak oyunlarına sıkça rastlanırdı.

Ayrıca, imparator birden fazla eş ve cariyeden çok sayıda evlat sahibi olduğu için, öldüğü zaman geride birçok varis bırakırdı. Böylelikle monarşi içinde, çok sayıda nüfuz sahibi anneler, amcalar, dayılar, halalar, teyzeler ve akrabalar topluluğu ortaya çıkardı. Bazı yakın aile üyelerinin Ejder Tahtı'nın* genç varislerine naip olarak atanması da bu siyasi manevraları daha da keskinleştirirdi.

İmparatorluk Çin'inden hükümdar ailesine mensup kişilerin dışında nüfuz sahibi bir kesim daha vardı: alim bürokratlar** ve harem ağaları. Birinci grubu, imparator tarafından kullanılan yetkileri yerel düzeyde kullanan bakanlar, valiler, hakimler gibi kamu görevlileri oluştururdu.

İmparatorluk yerleşkesine girme hakkına sahip olan haremağaları, sarayın düzen ve intizamından sorumluydu. Bunların bir işlevi de, varisler arasındaki muhtemel babalık ihtilaflarını önlemekti. İlk bakışta üst düzey bürokratların herhangi bir haremağasından daha fazla nüfuza sahip olacağı akla daha yakın gözükse de imparatora ve kraliyet ailesi

(*) İmparatorluk Çin'inde ejder, emperyal gücün simgesi olduğu için tahta verilen isim – ç.n.

(**) İmparatorluk Çin'inden, çetin ve çok aşamalı sınavlardan geçerek imparator tarafından çeşitli bürokratik görevleri üstlenmek üzere atanan üst düzey ve iyi eğitimli bürokratlar sınıfı – ç.n.

mensuplarına bu derece yakın olmak çoğu zaman tam tersi bir sonuca yol açardı. Hanedanlıklar yolsuzlukla yaftalandıklarında, çoğu zaman haremağaları baş suçlu ilan edilir; imparatorluğun çöküşünün sorumluluğu, sarayda yaşayan genç varislerin annelerinin gizliden gizliye çevirdikleri entrikalara izafe edilirdi.[2]

"Hanedanlık döngüsü" neydi?

"Hanedanlık döngüsü", dönemsel olarak bir hanedanın yerini bir diğerinin almasını ifade eder. Bu görüşe göre, ister başarılı olmuş isyancılar olsun isterse ülkeyi işgal eden yabancı güçlerin liderleri, hanedan kurucusu olarak iktidara gelebilirdi. Zira Gök onları bu göreve layık görmüştü. Fakat zamanla ardılları halkın ihtiyaçlarını umursamaz hale gelebilirdi. Bundan dolayı, otoritenin el değiştirmesi suretiyle siyasi düzenin arınması gerekecekti. Çürümüş ardılların yerini erdemli kurucuların aldığı bu döngü, bozulmuş yönetimler oldukça sürüp gidecekti.

Doğal ve siyasi dünyalar birbirine benzer ve uyum içinde görüldükleri için, olağanüstü olaylar ve doğal afetler, mevcut hükümdarın Göğün Vekaleti'nin koruyuculuğunu yitirdiğinin emareleri olarak algılanır ve yerine başka bir hükümdarın geçme zamanının geldiğine yorulurdu. Güneş ve ay tutulmaları da Göğün beşeri dünyaya yönelik hoşnutsuzluğunun alameti olarak düşünülürdü.

Bu döngüsel düşüncelerin siyasi etkileri nelerdi?

Her yeni hükümdarın kökünün ortak bir ataya uzandığı (örneğin, mevcut Japon imparatoru ile ilk imparator aynı soydan

2 John King Fairbank ve Merle Goldman, *China, A New History* (Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1998), s. 59.

gelmektedir) monarşik düzenlerin aksine, hanedanlık döngüsü düşüncesi, hükümdarların farklı hanedanlıklardan gelmesine dayanan bir sistemin, iyi bir sistem olduğunu savunur.

Bürokratlar ve bakanlar, ne zaman isyanlar başlasa ya da yabancı ordular devleti tehdit etse zor bir tercih yapmak durumunda kalırlardı. Zira bunlar Avrupa'daki denklerinin aksine bu görevlere veraset yoluyla değil belli sınavlardan geçerek atanmışlardı. Hükümdarlığın Göğün Vekaleti'nin teveccühünü yitirip yitirmediğine, halkın çıkarlarını koruyup koruyamadıklarına ya da daha da zoru saf değiştirip değiştirmeyeceklerine karar vermek durumunda kalırlardı.

Yeni hanedanlıklar, seleflerinin kurumlarını büyük ölçüde muhafaza ettikleri için kurumsal anlamda önemli ölçüde devamlılık söz konusuydu. Yeni hanedanlık, çoğunlukla, bir önceki hanedanlığa hizmet eden ve sonra gemiyi terk edip yenisine binen memurlara güvenirdi.

Tüm hanedanlıklar aynı mıydı?

Kurumsal anlamda süreklilik olgusu çok fazla olsa da, hanedanlıklar arasında önemli farklılıklara da rastlanır, her biri tarihe kendi damgasını vururdu.

Hanedanlıklar arasındaki temel farklılıklardan biri, hükümran oldukları ülke topraklarının büyüklüğü idi. Bugünkü ÇHC haritası, Qing Hanedanı'nın 1644'te iktidara gelmesinden sonraki onyıllar boyunca gerçekleştirdiği emperyal genişlemenin sonucunda meydana gelen ve "Çin" diye adlandırılan sınırları gösterir.

Çin tarihindeki önemli hanedanlıkların birçoğu, bundan çok daha küçük sınırlara sahipti. Örneğin Song Hanedanı (960-1279), bugünkü ÇHC'nin neredeyse yarısı kadar toprak kütlesine hükmetmekteydi. Diğer taraftan bu hanedanlık, sadece kamu hizmetinin kurumsallaşmasını sağlamak-

la kalmamış bu dönemde öyle köklü bir ekonomik gelişme hamlesi de gerçekleştirilmiştir ki bazı bilim adamları bu dönemi "modern" Çin'in başlangıcı sayarlar.

Ming Hanedanı (1368-1644) Song Hanedanı'ndan çok daha büyük bir alana hükmetmişti. Ama hükmettikleri alan içinde, ne Tibet (ÇHC'nin asırlar boyu Çin'in bir parçası olduğunu iddia ettiği Sarı Nehir'in en batısındaki dağlık bölge) vardı ne de Xinjiang (Qing döneminde Çin imparatorluğuna dahil olmasını simgelercesine "Yeni Sınır" adıyla anılan ÇHC'nin kuzeybatı köşesindeki bölge).

Günümüzde Çin'in parçası sayılan bölgelere hükmedemeyen hanedanlıklar olduğu gibi, bugünkü Çin'e dahil olmayan bölgeler üzerinde egemenlik kuran hanedanlıklar da vardı. Örneğin Vietnam, 20. yüzyıldan önce bir süre Çin İmparatorluğu'nun parçası olarak kaldı; zaman zaman kısmen Çin imparatorunun hükümranlığına girdi ya da hükümranlığından çıktı.

Ayrıca, fetih yoluyla iktidara gelen hanedanlıklar, devirdikleri hükümdarların rolünü üstlendiler ama daima devraldıkları sistemi değişime uğrattılar. Etnik ve kültürel kökleri Orta ve Kuzeydoğu Asya'daki Moğolistan ve Mançurya bölgelerine –Çin'nin kuzeyinde kalan Çin anakarasına göre daha az tarımsal olan topraklar– uzanan hanedanlıklar için, bu durum özellikle geçerliydi.

Örneğin, Kubilay Han ve Yuan Hanedanı'nın diğer hükümdarları döneminde (1271-1368), Konfüçyüsçü sınavlar kaldırılmıştı. Qing hanedanının ilk Manchu imparatorları bazı belgeleri kendi dillerinde, bazı belgeleri ise Çince yazmışlardı.

Qing Hanedanı bazı görevlerin Manchulara (Çin Seddi'nin kuzeyinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun mensup olduğu etnik grup) bazı görevlerin de Han etnik grubuna ayrıldığı ikili bir resmi sistem yaratmışlardı. Qing Hanedanı ayrıca, kökleri kuzey steplerine uzanan askerlerden

[Manchu savaşçılarından] oluşan özel birlikler de (Sancaktarlar) kurmuşlardı.

Hanedanlıkların diğer ülkelerle ilişkileri nasıldı?

Çoğu hanedanın paylaştığı ortak bir özellik, imparatorun yönetimi altındaki ülkenin başat öneme sahip olmasıydı. Çin imparatorları, tıpkı birçok imparatorluğun başındaki muadilleri gibi, egemenlikleri altındaki alanı, civarlarındaki bölgenin, belki de tüm dünyanın en önemli alanı olarak görmek gibi bir eğilime sahipti. Kısmen Konfüçyüsçü düşüncenin kesin çizgilerle belirlenmiş bir hiyerarşik yapıyı vurgulamasının etkisiyle, diğer devletlere himaye ve yardım sağlamanın karşılığında bu devletlerin yöneticilerinden de kendilerine saygı göstermelerini beklerlerdi.

Bununla birlikte hanedanlıkların ve imparatorların dış dünya ile ilişki kurma biçimleri de birbirinden farklı olabilmekteydi. Bazı hükümdarlar uluslararası ticaret ve araştırmaya diğerlerinden çok daha fazla ilgi duymaktaydı. Örneğin, belki de Batı'nın astronomideki ileri teknikleri sayesinde ay ve güneş tutulmalarını tahmin etmekte yardımcı oldukları için Avrupa'dan gelen Cizvitleri memnuniyetle karşılayan Ming imparatorları vardı. Efsanevi deniz kaşifi Zheng He'yi* finanse eden de bir Ming imparatoruydu.

Diğer hükümdarlar yabancılara karşı daha şüpheciydi ve uluslararası bağlantılara daha ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Bunlar, yabancılarla çok içli dışlı olmanın gereksizliğine hatta tehlikeli olduğunu inandırılmışlardı.

Bunlardan en kayda değeri, 1700'lerin sonunda, Batılı tüccarların ve misyonerlerin Çin'e girişini yasaklayan Qing'di.

(*) 1371-1433 yılları arasında yaşamış, Arapça ismi Hacı Mahmud olan, bilimsel olarak kanıtlanamasa da bazı kaynaklarda Amerika'yı Kolomb'tan önce keşfettiğine dair bilgilerin yer aldığı, Müslüman Çinli denizci – ç.n.

Çin'in Güneydoğu Asya ile ticaret hacmi çok güçlü ve bu ticaret birçok liman üzerinden yapılmaktayken, malları için yeni pazarların ve dinleri için yeni ruhların arayışındaki Batılılara ise sadece bir güney liman kentinde –Guangzhou ya da Kanton– demir atma izni verilmişti (Guangzhou yakınlarında bulunan ve Portekizlilere koloni olarak verilen Macao'da da bir ticaret üssüne sahip Portekizliler hariç).

Afyon Savaşı neydi?

Çoğu Çin limanının, yabancı gemilere kapalı olması politikası, Çin'i sonsuz bir müşteri ve mürit kaynağı olarak gören Batılılar arasında bir hoşnutsuzluk kaynağıydı. Çin'in kendi halkının gereksinimlerini üretebilen kendine yeterli bir imparatorluk olduğu ve Batılıların Çin halkına sunabilecek hiçbir değerli ürünü bulunmadığı yönündeki Qing söylemine elbette Batılılar inanmıyorlardı.

1800'lerin başında, Batılı tüccarların ve misyonerlerin kızgınlıkları, İngilizlerin Çin'de yetişen çaya yönelik taleplerine (belki de müptelalıkları demek daha doğru) koşut olarak artmıştı. Avrupalı ve Amerikalı tüccarlar Çinlilerin önemli miktarlarda satın almak isteyebilecekleri bir ürün bulmakta zorluk çekiyor, bu durum da Batı'daki gümüşün Qing İmparatorluğu'na akmasına yol açan Çin lehine bir dış ticaret dengesi(zliği) yaratıyordu.

Bu durumun üstesinden gelmek (ve Hindistan'da yetişen yüksek kaliteli haşhaşa kolay erişimlerinin avantajını kullanmak) için, İngiliz tüccarlar Çin'de afyon pazarlamaya başladılar (Türkiye'den aldığı haşhaşı pazarlayan Amerikalı tüccarlarla birlikte). Afyonun Çinliler üzerinde, Londralıların çaya bağımlılığı gibi bir etki yaratacağını umuyorlardı.

Qing afyon alım satımını yasaklayan katı kurallar koysa da yabancıların uyguladığı strateji başarılı oldu ve ticaret den-

gesi Batı lehine gelişmeye başladı. Batılı tüccarlar daima bir yolunu bulup Çin'e afyon sokmayı başardılar (elbette bunda Çinli kaçakçıların payı yadsınamaz). Afyona olan talep –özellikle Guangzhou'da– her geçen gün artmaya başladı.

Gerilim tırmanırken her iki taraf da ahlaki değerlere göndermede bulunuyorlardı. Batılılar, özgür ticaretin kutsal bir hak olduğunu, Qing'in barbarca bu hakkı ihlal ettiğini, halbuki kendilerine tüm Çin limanları açılsa afyon dışındaki mallarını satacak pazarlar bulabileceklerini iddia ediyorlardı. Buna karşılık Qing ise Batılıları Çin'deki mevcut kuralları ihlal etmek ve ülkeye tehlikeli maddeler sokmakla suçluyorlardı.

Sonunda 1839'da savaş başladı ve Qing kuvvetleri bir dizi cephede çarçabuk mağlubiyete uğradılar. Çin'in başkentine doğru ilerleyen Batılı savaş gemilerini durdurmak için, Qing yabancıların lehine hükümler içeren bir anlaşmaya imza atmak mecburiyetinde kaldı.

Savaşın Çin üzerinde ekonomik, siyasi ve psikolojik açıdan yıkıcı etkileri oldu. Bir kere mali açıdan Çin'e çok pahalıya mal oldu. Birçokları Qing'in Gök katındaki konumunun sarsıldığı kanaatini beslemeye başladıkları için siyasi yarası da büyüktü. Psikolojik maliyeti ise, uzun zamandır süregelen Çin'in dünyadaki en ileri ve güçlü ülke olduğu yönündeki algının sarsılmasıydı.[3]

Qing Hanedanı niçin yıkıldı?

1970'lere kadar Çin uzmanları, Qing'in Afyon Savaşı'na kadar ülkedeki konumunun sağlam olduğu konusunda hemfikirdiler. Qing hanedanının ilk iki asrı, zaferlerle bezenmiş, iktidarının sınırlarını Orta Asya'ya kadar genişletmiş güçlü

3 Peter Ward Fay, *The Opium War, 1840-1842* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975); ve James Polachek, *The Inner Opium War* (Cambridge, MA: Council o East Asian Studies, Harvard University, 1992).

imparatorlar çağı olarak anlatılırdı. Bu anlatımda, 19. yüzyılın ortalarında Batı'yla yaşanan çatışmaların, o zamana kadar iyi durumdaki imparatorlukta sonun başlangıcına zemin hazırladığı ifade edilirdi. Fakat günümüzde tarihçiler Qing iktidarını yıpratan dış gelişmeler dışında başka etkenlerin de olduğunu belirtmeye başladılar.

Hangi iç gelişmeler Qing Hanedanı'nı zayıflattı?

Qing hanedanını sıkıntıya sokan etkenlerden biri demografikti. 1700'lerin sonu ile 1800'lerin ortaları arasında geçen sürede Çin nüfusu aşırı artmış, en az iki katına çıkmıştı (bazı kaynaklara göre üç belki de dört). Doyurulması gereken daha fazla sayıda boğaz demekti bu da.

Nüfus artarken memur sayısı aynı kalıyordu. Davalara bakan, vergi toplayan, ambar kayıtlarını tutan bu çok işlevli bürokratlar, hiç olmadığı kadar daha fazla sayıda insandan sorumluydu 1830'lara gelindiğinde.

Köylü ayaklanmalarının önemi neydi?

Qing Hanedanı'nın boğuşmak zorunda olduğu bir önemli sorun da halk ayaklanmalarıydı. Kimi zaman korsanlık biçiminde kimi zaman da haydutların dinsel ayaklanma çağrısında bulunan din adamlarının peşi sıra sürüklenmesi biçiminde tezahür ediyordu bu isyanlar. Sekiz Trigram tarikatının öncülüğünde 1813'te başlayan, derhal bastırılsa da 70.000 kişinin hayatına mal olan ayaklanma, en dikkat çekici isyanlardan biriydi. Bir diğeri, Xinjiang'ın bağımsızlığı için mücadele eden Orta Asyalı lider Cihangir'in önderliğinde girişilen 1820'ler ve 1830'lardaki kutsal savaştı.[4]

4 Susan Naquin *Millenarian Rebellion in China: The Eight Trigrams Uprising of 1813* (New Haven, CT: Yale University Press, 1976).

1796-1804 yılları arasında Çin topraklarının büyük çoğunluğu üzerinde kendini gösteren Beyaz Lotüs İsyanı belki de bu dönemdeki halk ayaklanmaları içinde en önemlisidir. Ayaklanma, özellikle Çin'in bazı bölümleri ile Güneydoğu Asya'da popüler olan Maitreya Budacılığı ile ilgiliydi. Bu inancın savunucuları, yeni bir çağın başlamak üzere olduğuna, inançlarına sıkı sıkıya bağlı olanların bu yeni çağda mutluluğu yakalayacaklarına inanıyorlardı: milenaryan (binyılcı) yaklaşım. Çinli Budist tarikatların liderleri genellikle müritlerine değişimi metanetle beklemelerini salık verir ve onları şiddet eylemlerinden alıkoymaya çalışırlardı. Ama bazen de doğrudan eyleme geçme çağrısında bulunurlar, bu çağrı da özellikle kuraklık ve sel gibi doğal afetlerden muzdarip ya da ağır vergilerin altında ezilen halk arasında geniş kabul görürdü. [5]

Çin'in yoksul dağlık bölgelerinde vergi protestolarıyla başlayan Beyaz Lotüs İsyanı, eyleme geçme çağrısının ekonomik açıdan sıkıntı çeken halk arasında kabul görmesine tipik bir örnek teşkil eder. Manchu karşıtı duygu ile Han şovenizmi, ayaklanmanın tuzu biberi olmuştur. Bazı isyancıların ayaklanmaya katılmaktaki ana gayesi ise Qing'den önce hüküm sürmüş Ming Hanedanı'nı yeniden iktidara taşımaktı.

Qing, isyanı bastırdı bastırmasına ama büyük bir maliyet ödeyerek. Çin'deki dini ayaklanmalar konusunda uzman bir tarihçiye göre, ayaklanmaları bastırmak için Qing neredeyse "beş yıllık gelirine denk düşen" miktarda (yaklaşık 6.000 ton gümüş) bir harcama yapmak zorunda kaldı. Qing birlikleri, öylesine yenilgiye uğradılar ki "Manchu Sancaktarları"nın yenilmezliği efsanesi tarihe gömüldü.[6] Af-

---

5 Daniel Overmyer, *Folk Buddhist Religion: Dissenting Sects in Late Imperial China* (Cambdridge, MA: Harvard University Press, 1976).

6 Fairbank ve Goldman, *China: A New History*, s. 189-191.

yon Savaşı patlak verdiğinde Qing Hanedanı zaten bir dizi sorunla boğuşmaktaydı. Bunlardan bir kısmı nitelik itibariyle tamamen yeni, bir kısmı ise daha önceki hanedanların da devrilmesine yol açan türde halk hareketleriydi.

Afyon Savaşı'nın sonucu ne oldu?

Savaşı sona erdirmek üzere imzalanan Nanjing Anlaşması ile Britanya, Hong Kong'un bütün denetimini ele geçirdi ve 1997'de Çin'e devredene kadar burayı kraliyet kolonisine dönüştürdü. Britanya, bu anlaşma ile ayrıca, Shanghai dahil diğer birkaç şehirde daha "ticaret limanı" olarak adlandırılan yerleşim imtiyazları elde etti. Buna göre bu limanlarda İngiliz tüccarların ve misyonerlerinin özerk yönetim hakları bulunacaktı. Ardından Fransa, ABD ve Japonya da benzer imtiyazlar elde etmek için kuvvete ya da kuvvet kullanma tehdidine başvuracaklardı.

Taiping Ayaklanması neydi?

Taiping Ayaklanması, Batı'da pek bilinmese de 19. yüzyılın belki de en önemli vakalarından biridir. Milenaryan (Binyılcı) saiklerle hareket eden büyük kitleler ayaklanmada yer almışlardır.

1840'lardan 1890'lara kadar Qing Hanedanı sürekli iç huzursuzluklar ve dış sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu dönemin en yıkıcı isyanı, Taiping Ayaklanması'dır (1848-1864). Bu kitlesel ve kanlı isyanda, hemen hemen çağdaşı sayılabilecek Amerikan İç Savaşı'nda ölenlerin sayısını kat be kat aşan miktarda can kaybı meydana gelmiştir.

Birkaç kez girdiği memuriyet sınavında başarısız olduğu için hayata küsen Hong Xiuquan hareketin lideriydi. Hong, muhtemelen yıllar önce dahil olduğu misyoner oku-

lunda öğrendiklerinden esinlenerek ilahi bir adalet duygusunun etkisiyle kapıldığı halüsinasyonlardan muzdaripti. O kadar ki Hz. İsa'nın küçük erkek kardeşi olduğuna ve şeytani yaratıklar ve aşağılık bir ırkın mensubu olarak gördüğü Manchuları Çin'den kovmanın yazgısı olduğuna kendisini inandırmıştı. Fikirleri, Batılılar için bile o kadar tuhaftı ki, bir miktar Batı desteği alsa da sonunda uluslararası güçler Hong'a karşı Qing ile işbirliği yapmışlardı.

Mücadelenin en hararetli döneminde, Hong neredeyse Fransa büyüklüğünde bir alana hükmediyor ve yeni bir hanedanın kurucusu gibi davranıyordu. Aşırı derecede antikonfüçyüsçü olan Hong –girdiği sınavlarda uğradığı başarısızlığın da etkisiyle– yeni bir memuriyet sınavı bile oluşturmuştu. Bu sınavda memur adaylarının Konfüçyüsçü külliyat yerine Hong'un tuhaf öğretisine ilişkin yetkinlikleri sınanıyordu.

1894-1895 Çin-Japon Savaşı niçin çok önemliydi?

Qing, 1842'den sonra Avrupalı güçlerle başka savaşlara da tutuştu (hatta 1860'ta sona eren bir savaşta imparatorluğun en görkemli saraylarından Yuanmingyuan [Yazlık Saray] yerle bir edildi). Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısındaki en önemli uluslararası çatışma, Japonya ile giriştiği Kore'nin kimin kontrolünde olacağına dair savaştı. Savaş 1894'te başladı ve bir yıl sonra Qing'in mağlubiyeti ile sonuçlandı. Afyon Savaşı, Qing'in dünya üzerindeki en güçlü imparatorluğu yönettiğine dair algıyı yıkmıştı, Japon savaşı ise başat bir bölgesel güç bile olmadığını gösterdi.

Bu yenilgi, bazı Çinli entelektüellerin hanedanlığa, Batılı fikir ve kurumları artık Çin'e uyarlaması gerektiği çağrısında bulunmalarına yol açtı. Onlara göre Japonya'yı Çin karşısında güçlü ve muzaffer kılan bu fikir ve kurumlardı. Çağ-

rı, reform yanlısı imparator nezdinde kabul gördü ve 1898 yılında "100 Gün Reformları" olarak bilinen, Çin'deki siyasi ve eğitimsel kurumları köklü bir biçimde yenileştirme dönemi başladı. Fakat bu cesur hamleler dönemi kısa sürdü. Hanedanlık içindeki muhafazakarlar hemen kaybettikleri mevzilerine tekrar dönmeyi başardılar ve imparator ev hapsinde tutulmaya başlandı. Yine de reformcuların oluşturduğu bazı yapılar varlıklarını sürdürmeyi başardı – zaman içinde Pekin Üniversitesi'ne dönüşen okul gibi.

Hanedan mensupları ve bazı fanatik konfüçyüsçülerin desteklediği muhafazakar kanat, Batı ve Japonya'nın silahlı kuvvetlerinin üstün olabileceğini fakat Çin kurumlarının daha iyi olduğunu çünkü bunların köklerinin yüksek değerlere dayandığını savunuyordu.

Boxer Ayaklanması (1899-1901) neydi?

Boxer İsyanı, Çin dışındaki dünyada büyük ölçüde yanlış bilinir. Ayaklanma, gençlik çetelerinin, Kuzey Çin'deki Hıristiyan Çinlilere ve yabancı misyonerlere saldırmasıyla başlamış; 1900 yazında isyancıların Pekin'de yerleşik Batılı ve Japonları 55 gün boyunca rehin tutmasıyla başka boyutlar kazanmıştı. İsyancıları bastırılması gereken haydutlar olarak görmekle övgüye değer sadık yurttaşlar olarak görmek arasında gidip gelen Qing de, Boxerlere destek vermişti. Sonunda, kuşatma, sekiz uluslu bir uluslararası güç tarafından kaldırıldı.

Yabancı birlikler intikam kampanyası başlattığı için buhran 1901 yılında da devam etti. Hanedan üyeleri başkenti terk ettiler. 1901'in Eylül'ünde Boxer Protokolü olarak bilinen bir anlaşmanın imzalanmasıyla kriz sona erdi. Kısa bir süre kuzeyde sürgün hayatı yaşamak zorunda kalan Qing hanedan mensuplarına Pekin'e dönme izni verildi. Anlaşma, yabancıların uğradığı can ve mal kayıpları için Qing'in yük-

lü miktarda tazminat ödemesini şart koşuyordu (fakat işgal ordularının Çinlilere verdiği zararlar için benzer bir hüküm yoktu). Yabancı güçler, ne kadar şikayetçi olsalar da, yakından tanıyıp bildikleri hanedanlık şeytanını başka bir alternatife yeğ tutmuşlardı. Sonuç olarak, krizin çözüme kavuşturulmasının parçası olarak, her iki taraf da Boxerleri hanedan karşıtı haydutlar olarak damgalamak konusunda uzlaşıya varmışlardı.

Boxer buhranı nasıl yanlış anlaşılmaktadır?

Batı'nın Boxer İsyanı'nı yanlış anlaması yanıltıcı bir terminoloji kullanılmasıyla başlar. Aslında bu bunalıma tam anlamıyla bir "isyan" denemez zira "isyancılar" her zaman Qing'i desteklediklerini belirtmişlerdir. İsyanın itici gücü hanedana yönelik kızgınlık değil Çin'i Hıristiyanlıktan kurtarmaktır. Boxerler o dönemde ülkenin muzdarip olduğu tüm felaketlerin sorumlusu olarak Hıristiyanlığı ve Hıristiyanları görmekteydi. Bir diğer yanlış anlama kaynağı da Boxerlerin öldürdüğü çoğu kişinin yabancı olduğuna ilişkin yanlış bilgidir. Halbuki, kurbanların büyük çoğunluğu Hıristiyan Çinlilerdi.

Ayrıca, isyancıların "box" sporu ile de herhangi bir ilgileri yoktu. "Boxer" terimi, isyancılar dövüş sanatı teknikleri kullandıkları için İngilizce yayınlanan basın tarafından uydurulmuştu. "Boxerlar", ibadet ve eğitim sayesinde kendilerini kurşun geçirmez kılabileceklerini ve Batılı güçleri bu sayede yenebileceklerini düşünüyorlardı.

Boxer buhranı Çin'de nasıl bilinir?

Batı'da ve Japonya'da Boxer İsyanı Çin'deki saldırgan bir grubun yükseliş ve çöküş öyküsü olarak anlatılır. Boxerlerin

kendilerini kurşungeçirmez kılabilecekleri ve yerel tanrıları yatıştırmak için demiryollarının sökülmesi gerektiği şeklindeki hurafelerine vurgu yapılır.

Buna karşılık Çin'de, Boxerlerin hurafeleri ve şiddetleri bazen eleştirilse de, bunalımın başka yönleri örneğin isyana yol açan huzursuzluklar daha çok vurgulanır. Batılıların Çin topraklarında onlarca yıldır işgallerini genişletmeleri, Sekiz Uluslu Müttefik Orduların İşgali sırasında yaşanan mezalim, bu işgal sırasında Çin'in milli servetinin yağmalanması ve intikam amacıyla kuzey Çin'de binlerce kişinin öldürülmesi gibi adaletsizliklerin altı çizilir. Bu isyanı ele alan günümüz kaynakları, Boxer Protokolünü en utanç verici ve tek-taraflı anlaşmalardan biri olarak sunmaktadır.

Boxer Ayaklanmasına ilişkin bu görüş farklılıkları niçin önemlidir?

Boxer Bunalımı, Çin'in Batı ile ilişkilerini gölgelemektedir. Ne zaman Çin ile diğer uluslar arasında bir ihtilaf çıksa 1900'lerde yaşanan olayların hatırası zihinlerde canlanır. Fakat Boxerlerin nasıl görüldüğüyle bağlantılı olarak bu hatıra zıt kutuplarda tezahür etmektedir.

Görece yeni bir olay, 1999 Mayısı'nda NATO bombaları ÇHC'nin Belgrad'taki büyükelçiliğine isabet edip, 3 Çinlinin ölmesine yol açtığında yaşanmıştır. Çinli göstericiler, taşkın gösterileri esnasında Pekin'deki İngiliz ve ABD büyükelçiliklerine ellerine ne geçerse fırlatırken NATO'nun kasten Belgrad'taki Çin Büyükelçiliği'ni hedef aldığını iddia ediyor; Batı medyası ise gösterileri zenofobik (yabancı düşmanı) Boxerizm olarak kınıyordu. Batı medyasında yer alan haberlere göre, Çin temsilciliğinin isabet alması tamamen kazara olduğu için Çin yine irrasyonel davranmaktaydı.

1900'lerin hatıraları, bazı Çinlilerin zihninde tamamen

farklı bir biçimde canlanmıştı. Onlara göre Belgrad'daki olaylar, Batılıların Çin'e boyun eğdirme gayretlerinin bir tezahürüydü.

Qing yönetimi nasıl sona erdi?

Qing Hanedanı, Boxer Bunalımı'ndan sonra son çare olarak radikal reformlara girişti. Fakat çoğu kişiye göre hem çok geç kalınmış hem de çok yetersiz bir çabaydı bu. Hanedanlık, bir dizi ayaklanma ve imparatorluk ordusunun kazan kaldırması sonucu 1911'de devrildi. Son imparator kaçtı ve Tayvan'da çok küçük bir toprak parçasında başka bir şekilde de olsa günümüze kadar varlığını sürdüren Çin Cumhuriyeti kuruldu. Çin Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı 1 Ocak 1912'de göreve başlayan Sun Yat Sen (1866-1925) idi.

Çin'in ilk devlet başkanı olarak göreve başlaması Batılı bir siyasi liderinki gibi oldu. Yabancılar, hanedanlıkla ilgili her şeyin geride bırakıldığına ikna edilmeye çalışıldı. Sun hem hanedanlık dönemini anan törenlere katıldı hem de Beyaz Lotüs isyanından beri Qing'in başına bela olan anti-Manchu Han milliyetçiliğine hoş gözükmeye çalıştı. Örneğin Ming imparatorlarının mezarlarını ziyaret etti. Amacı, devrimi, nereye gittiği belirsiz bir olgudan ziyade ülkenin kuzeyden gelen yabancılar tarafından işgal edilmesinin intikamı olarak yansıtmaktı.[7]

Çin Komünist Partisi yeni bir hanedan mıdır?

Harrison Salisbury, ÇHC'nin ilk otuz yılını konu aldığı çoksatan eserinin adını *Yeni İmparatorlar: Mao ve Deng Döneminde Çin* koymuştu. Salisbury bu çalışmasında, Çin Halk

7 Henriatta Harrison, *The Making of the Republican Citizens: Political Ceremonies and Symbols in China, 1911-1929* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

Cumhuriyeti'ni kuran 1949 Devrimi'nin tıpkı Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan 1911 devrimi gibi hanedanlık döngüsü içindeki bir başka halka olarak görülebileceğini öne sürer. Diğer Batılı yazarlar da geçmişteki imparatorlar gibi Mao'nun tanrısal nitelikler atfedilen siyasi bir figür olma özelliğine vurgu yaparken benzer imparatorluk metaforlarını kullanmışlardır. Nitekim, Yasak Şehrin hemen yakınındaki Zhongnanhai olarak bilinen Komünist Parti merkezindeki gizli operasyonlarla parti liderlerinin gündelik yaşamlarına ilişkin gizlilikten bahsedilirken de benzer metaforları kullanırlar.

Ayrıca Çin'de, devrimin geçmişle olan bağı tamamen kopardığını iddia edenleri haksız çıkarmak için, benzer imgeyi kullanan rejim karşıtları da bulunmaktadır. Örneğin, 1989'daki Tiananmen Ayaklanması'nda göstericiler Deng'i "imparator" gibi hareket eden bir lider olarak tasvir etmişlerdi. Hatta duvara asılan bir posterde Deng, modern zamanların İmparatoriçe Dowager Ci Xi'si (Tzu Hsi) (1839-1908) gibi betimlenmişti. Tzu Hsi, Qing imparatorunun annesiydi ve hayatının büyük bir bölümünde Çin'in resmen olmasa da fiili hükümdarı olmuştu. (Bu metafor gücünü, 1989'da önemli liderlerden biri olmasına rağmen Deng'in parti genel sekreteri, başkan ya da başbakan gibi resmi bir sıfatı bulunmaması gerçeğinden alıyordu). Birçok Çinlinin nazarında haksız avantajlara ve ayrıcalıklara sahip kişiler olarak görülen, üst düzey parti liderlerinin oğullarına, müstehzi bir biçimde "prens" denmektedir.

Bu tür bir metafor, günümüz Çin'i benzer siyasi sorunların girdabında olduğu ve büyük ölçekli yolsuzluğun kökleri, yüksek düzeyde görev yapanların kah doğrudan aile ilişkilerine kah dolaylı olarak kendilerine ulaştığı için özellikle önemlidir. Fakat bu olgu çok da önemsenmemelidir. Chiang Kai-shek'in (Çan Kay-Şek) oğlunun Tayvan devlet baş-

kanı olarak iktidarı devraldığı Çin Cumhuriyeti'nin ya da Bush ailesinden iki kişinin görece yakın zamanlarda başkanlık yaptığı ABD'nin aksine, kilit noktalardaki hiçbir ÇHC yöneticisinin birbiriyle kan bağı bulunmamaktadır. En azından Mao döneminden beri Komünist Parti'nin yönetim biçimine, birbiriyle akrabalık bağı bulunmayan küçük bir grubun kontrolündeki oligarşik bir yapı hakim olmuştur. Fakat bu yapının içindeki yetki paylaşımı herhangi bir hanedanlıktan farklıdır.

Dahası, imparatorluk metaforunda, günümüz Çin'i ile geçmişin Çin'i arasında birçok bakımdan fark bulunduğu gerçeğini görmemizi engelleme tehlikesi mündemiçtir. ÇHC o kadar hızla değişmektedir ki ÇHC'nin tarihsel kalıpların tekrarından başka bir şey olmadığını ifade eden yaklaşımlar yarardan çok zarar getirir.

Fakat hanedanlık döngüsü ve Göğün Vekaleti kavramları yine de aklımızın bir kenarında tutulması gereken kavramlardır. İleriki bölümlerde görüleceği üzere, Komünist Parti liderlerinin endişe duyduğu bazı şeyler –tarikatların ne düşündüğünden tutun da doğal afetlerin halk nazarında nasıl algılanacağına kadar– imparatorların kendi iktidarlarının ömrünün ne kadar olacağına dair duydukları kaygılarla benzeşmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVRİMLER VE DEVRİMCİLER

Sun Yat-sen kimdi?

Birçok Çince kaynakta Sun Yat-sen'den Çin Cumhuriyeti'nin kurucu babası olarak bahsedilir ve George Washington'a benzetilir. Tayvan boğazının her iki yakasında da Sun'a bir kahraman gözüyle bakılır. Ölümünden sonra ÇHC'de caddelere ismi verilen, önemli günlerde Tiananmen Meydanı'na posterleri asılan Sun, Çin Cumhuriyeti'nde (Tayvan) ise en azından 2000'li yılların başlarında milliyetçiler iktidarı diğer partilerle paylaşmak zorunda kalmadan önce önemli siyasi törenleri posterleriyle süsleyen bir figürdü. Sun'un bu özel statüsü, Qing Hanedanı'nın başaşağı edilmesinde oynadığı rol sayesindeydi. Ayrıca, Milliyetçi Parti'yi kurmuş ve milliyetçilerle komünistlerin arasını yaparak birinci Birleşik Cephe'nin (1924-1927) oluşmasını sağlamıştı.

Sun, Çin devrim tarihinde emsalsiz bir konuma sahiptir zira komünistlerin kahraman olarak alkış tuttuğu kişiler milliyetçiler, milliyetçilerin kahraman addettiği kişiler de komünistler tarafından hain ilan edilmiştir. Ayrıca, güç-

lü bir milliyetçilikle kozmopolitan açıklığı aynı potada eriten eklektik bir ideolojinin yaratıcısı olarak da emsalsizdir.[1]

Gençliğinde, Hong Kong'da tıp eğitimi alan Sun, bol bol seyahat etmiş ve Qing'in ilerici yöneticilerinin dikkatine birçok reform önerisi sunmuştu. Reformculuktan devrimciliğe geçişi, gizli topluluklar üzerinde çalıştığı ve Qing karşıtı ayaklanmaları planlamaya başladığı 1890'lara rastlar. 1905 yılında, Japonya'dayken, daha sonra Milliyetçi Parti'ye dönüşecek Devrimci İttifak'ı kurdu.

Sun'a, 1911 Devrimi'nin "lideri" payesi verilse de, o yılın ekimindeki isyan ve ayaklanmalar, siyasi girişimleri için ABD'de mali kaynak arayışındayken patlak vermişti. Yine de ilişkili olduğu gruplar ayaklanmalara katılmış ve Sun da derhal Çin'e dönerek cumhuriyetçi yönetime geçişte önemli rol oynamıştı.

Başkan olduktan sonra Sun'a ne oldu?

Sun'un başkanlık dönemi kısa sürdü. Bir yıl içinde Yuan Shikai Sun'u koltuğundan etti. Qing Hanedanı'nın eski bir generali olan Yuan, taraf değiştirerek 1911'de devrimcilerin safına katılmış ve 1912'de de eğer başkanlık kendisine verilecek olursa yeni düzene desteğini sürdüreceğini ilan etmişti. Kendi emrinde bir ordusu olmayan Sun, çekilmek zorunda kalmış ancak bir yandan da derhal ülkenin liderliğini tekrar ele geçirmek için mücadele vereceği bir güç merkezi inşa etmeye de başlamıştı.

Sun, hiçbir zaman Çin'in denetimini tekrar eline alamadı. Sun, 1925'te ölene kadar Çin'i güçlü askeri liderler ("savaş lordları" da denir) yönetti. Fakat, kurduğu Milliyetçi Parti'nin yönetimine, halefi Chiang Kai-shek gelecek ve yir-

1 Marie-Claire Bergère, *Sun Yat Sen*, Fransızca'dan İngilizce'ye çev. Janet Lloyd (Stanford, CA: Stanford University Press, 1998).

mi yıldan fazla Çin'i ve yarım asırdan fazla da Tayvan'ı yönetecekti.

"Savaş Lordları Dönemi"

Yuan'ın iktidarı ele geçirmesi, askeri diktatörlerin birbiri ardı sıra başkan olarak göreve geldiği onbeş yıllık bir dönemin başlangıcı oldu. Gerçekte ise bu askeri diktatörler ülkenin yönetiminde gücü paylaşmaktaydı. Askeri diktatörlerin her birinin kendi ordusu vardı ve bu sayede ülkenin belli bir bölümünü kontrol altında tutabiliyorlardı. Yuan ve başka bazı askeri diktatörler, imparator olma ve kendi hanedanlıklarını kurma düşü kuruyorlardı. Bu tür hayallerin hiçbiri gerçekleşemese de, bu dönem siyasi açıdan Qing yönetiminin son yıllarına bir tür geri dönüşü ifade etmekteydi.[2]

4 Mayıs Hareketi neydi?

Askeri diktatörlerin 1911'in devrimci mirasını terk etmelerine uzun süre sessiz kalınmadı. Sun Yat-sen, artık Milliyetçi Parti ismini alarak yenilenen Devrimci İttifak'ın başında Guangzhou'da askeri diktatörlere karşı harekat başlattı. Sun ülkenin denetimini yeniden ele geçirme düşü kurarken, entelektüeller ise devrimci yolda ilerlerken raydan çıkan Çin'i tekrar rotasına sokmaya yardım edecek fikir ve stratejiler için gözlerini dış dünyaya (Japonya, Rusya ve Batı) çevirerek askeri diktatörler döneminin sona ermesini arzuluyorlardı.

Pekin ve Shanghai'daki radikal öğretmen ve öğrenciler, bir yandan teorik ve edebi eserleri Çince'ye çevirmek ve yeni yazı türleri denemek suretiyle entelektüel alanda, bir yandan da siyasi seferberlikte çok etkin rol oynamaktaydı. Ya-

2 James E. Sheridan, *China in Disintegration: The Republican Period in Chinese History, 1912-1949* (New York: Free Press, 1975).

bancı güçlerin (özellikle Japonya) Çin üzerindeki toprak ve ekonomik emellerine teslim olan askeri diktatörleri protesto etmek en önemli ortak girişimleriydi. Bunlardan en önemlisi, bu öğrenci ve genç üniversite hocalarının 4 Mayıs hareketi olarak bilinen askeri diktatör ve emperyalizm karşıtı hareketin kıvılcımını yakmayı başarmalarıdır.

Daha önceki bölümlerde tartışılan, anti-Konfüçyüsçü, Yeni Kültür hareketiyle bağlantılı bu siyasi mücadele, Çin'i gerçek anlamda değişime uğratan olaylardan biridir. Adını başladığı günden alan (4 Mayıs 1919) hareket, daha sonra Tiananmen Meydanı ismini alacak meydanda başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda Çin'in maruz kaldığı muamele, hareketi tetikleyici unsur olmuştu.

Müttefikler savaşın sonunda tüm ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı olacağını ve Almanya'nın yenilmesiyle imparatorluklar çağının sona ereceğini ilan etmişlerdi. Gecikerek de olsa, Müttefiklerin safında yer aldığı için Çin de, savaş sırasında Alman kontrolüne geçen bölgelerin tekrar Pekin yönetimine devredileceğini umuyordu. Halbuki konferans, Versay Andlaşması ile bu bölgeleri Japonya'ya vermeyi planlıyordu; Çinli öğrencileri daha fazla kızdıran şey, askeri diktatörlük hükümetinin bu karara karşı mücadele etmeyi bırakın, kararı sorgulamaktan bile aciz tutumuydu.

4 Mayıs 1919'da öğrenciler, Shandong'un Çin denetimine bırakılması ve yolsuzluğa bulaşmış ve Japon yanlısı olarak görülen üç yöneticinin görevden alınması çağrısıyla Pekin'de ayaklandılar. Bu yetkililerden birinin evini yaktıktan sonra, bazı öğrenciler tutuklandı ve işkence edildi; bunlardan biri aldığı darbelerden dolayı daha sonra öldü. Kısmen bilimadamlarına duyulan saygının da etkisiyle, kentsel kesimdeki sosyal sınıfların neredeyse tamamı ayaklanmaya katıldı.

4 Mayıs hareketi, Çin'in başat mali ve ticari merkezini felce uğratan genel grevin haziranın başında Shanghai'da başlamasıyla doruk noktasına ulaştı. Bu tarihte hedeflerin birçoğuna ulaşılmış ve muzaffer bir mücadeleye dönüşmüştü.

Nihayetinde, Versay Andlaşması virgülüne dokunulmadan aynen yürürlüğe kondu. Fakat ayaklanmalar esnasında tutuklanan öğrencilerin hepsi serbest bırakıldı ve nefret figürü üç yönetici görevden alındı. Paris Barış Konferansı'ndaki Çin Delegasyonu, Paris Barış Andlaşması'nı imzalamadan ülkeye geri döndü.[3]

4 Mayıs döneminin en önemli radikal yazarı kimdi?

Dönemin entelektüel gölüne maya çalan birçok yazar bulunmakla birlikte bunlardan Lu Xun'un edebi eserleri en zengin ve önemlisidir. Xun aynı zamanda 1900'lerin başında yaşamış en önemli yazar olmasına rağmen eserleri Batı tarafından pek bilinmez – gerçi Penguin Klasikleri'nin parçası olarak öykülerinin yeni baskısının son zamanlarda yayımlanması belki bu durumu değiştirebilir. Konfüçyüsçülük karşıtı darb-ı mesel "Bir Delinin Güncesi" (geleneksel Çin değerlerini ruh çürütücü olarak gösterir) ve kısa öykü tarzında yazılan "Ah Q'nun Gerçek Öyküsü" (1911 Devrimini, her şeyi değiştirebilecekken halkı inim inim inleten yerel memurların işgal ettiği makamların isimlerini değiştirmekten öteye geçemeyen bir mücadele olarak tiye alır) çok başarılı bir kısa öykü ve deneme yazarı olan Xun'un belli başlı eserleri arasındadır.

Çin siyasi söylemini eserleri aracılığıyla değiştirmesi bakımından da Lu Xun önemli bir yere sahiptir (örneğin, Lu

3 Rana Mitter, *A Bitter Revolution: China's Struggle with the Modern World* (Oxford: Oxford University Press, 2004)

Xun'un bir öyküsüne adını veren karakterin, mağlubiyetleri anlatırken sanki zafer kazanmış gibi sunabilme tarzını ifade etmek için türetilen Ah Qizm gibi yeni terimler günümüzde kullanılmaktadır).

İşte bundan dolayı, Çin'deki siyasi tartışmaları Lu Xun'u bilmeksizin anlamak neredeyse imkansızdır. Lu Xun, Gogol'dan (Lu Xun'dan esinlenen bir yazardır) tutun da Nietzsche'ye (bir araştırma Lu Xun'u Çin'in "kibar Nietzche'si" olarak nitelendirmişti) kadar Batı'daki birçok yazarla karşılaştırılmasına rağmen, Batı'daki muadilinin Orwell olduğunu söylemek yanlış olmaz. Orwell'i bilmeyenler "Big Brother", "Newspeak" ya da *1984* romanında geçen benzer diğer terimlere sıradan göndermeler yapan İngilizce yayınları nasıl anlamakta zorluk çekerlerse, Ah Q'nun kim olduğunu ya da yamyamlık gibi Çin geleneklerinin etkilerini bilmeyen biri de, Çin siyasi tartışmalarındaki bazı nükteleri anlamayacaktır.

Lu Xun'un bu kadar önemli olmasının bir başka nedeni de, ömrünün büyük çoğunluğunu Sağ ve Sol'un dogmalarından uzak durarak geçirmiş olsa da ölümünün hemen öncesinde Komünist Parti saflarına geçme –gerçi hiçbir zaman fiilen örgüte katılmamıştır– eğilimi göstermesidir. Bu durum Mao'nun, Xun'u Çin Halk Cumhuriyeti'nin devrimci ilahı mertebesine çıkarmasına yol açmıştır. Fakat bir keresinde Mao'nun da kabul ettiği gibi, eğer Xun 1949'dan sonrasını görseydi büyük bir ihtimalle yeni rejime olan desteğine son verirdi. Fakat daha erken ölmesi, Komünist Parti'nin Xun'u kullanmasının önünü açmış ve eserleri 1950-1970 arasındaki dönemde, 20. yüzyılın ikinci yarısına ait Çin edebi eserleri arasında yayımlanabilen ve serbestçe okunabilen yegâne yazar olmuştur.

Yineleme pahasına da olsa bu noktada bir kez daha Orwell ile paralellik kurmak dikkate değerdir. Orwell, ömrü boyunca her türlü *-izm*in ikiyüzlülüğünü keskin bir biçimde eleş-

tirmiş fakat ölümünden sonra anti-komünist Soğuk Savaş Sağı'nın tek boyutlu poster çocuğuna dönüştürülmüştür.

Komünist Parti'nin 4 Mayıs Hareketi'ne bakışı nasıldır?

Lu Xun, elbette 4 Mayıs döneminden hafızalara kazınan yegâne figürü değildir zira Mao da dahil olmak üzere Komünist Devrimin gelecekteki birçok lideri 1919 mücadelesiyle şu ya da bu şekilde bağlantılandırılmıştır. Nitekim, Çin Komünist Partisi'nin kuruluşuna yol açan önemli bir olay olarak gördüğü için, Komünist Parti, 1919 protestolarının yıldönümlerini, (gençlik vatanseverliği şerefine) ulusal bir bayrama dönüştürmüştür.

Gençliğe, kolektif eylemin devrimi yeniden rotasına sokacağını düşündüren 1919 halk hareketi, gerçekten de ÇKP'nin kuruluşunda önemli bir merhaledir. Bundan dolayı da, Yeni Kültür hareketinin yayın organı *Yeni Gençlik* dergisinde 1917 Bolşevik Devrimi'ne mitsel bir önem atfedilmiş ve Rus Devrimi'nin radikallerin anarşist fikirlere çok daha fazla gark olduğu bir evresinde, Marksizme yönelik ilgiyi kat be kat arttırmıştır.

Günümüzde ÇKP'nin, örgütün gelecekteki liderlerinin önemli toplantılar yaptığı 1920'de mi yoksa ÇHC'nin partinin kuruluş yılı olarak resmen ilan ettiği 1921'de mi kurulduğuna dair bir tartışma süregitmektedir. *Yeni Gençlik* dergisinin kurucularından ve Rusya'da "Bolşevizmin Zaferi"ni büyük bir gelişme olarak öven makaleyi kaleme alan Li Dazhao ve öğrencilere 1919 gösterilerine katılmayı salık veren Mao'nun akıl hocalarından Chen Duxiu gibi profesörler, hikayenin her iki versiyonunda da, partinin ilk yıllarındaki başat aktörler arasında yer alır. Mao'nun yanı sıra 4 Mayıs gösterilerinde yer alan Komünist Parti'nin diğer erken dönem

yöneticileri arasında Zhou Enlai ve karısı Deng Yinghcao bulunmaktadır. Deng'in, uluslararası tanınırlığı kocasına kıyasla daha az olmakla birlikte, kendisi uzun yıllar ÇHC'nin etkili bir figürü olmuştur.

Rus Devrimi örneği niçin bu kadar önemliydi?

Rus Devrimi'nin Çinli aktivistler üzerindeki ilham verici rolünün önemi, devrimin sadece toplumsal eşitlik idealini öne çıkarmasından değil aynı zamanda sanayileşmede geciken ve geri kalmış olarak görülen bir ülkede meydana gelmesinden kaynaklanmaktaydı. 4 Mayıs kuşağının üyeleri hem Konfüçyüsçü hiyerarşi karşıtıydılar hem de ülkelerinin yeniden büyük bir güç olarak eski konumuna kavuşmasını arzulamaktaydılar. Rusya tek başına bir ülkenin iç yapısının yeniden inşası ve uluslararası prestijinin yükseltilmesine yardımcı olacak reçeteyi bulmuştu.[4]

Birinci Birleşik Cephe neydi?

Komünist Parti, Çin siyaseti üzerinde Sun Yat-sen'e kadar çok etkili olamadı. Hem Moskova'nın Batı emperyalizmine yönelik eleştirilerinin hem de öncü bir disiplinli partinin bir ülkeyi ileriye taşımasında oynayabileceği rolün Lenin tarafından vurgulanmasının cazibesine kapılan Sun, bir yandan askeri diktatörleri koltuklarından etmek bir yandan da dış güçlerin saldırılarına karşı koymak için ÇKP'ye milliyetçilerle birleşerek "birleşik cephe"yi oluşturmaları çağrısında bulundu. Yeni doğan ÇKP bu çağrıyı derhal kabul edecek ve genç Mao da dahil olmak üzere bazı yöneticiler belli bir süre her iki partideki konumlarını da koruyacaktı.

---

4 Arif Dirlik, *The Origins of Chinese Communism* (Oxford: Oxford University Press, 1989).

Birleşik Cephe'ye –sonraları, milliyetçilerle komünistler arasındaki ikinci ortaklıktan ayırmak için "Birinci Birleşik Cephe" adı verilmiştir– eşlik eden ilk önemli kitlesel hareket 1925 yılında patlak verdi. Kimilerine göre 4 Mayıs ateşinin söndüğü yerlerde hareketin yeniden alevlenmesi olarak görülen ve 30 Mayıs hareketi denilen bu hareketi, yabancıların yönetimi altındaki Shanghai'da polisin Çinli göstericilerin üzerine ateş açması tetiklemişti.

30 Mayıs Hareketi niçin önemliydi?

Bu anti-emperyalist mücadele tıpkı 1919'daki öncülü gibi, tek bir şehirden başlayıp tüm ülkeye yayılarak Shanghai'ı felceden bir genel grevle sonuçlandı. 4 Mayıs Hareketi kadar belirlenmiş hedeflere ulaşamadı. Örneğin, yabancı fabrikalarda çalışan Çinli işçilere sendika kurma hakkı tanınması ve yabancılar tarafından işletilen tüm limanların Çin kontrolüne geçmesi gibi talepler yerine getirilmedi. Fakat aktivistler tarafından yapılan propaganda ve seferberlik çalışmaları sayesinde milliyetçi ve komünist cepheye birçok katılım gerçekleşti. Bu katılımlar sayesinde Komünist Parti, Çin siyasetinde ilk kez hesaba katılması gereken bir güç haline geldi.[5] Bu gelişme, Kuzey Seferi'nden sonra yerel diktatörler döneminin sona ermesini sağlayacaktı.

Kuzey Seferi neydi?

Kuzey Seferi, Sun'un güneydeki kalesi Guangdong eyaletinde 1926'da başlamıştır. Milliyetçiler ve komünistlerin oluşturduğu Chiang Kai-shek önderliğindeki karma ordu, 1926'da Pekin üzerinden kuzeye doğru harekete geçmiş ve

5 Richard Rigby, *The May Thirtieth Movement: Events and Themes* (Canberra: Australia National University Press, 1980).

bölgesel ordulara karşı milliyetçilerin zaferiyle sonuçlanan bir dizi muharebede bulunmuştur.

1927 yılında Shanghai'ın Çin denetimindeki bölgeleri (diğer anlaşma limanları gibi, Shanghai'ın da sadece bazı bölgeleri yabancıların denetimi altındaydı) Kuzey Seferi ordusu tarafından kolayca ele geçirildi. Chiang Kai-Shek'in askerleri kente girmeden önce buna zemin hazırlayan ÇKP'nin kışkırttığı işçi ayaklanmaları da bunu kolaylaştırdı.

1925 Mart'ında öldükten sonra Sun'un ardılı olarak milliyetçilerin başına geçen Chiang yine 1927'de, Nanjing'i alarak cumhuriyetin gerçek başkenti ilan etti (sözlük anlamı "güney başkent" olan Nanjing daha önce de hükümet merkezi olarak kullanılmıştı). 1928 yılında Chiang'a bağlı kuvvetler Pekin'i (Beijing) (anlamı kuzey başkent) ele geçirerek, siyasi merkezin güneyde kaldığını göstermek amacıyla şehrin adını Beiping (Kuzey Barışı) olarak değiştirdiler.[6]

Chiang Kai-shek kimdi?

Kuzey Seferi'nin komutanı olarak oynadığı rol, askeri geçmişi ve özellikleri nedeniyle Chiang, çoğu zaman sadece "Baş Komutan" (*Generalissimo*) olarak anılırdı. Kendini devrime adamadan önce gizli bir cemiyete katılmış, Shanghai'da yerleşik organize suç karteli Yeşil Çete ile ilişki kurmuş ve Japonya'da askeri eğitim almıştı.

Ortak devrimci faaliyetler aracılığıyla Sun Yat-sen ile yakın kişisel ilişkiler geliştiren Chiang, bu ilişkilere Song Meiling'le evlenerek yeni bir boyut kazandırmıştı. Amerika'da eğitim gören bir Hıristiyan olan Meiling, Sun'un baldızıydı.

Askeri bir stratejist olarak sahip olduğu becerilerin ya-

6 Donald Jordan, *The Northern Expedition: China's National Revolution of 1926-1928* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1976) ve işçi ayaklanmaları için bkz. Elizabeth J. Perry, *Shanghai on Strike: The Politics of Chinese Labor* (Stanford: Stanford University Press, 1993)

nı sıra, baş komutan Milliyetçi Parti'nin hizipçi siyasetinde ustaca manevralar yapmasını sağlayacak çok etkili ittifaklar kurma konusunda da maharetini kanıtladı. Bu ittifaklar karmaşıktı zira birçok kişi Sun'un ölümünden sonra kendisinin örgütün liderliğine geçmesi gerektiğini düşünüyordu.

Çin Devrimi davasına komünistlerle yapılacak ittifakın en iyi hizmeti sağlayacağına Sun gibi o da gerçekten inanmış mıdır bilinmez ama 1926 yılının sonuna gelindiğinde Chiang, Birleşik Cephe'nin bir hata olduğuna kani olmuştu. 1927 Nisan'ında, Yeşil Çete'nin yardımıyla, Shanghai'ı komünistlerden temizlemeye girişti. Öldürdüğü ya da hapse attığı komünistlerden bazıları, Shanghai'ın Çin denetimindeki bölgelerinin Kuzey Seferi kuvvetleri tarafından ele geçirilmesine yardım etmişlerdi.

Bu noktadan sonra, 1975'te ölene değin komünistlere, Çin'in geleceğine yöneltilmiş en büyük tehdit olarak muamele edecekti. Tamamen pratik nedenlerle (1936'da Xi'an'da, Çin'in kurtuluşunun ancak savaşan taraflar arasında birlik sağlanmasıyla mümkün olabileceğini düşünen bir yerel diktatör [Mançuryalı birliklerinin kumandanı Cang Şüeliang] tarafından tutsak alındığı sırada komünistlerle yeniden uzlaşmak zorunda kaldı), Chiang İkinci Birleşik Cephe'yi (1937-1945) oluşturmak suretiyle yeniden komünistlerle ittifak kurmak zorunda kaldı. Fakat komünizm karşıtlığı o kadar derin ve köklüydü ki, bir keresinde bu duyguyu Japonların sadece bir deri hastalığı olmasına karşılık komünistlerin kalp hastalığı olduğunu belirterek Çin'in ulusal varlığına en büyük tehdidin komünizm olduğunu ifade etmişti.

Uzun Yürüyüş neydi?

Chiang Kai-Shek'in "Beyaz Terör"ü, 1927'de Komünist Parti'nin tasfiyesi ile sonuçlandı. Fakat, komünistlerin kökünü tamamen kazıyamamıştı.

Örgütün bazı üyeleri tutuklanmaktan kurtulmuş ve milliyetçilerin denetimindeki şehirlerde gizli hücreler biçiminde faaliyetlerini sürdürürken bazıları da komünistlerin üssü konumundaki kırsal kesim şehirlerine kaçmışlardı. 1930'ların başlarında, Jiang birkaç kez bu üsleri kuşatarak arta kalan Komünist unsurları yok etmeyi denediyse de, ÇKP üyeleri güney eyaleti Jiangxi'deki geçici karargâhlarını terk ederek kuzeye kaçtılar ve Uzun Yürüyüş olarak bilinen meşakkatli bir yolculuğa koyuldular.

1934-1935 yılları arasında süren bu yürüyüş, Shaanxi Eyaleti'nde komünistlerin yeni üs bölgeleri kurmasıyla sona erdi. Bunlardan en ünlüsü, komünistlerin toprakların yeniden dağıtımı gibi cesur politikaları uygulamaya koyduğu ve nihayetinde de fakir Çin köylüsünün desteğini kazandığı Yan'an'dı. Bu politikalardan Amerikalı gazeteci Edgar Snow gibi bazı Batılı ziyaretçiler bile oldukça etkilenmişti. ÇHC'nin resmi tarih kitaplarında, Uzun Yürüyüş mistik bir öneme sahiptir ve bunun nedeninin anlaşılması hiç de zor değildir: Kendisinden çok daha iyi silahlanmış milliyetçi güçlerden kaçan bir grup dağınık gerillanın, tehlikelerle dolu topraklardan geçip altı bin mil yürüyerek kurtuluşa ulaşması kelimenin tam anlamıyla çarpıcı bir mistisizmdir. Bu yürüyüşte bir yıldan biraz fazla bir sürede on sekiz dağ silsilesi aşılıp, yirmi dört nehir geçilerek altı bin mil kat edilmiş; seksen altı bin kişiyle başlayan yolculuğun sonunda ancak sekiz bin kişi hayatta kalabilmiştir.[7]

Eğer Uzun Yürüyüş başarısızlıkla sonuçlanmış olsaydı, ÇKP'nin Çin politikası ve tarihinde oynadığı rol de sona ermiş olacaktı. Fakat yürüyüşün başka bir önemli sonucu oldu: milliyetçilerle savaşırken en iyi askeri stratejinin gerilla

7 Fairbank ve Goldman, *China: A New History*, s. 305; R. Keith Schoppa, *Revolution and Its Past: Identities and Change in Modern Chinese History* (Upper Saddle River; NJ: Prentice Hall 2002), s. 235.

savaşı olduğunu savunan Mao, kısmen bu görüşünün başarıya ulaşması sayesinde, bu mitsel yürüyüş esnasında partinin ulu önderi olarak konumunu güçlendirdi. 1940'ların başındaki "Onarım Kampanyaları"nda (gerçekte ise temizlik operasyonları), Uzun Yürüyüş'teki silah arkadaşlarına sırtını dönecek; birçoğuyla da ÇHC'nin kuruluşundan sonra yollarını ayıracak olsa da, 1930'lardan itibaren Mao'nun en yakın müttefikleri Uzun Yürüyüş'teki yoldaşları olacaktı. Eğer bir komünist lider, 1930 ve 1940'ları, Yan'an gibi "Kızıl" bölgede değil de, milliyetçilerin kontrolündeki "Beyaz" şehirde yer altı çalışmalarıyla iştigal ederek geçirmiş ise –ve bundan dolayı da Mao'nun doğrudan etkisinden uzakta ama onun "Burjuva" ve çürümüşlük olarak gördüğü hayat tarzına yakın ise– bunlar, 1949'dan sonra siyasi kirlilik suçlamalarına maruz kalacaktı. "Kapitalist Yoldaş"* damgası vurulan bu kişiler, Mao'ya çok kuvvetli bir sadakatle bağlı Kızıl Muhafızlar tarafından dövülecek; kamusal eleştiriye maruz kalacak hatta Kültür Devrimi esnasında işkence göreceklerdi.[8]

Nanjing Katliamı neydi?

1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesiyle başlayan Japon işgali dönemi, Çin'de hâlâ acı hatıralarla anılan bir tarihsel kesittir. Bu döneme ilişkin olarak çok önemli tarihsel vaka, 1937-1938 arasında ortaya çıkarılan Nanjing Katliamı'dır. Çin tarihine ilişkin yeni yapılan araştırmalardan birine göre, Nanjing'deki kısa dehşet döneminde Japon askerleri tarafından "tahminen 200.000 ile 300.000 arasında Çinli öldürülmüş" ve "20.000 civarında Çinli kadına" tecavüz edilmiştir.[9]

(*) Kapitalist üretim yöntemlerini teşvik etmekle suçlanan Çinli komünist – ç.n.

8 Benjamin Yang, *From Revolution to Politics: Chinese Communists on the Long March* (Boulder, CO: Westview, 1990).

9 Schoppa, *Revolution and Its Past*, s. 257.

Genelde Japon işgali (ülkenin birçok kesiminde katliamlar yapıldı) ve özelde Nanjing Katliamı, Çin-Japon ilişkilerini bozucu bir rol oynamaya devam etmektedir. Bunun nedeni, kısmen, Japon ders kitaplarında yapılan katliamların önemsiz bir olaymış gibi yansıtılması ve 1930'lardaki işgallerden pişmanlık duyduğunu ifade etmiş olsa da Tokyo'nun, Almanya'nın yaptığı gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndaki fiil ve icraatlarından dolayı kapsamlı bir pişmanlık ifadesinde bulunmamasıdır.

Komünistler milliyetçileri nasıl yendi?

Mao'nun Chiang'ı yenilgiye uğratmasında birçok faktör rol oynamıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı, adanmış vatanseverler olarak komünistlerin imajını güçlendirmiştir. Milliyetçiler ve komünistler 1937'den itibaren Japonya ile savaşmak için müttefik olmuşlarsa da birçok Çinli, komünistlerin milliyetçilere kıyasla emperyalizmle daha cansiperane savaştığı hissiyatına kapılmıştı. Hele de, yolsuzluğa bulaşan ve komünizmin en az yabancı işgalciler kadar tehlikeli olduğunu düşünen bir liderin yönetimindeki milliyetçiler halk nezdinde itibar kaybetmişti.

Japonların sonunda teslim olmasıyla birçok Çinli barış ve istikrar döneminin hakim olacağını düşünmeye başlayacaktı. Bu olmadı. Zaten uzun bir süredir aşınmaya uğrayan, komünistler ve milliyetçiler arasındaki yakınlaşma, Japonların 1945'in ortalarında teslim olmasıyla sona erdi. Ardından hemen bir İç Savaş patlak verdi ve Mao'nun Kızıl Ordu'sunun* Shanghai ve Beiping** şehirleri de dahil olmak üzere önemli şehirleri ele geçirdiği 1949 yılına kadar sürdü.

(*) Halkın Kurtuluşu Ordusu olarak da bilinir.

(**) Komünistler tarafından tekrar Çin'in başkenti olduğunu gösterircesine adı bir kez daha Beijing (Pekin) yapılmıştır.

İç Savaş boyunca, kırsal kesimde şiddetli çarpışmalar meydana gelirken, şehirlerde propaganda ve gösteriler aracılığıyla daha sembolik mücadeleler yürütüldü. Komünistler savaşı kazandıkları taktirde toprağı yeniden dağıtacaklarını vaat ettiler. Cesur toprak reformu programlarının –toprak ağaları malikanelerinden çıkarılıyor, bazen dövülüyor hatta öldürülüyordu– Komünist Parti egemenliği altında bulunan bölgelerde hayata geçirilmesiyle, bu vaat birçok köyde destek buldu. Bu arada, resmi yolsuzluklardan dolayı nefret edilen milliyetçiler, iç çatışmalarla boğuşuyor, hükümet sansür uyguluyor, şehirdeki gösterileri bastırıyor ve baş komutanın ABD'ye elinin mahkûm olduğu algısı birçok şehirli entelektüeli milliyetçilere yabancılaştırıyordu.

ABD, milliyetçileri desteklerken (bazı çekincelerle) SSCB komünistlere arka çıktı (bazı tereddütlerle). Chiang daha sonra Mao'nun zaferinde kilit rolü Sovyet desteğinin oynadığı konusunda ısrar etse de, 1940'ların sonlarında ülkeyi iyi yönetememesinin de bu galibiyette eşit derecede, belki de daha güçlü bir rol oynadığı yadsınamaz. Kentte yaşayanların pirinç satın almak için değeri neredeyse sıfıra inmiş banknotları el arabalarıyla taşımak zorunda kalmaları bu kötü yönetimin en önemli göstergelerindendi.[10]

1940'ların sonlarına gelindiğinde entelektüellerin milliyetçilerden ne kadar nefret ettikleri, sıradan halkın çıkarlarının koruyucusu bir örgüt olarak komünistlerin işçi ve çiftçilerin nazarında kazandıkları itibar ve Çin'deki tüm sınıfların barış özlemi göz önünde bulundurulduğunda, İç Savaş'ın sona ermesinin memnuniyet verici bir gelişme olarak karşılandığı su götürmez bir gerçektir. 1949 yılı, dönemin Komünist Parti basınında "özgürlük" zamanı olarak anıldı. Bu tabir günümüzde de 1949 yılını anlatan bir kısaltma olarak

10 Suzanne Pepper, *Civil War in China: The Political Struggle, 1945-1949* (Berkeley: University of California Press, 1978).

kullanılmaya devam edilmektedir. Toprak sahipleri için komünistlerin ülkenin kontrolünü ele geçirmesi ne kadar korkutucu bir gelişmeyse, halkın çoğunluğu için memnuniyet verici bir olaydı. 1950'lerin başında, ülkenin saptığı yönden kuşku duyabilecek başka gruplar varsa da, hayat standartlarının yükselmesi ve uzun bir aradan sonra barışın yeniden tesis edilmesiyle, çoğu kişi Çin'in olumlu yönde seyrettiğini düşünmeye devam etti.

Kitlesel kampanyaların Çin Halk Cumhuriyeti'nde oynadığı rol nedir

Komünist Parti'nin Çin'deki yönetiminin ilk onyılı boyunca, kitlesel kampanyalar gündelik yaşamın önemli bir özelliği haline gelmiştir. Yeni politikaları duyurmak ve bunlara uyulmasını sağlamak için kullanılan bu kampanyalar, Hua Guafeng'in (1921-2008) iktidarı ele geçirdiği, Mao'nun ölümünden sonraki iki yıl boyunca da önemini koruyacaktır. Hua tenzil-i rütbe edilip de 1978'de Deng görevi devralınca, kampanyalar da azaldı. Ancak kampanyaların, Reform döneminde bile (1979-) bazen önemli rol oynadığı oldu.

Bu kampanyaların içeriği büyük ölçüde değişkenlik gösterir ancak formatları aynıdır. Yüksek düzeyli memurlar konuşma yapar ve önde gelen gazetelerin editörleri yazılarında kampanyanın hedeflerini vurgular; caddeler, şehirlerdeki ve kırsal kesimdeki kamu binaları, ana sloganları içeren afişlerle donatılır; parti temsilcileri, merkezdeki örgütlerin (özellikle ÇHC'nin ilk yıllarındaki önemli taban örgütleri) liderleri ve Çin'deki sosyal dokuyu –birçok kişi bu *danweilerin* sağladığı evlerde barınmaktadır– oluşturan *danwei* (çalışma birimi) liderleri, astlarının geçit resimlerine ve diğer faaliyetlere katılmasından sorumlu olurlar. Kampanyayı etkisizleştirdiği düşünülen fikir ve uygulamaları temsil eden bireyler

ya da faaliyetler bazen eleştiriye maruz kalır. Üst düzey bir parti yetkilisine göre ÇHC'nin ilk yıllarındaki kampanyalar, "parti hedeflerinin içselleştirilmesini sağlamak, [hükümetin] devrimi kitlelere empoze etmesi ya da zaferi onlara bir ihsan gibi bağışlamasından ziyade, halkın adım adım kendini özgürleştirmesine hizmet etmek" amacıyla kullanılırdı.[11]

İlk önemli kitlesel kampanyalar hangileriydi?

Toprak ağalarına ait toprakların yeniden dağıtımını yeni bölgelere yayan ve toprağa sahip sınıfa mensup herkesin söylem ve eylem olarak taciz edilmesini içeren Toprak Reformu girişimi ilk önemli kitlesel kampanyalar arasındadır. Bu kampanya, Yan'an ve diğer Komünist Parti yönetimindeki bölgelerde 1949'dan önce başlamıştır. Fakat ÇHC'deki ulus çapındaki ilk hareket 1950 tarihli Yeni Evlilik Kanunu'nu tanıtmak ve bu kanuna uyulmasını sağlamak için tasarlanmıştır.

Konfüçyüsçü felsefede aile ilişkilerinin oynadığı merkezi rol ve imparatorluğun son döneminde, kadına karşı önyargılı bakış açısı --dul kadınlardan tekrar evlenmemelerini istemek, kızların ayaklarının bağlanması (bedensel hareket kabiliyetini kısıtlamaya yönelik sancılı bir süreç), memuriyet sınavlarının sadece erkeklere açık olması gibi geleneklerin sembolize ettiği her şey– göz önünde bulundurulduğunda, evliliğin yeni rejimin yasama sisteminin temel taşlarından birini oluşturması kaçınılmazdı ve bu husus kampanya boyunca vurgulanacaktı. Cumhuriyet döneminde (1912-1949), cinsiyet ve aile ilişkilerini düzenlemeye yönelik dikkat çekici bazı hamlelerin yapıldığı da doğrudur. 1911 Devrimi'nden hemen sonra kadınlara oy hakkı tanınması bun-

11 Alıntı Başbakan Zhou Enlai'dan John Gardner tarafından yapılmıştır. "*The Wu-fan Campaign in Shanghai*", A. Doak Barnett, ed. *Chinese Communist Politics in Action* (Seattle: University of Washington Press, 1969), s. 477.

lardan en önemlisidir – kabul etmek gerekir ki, askeri diktatörler döneminde pek de önem verilmeyen seçimlerde böyle bir hakkın tanınması Pirus Zaferi gibidir. Asla genel bir uygulama olmayan ve bölgeler, sınıflar ve etnisiteler arasında farklılık gösteren ayak bağlama uygulaması da gitgide daha az rastlanır ve devlet tarafından hoş görülmeyen bir uygulamaya dönüşmüştü. Fakat Chiang Kai-shek'in iktidara gelmesiyle, oldukça geleneksel bir formda yorumlanan Konfüçyüsçülüğün yeniden itibar kazanmasıyla, cinsiyet eşitliğinde yapılan reformlar da kesintiye uğradı.

Köylerdeki toplumsal ve siyasi ilişkileri dönüştürmek isteyen komünistlere, aile büyüklerine ait olan kimin kimle evleneceğine karar verme ayrıcalıklarının sona ereceği, kadın ve erkeğe eşit mualemele edileceği yeni bir evlilik sistemini yerleştirmek en etkin yol olarak gözüktü. Bu tür bir dönüşüm gerçekten yeni bir düzenin başladığına –yerel despotların istediği değişikliklerden çok daha fazlasının gerçekleştirileceğine– işaret ediyordu.[12]

Evlilik Hukuku kampanyası, nikahın (aile büyükleri tarafından değil de) özgür iradeleri ile karar vermiş iki birey arasında kıyılması gerektiği; bir kez evlenildikten sonra karı ve kocaya hukuk önünde eşit muamele edileceği (hatta boşanmanın kadına kıyasla erkek için çok daha kolay olduğu eski sistemden farklı olarak, boşanmak istendiğinde bile eşitlik ilkesinin geçerli olacağı) bir hukuk düzenini savunuyordu. Yeni Evlilik Kanunu'nda, resmen gerekli kılınmasa da, uygulamaya eşlik eden simgesel bir değişiklik göze çarpıyordu: evliliğin törensel boyutunda kocanın ailesinin yerini partinin alması. Nitekim 1949 öncesi evlilik törenlerindeki aile büyüklerinin resimlerinin yerini 1949 sonrası düğün törenlerinde, Mao'nun portresi almış, ayrıca daha önce dama-

12 Susan Glosser, *Chinese Visions of Family and State, 1915-1953* (Berkeley: University of California Press, 2003).

dın anne babasının önünde eğilen yeni evli çift, 1949 sonrasında Mao'nun portresinin önünde eğilir olmuştur.

Amerika'ya Diren, Kore'yi Destekle kampanyası neydi?

Amerika'ya Diren Kore'yi Destekle kampanyasının amacı, Çin'in bir daha asla yabancı güçler tarafından istila edilmemesini sağlamaya kararlı vatansever bir örgüt olarak partinin itibarını güçlendirmekti. Kore Savaşı ile birlikte kampanya da başladı.

Soğuk Savaş döneminin ilk "sıcak savaşı", ABD'nin müttefikleriyle SSCB'nin müttefiklerini karşı karşıya getirip, komünist Kuzey Kore ile komünist olmayan Güney Kore arasında bölünme yaratarak günümüze kadar gelen bir çözümsüzlükle sonuçlandı. Fakat Mao, savaşın Çin bakımından büyük bir zaferle sonuçlandığını iddia etti. ÇHC Kuzey Kore davasına çok sayıda asker yollayarak katkıda bulundu ve Kore Savaşı'nda hayatını kaybeden yabancı askerlerin hepsinden daha fazla sayıda Çinli asker bu mücadelede yaşamını yitirdi – Mao'nun öz oğlu da Kore savaşında hayatını yitirenler arasındaydı.

Mao'ya göre "zafer"in sırrı, komünist güçlerin Amerika ve müttefiklerinin Kore yarımadasının tamamının kontrolünü ele geçirmelerini engellemelerinde yatmaktaydı. Böylece Çin, süper güçlere karşı kafa tutabileceğini kanıtladı.

Yüz Çiçek kampanyası neydi?

Moskova'nın müdahalesiyle bastırılan 1956 Macar Ayaklanması'yla, komünist dünyaya şok dalgaları yayılmaya başladı. Ayaklanma, doğu blokunun Sovyetler Birliği'ne bağımlı komünist liderliğinin –o dönemde Moskova'dan gelen yardım

ve danışmanlar önemli bir rol oynadığı için Çin de bu kategoriye dahildi– arkasında geniş bir halk desteği bulunduğuna dair genel kanının efsane olduğunu ayan beyan gözler önüne sermişti. Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist devletlerin müttefik olduklarına yönelik yaygın kanının da bu ayaklanmayla bir yanılsama olduğu ortaya çıktı, zira bunlar Sovyetlerin salt uydusu olmaya karşı çıkıyorlardı.

Çin'in Macar ayaklanmasından çıkardığı ders, Mao'nun Komünist Parti tarafından yapılan hatalara ve resmi ideolojiyle ilgili sorunlara dikkat çekme yasağının gevşetilmesi çağrısına kulak vermek oldu. Böylece rejim yapıcı eleştiriyle daha da güçlenecekti. "Yüz Çiçek Açsın ve Yüz Fikir Yarışsın", 1957 girişimi için kullanılan slogandı. Slogan Konfüçyüsçü, Taocu, Legalist ve diğer felsefe okullarının ahlak ve devlet yönetimine ilişkin fikirlerinin yerel beylerin dikkatini çekmek ve himayesine mazhar olmak için yarıştığı uzak geçmişteki Savaşan Devletler dönemini anıştırıyordu. Akabinde hemen ülkenin dört bir yanındaki profesörler ve öğrenciler birbiri ardı sıra bildiri yayımlamaya ve değişim çağrısında bulunan pankartlar asmaya başladılar.

Yüz Çiçek Kampanyası entelektüelleri tehlikeli fikirlerle zehirlediği gerekçesiyle Mao tarafından bir aşağılama kampanyası olarak yorumlanmıştır. Karşıt bir yoruma göre, kampanya, partinin her türlü öneriden istifade edecek kadar güçlü ve halk nezdinde itibarının yüksek olduğunu göstermekteydi. Bu sayede, daha fazla ifade özgürlüğüne imkan tanıyan bir rejime yardım ettikleri için kendilerini daha iyi hissedecek entelektüeller, partiye de daha fazla destek sağlayacaklardı. Bu bakımdan, eleştirilerin hemen ardından gelen baskı, beklenmedik ölçüde sert eleştirel yorumlara verilen ani bir tepkiydi.

Her durumda, nihai sonuç, çok kısa süren bir açık tartışma dönemini bir dizi temizlik operasyonunun izlemesi ol-

du. Bu temizlik operasyonları "Sağcı Karşıtı Kampanya" olarak da bilinir.

Sağcı Karşıtı kampanya esnasında ne oldu?

Sağcı Karşıtı kampanya düşünsel sadakat yaratmak için kullanılan bir girişimdi. Rejim aleyhinde fikir beyan eden ya da beslemekle suçlanan herkes "karşı devrimci" ya da "halk düşmanı" olarak damgalanıyor ve kamusal eleştiriye maruz bırakılarak hapse gönderiliyordu. Hapsedilen bu "sağcılar", "çalışarak yenilenme" ya da "yeniden eğitilme" süreçlerinden geçiriliyor, eğer bu süreç sonunda başarılı bulunurlarsa yeniden topluma katılmalarına izin veriliyordu. Fakat bir kez sağcı damgası vurulmaya görsün, bu "leke" o kişiden asla silinmiyordu zira, günümüzde bile hâlâ terk edilmemiş olan bir dosya sisteminde her ÇHC vatandaşının bireysel siyasi sicili tutulmaktaydı.

Yeni rejimi gerçekten eleştirenlerin yanı sıra, bazı kişiler de oldukça farklı nedenlerle Sağcı Karşıtı kampanyadan muzdarip olmuşlardır. Kimileri, sırf başkaları onlara kin besliyor diye ya da siyasi konumlarını sağlamlaştırmak isteyenler tarafından uydurma hikayelerle gammazlanarak sağcı olarak damgalanmıştır. Kimileri nüfusun belli bir oranının inançlarını gizleyen devrim düşmanlarından oluştuğu Mao tarafından söylendiği için, kimileri de, tespit edilen sağcı kotasını doldurması emredilen yerel makamlar tarafından, merkezi otoritenin bu buyruğunu yerine getirmek üzere hedef alınmıştır.

Mao ve müttefikleri ne tür kişilerdi?

Mao orta halli bir çiftçinin çocuğuydu (babasının, oğullarını okutmaya ve bir işçi çalıştırmaya yetecek denli para-

sı vardı). Gençlik yıllarından itibaren radikal politikaya ilgi duyan Mao, önce doğduğu Hunan eyaletinde sonra da Pekin'de siyasi faaliyetlerde bulundu. Pekin'de kütüphaneci olarak çalışan Mao, burada ilerici hocalardan özellikle de anarşist ve Marksist fikirleri yayan Chen Duxiu'dan çok etkilendi. Mao'nun erken dönem yazıları arasında en önemlisi Hunan köylü ayaklanmasına ilişkin bildiridir. Bu bildiride partinin, köylü eylemcilerden öğreneceği çok şey olduğunu vurgulayan Mao, çiftçileri, şehirlilerin rehberliğine ihtiyaç duyan geri kalmış bir grup olarak gören ortodoks Marksist söylemden ayrılır. Aynı bildiride ayrıca, devrimci ortamlarda aşırı yöntemlerin ve şiddetin gerekli olduğunu (nitekim bu söylem "devrim bir akşam yemeği değildir" ifadesinde tebarüz eder) vurgular ve Çin'de kadınlara farklı bir baskı uygulandığına dikkat çeker – kadınlar sadece sınıfsal adaletsizliklerden değil erkek akrabaların uyguladıkları şiddetten de muzdariptirler.

Mao, Uzun Yürüyüş sırasında partinin başına geçti ve ÇHC kurulduğunda, Tiananmen'de (Göksel Barış Kapısı) yeni devletin kurulduğunu Mao ilan etti; bu bir tür Mao'nun yüceliğinin sembolleştirilmesiydi. Meydanda hâlâ asılı bulunan devasa bir Mao posteri, ÇHC'nin ilk ulu önderinin rolünü sanki belleklere kazımak için oradadır. "Kişi kültü"nün öznesi olmak istemediğini ısrarla belirtmesine hatta kendisinin doğumgünü kutlamalarını yasaklamasına rağmen, ölümüne kadar geçen sürede ÇHC'de tanrısal bir mertebeye çıkartılmıştır. 1949-1976 yılları arasındaki döneme ilişkin resmi Komünist Parti tarihi, 1920'lerin başından itibaren devrimin belirleyici olaylarında başat aktör olarak hep Mao'yu gösterirken, başka birçoklarının katkılarınıysa ya görmezden gelir ya da azımsar. Partinin kuruluş yıldönümü (1 Temmuz), Kızıl Ordu'nun kuruluş yıldönümü (1 Ağustos), hatta ülkenin kuruluş yıldönümü (1 Ekim) gibi etkin-

likler, görünüşte ortaklaşa gerçekleştirilen başarıların kutlanması gibi sergilenirken aslında daha çok bireysel olarak Mao'nun kutsanma etkinlikleridir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Mao'nun yakın arkadaşları onun Uzun Yürüyüş yoldaşlarıydı. Diplomatik yetenekleriyle ön plana çıkan Zhou Enlai ve Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun ikinci adamı Zhu De (Chu Te) gibi isimler, ÇHC'nin ilk yıllarında uygulanan öncü politikaların geliştirildiği ve ilk denendiği Yan'an'da –sonraları bu öncüleri kutsal kişilikler olarak görenler için bir tür "hac" merkezine dönüşen köyün ismi– Mao'yla yan yana çalışmışlardı.

Mao ve birçok yoldaşı, Yeni Kültür hareketi esnasında ya da öncesinde siyasi olarak aktif olmuşlar ve 1910'lardaki anti-emperyalist ve yerel diktatörler karşıtı gösterilerde yer almışlardı. Bazıları gençliklerinde yurtdışında eğitim görmüştü (Zhou ve bir diğer Uzun Yürüyüş yoldaşı Deng Xiaoping Fransa'da bir süre bulunmuşlardı). Diğerlerinin ise, yurtdışına ilk çıkışları hayatlarının çok sonraki dönemlerine denk gelir (örneğin Mao'nun ilk yurtdışına çıkışı 1949 Moskova ziyareti vesilesiyle olmuştur). Uzun Yürüyüş yoldaşlarının yanı sıra 1930 ve 1940'ları milliyetçilerin denetimindeki şehir merkezlerinde işçileri örgütlemek ve komünist dava uğruna propaganda çalışmaları yürütmekle geçiren Liu Shaoqi* –1950 ve 1960'ların başında Mao'nun ardılı gözüyle bakılıyordu– gibi yüksek düzeyli parti yöneticileri de bulunmaktaydı.

(*) 27 Nisan 1959-31 Ekim 1968 arasında Çin Devlet Başkanlığı yapan Shaoqi, bu dönem boyunca Çin'in ekonomik açıdan yeniden yapılanması için ekonomi politikaları geliştirdi. 1960'ların sonunda "sağcı" görüşleri nedeniyle gözden düştü ve Kültür Devrimi sırasında da "Kapitalist Yoldaş" ve hain olarak damgalanarak 1968'de kamu yaşamından silindi – ç.n.

Mao'nun eserleri nasıl karşılandı?

Mao'nun söylev ve yazıları başlangıçta Marksizmin Çin'deki en etkili yorumcusunun eserleri olarak görülüyordu. Fakat kısa bir süre sonra, bir tür kutsallık atfedilen Mao'nun eserleri, ahlaki ve gayri ahlaki olanın belirlenmesinde kullanılan, zorunlu olarak öğretilen hatta ezberlenen metinler haline dönüştü.

Mao'nun eserlerine bir tür kutsallık atfedilmesi, kendisine de tanrısallık atfedilmesine katkıda bulundu. Meydanları süsleyen dev Mao heykelleri, posterler ve başarılarına methiyeler düzen onu Yeni Çin'in -1949'dan sonra kurulan ülkeyi ifade etmek üzere kullanılan kavram- ve devrimin sembolü olarak sunan afişler ülkenin her tarafında boy göstermeye başladı.

Mao'nun köylülerin devrimci potansiyeline göndermede bulunarak Marksizme farklı bir kavramsal çerçeve çizen metinlerden, sayısal ve askeri olarak zayıf olanlar açısından gerilla savaşının önemine vurgu yapan klasik tarzda yazılmış şiirlere kadar uzanan geniş bir eser yelpazesi bulunmaktadır.

Eserlerinde Batı emperyalizmini yerden yere vuran Mao, 1950'lerin sonlarından itibaren de, devrimcilikten revizyonizme kaydığı için Sovyetler Birliği'ni yeren yazılar yazmaya başlamıştır (Moskova ile Pekin arasındaki asıl ayrışma nedeni ise daha çok sınır uyuşmazlıkları ile uluslararası komünist hareket içindeki görüş ayrılıklarıdır). Mao, köylü sınıfındaki devrimci potansiyele önem verdiği ve anti-emperyalist eyleme vurgu yaptığı için, Sovyetlerden ziyade, Çin'in komünizm pratiğinin, gelişmiş ülkelerdeki devrimcilere mükemmel bir model teşkil ettiğini ısrarla savunmuştur.

(İleriye Doğru) Büyük Atılım neydi?

1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Mao, Çin'in gerçek komünizmin eşitlikçi ütopyasına daha hızlı ulaşmasını sağlayacak adımlar atılması için sabırsızlanıyordu - böylece dünyaya ülkesinin, Sovyetler Birliği önderliğindeki küresel komünist hareket içindeki ortaklardan daha ilerde olduğunu gösterebilecekti.

Bu saiklerin etkisiyle Mao, takipçilerine ve yabancı gözlemcilere Çin'in Sovyetlerin payandasında olmadan da kendi başına bazı alanlarda ilerleme kaydedebileceğini göstermek, dahası Batı'nın güçlü ülkeleriyle denk hatta onlardan güçlü olduğunu kanıtlamak için yeni ve cesur bir proje başlattı. Mao, kolektivizmin ileri seviyelerine tedrici yöntemle ulaşmayı hedefleyen yavaş ve uzun erimli politikaların hepsinin terk edilerek bunların yerine daha ileri düzeylerde kolektivizm ve cesur kampanyaların benimsenmesi çağrısında bulundu. Böylelikle hem tarım ve demirçelik ürünlerinde artış sağlanacak hem de bunların sonucunda Çin'in Sovyetler'den önce tam kapsamlı bir komünizme ulaşmasının önü açılacaktı. Nihayetinde Çin'i Batı ile ekonomik açıdan boy ölçüşecek düzeye getireceği umulan bu topyekun ve hızlı kalkınma hamlesi "Büyük Atılım" olarak bilinir.

Uygulanan programın ilk sonuçları, etkileyiciydi. Tarım ürünlerinde müthiş bir artış sağlanmıştı. Gazetelerde köylülerin ortaklaşa kullandıkları "yemek odaları, kreşler, anaokulları, terziler, berberler, halk hamamları, yaşlı bakımevleri"nden ve komünlerin sağladığı diğer olanaklardan bahsedilerek "daha mutlu kolektif yaşama" ilişkin haberler boy boy yer alıyordu.[13] Fakat buz dağının görünme-

13 Mark Selden, *The People's Republic of China: A Documentary History of Revolutionary Change* (New York, 1979), s. 213.

yen yüzünde, muhtemel bir felaketi getirecek hatalar yapılıyordu. Heyecan verici sonuçlar bildirmedikleri takdirde, Mao'nun emirlerini yeteri kadar desteklemedikleri gerekçesiyle cezalandırılacaklarından korkan yerel yetkililer, elde edilen ürün miktarını şişirerek merkeze rapor ediyorlar; çelik üretimine ilişkin rakamları yükseltmek için, iyi durumdaki çiftlik alet edevatını eriterek demir yığını haline getiriyorlardı. Ayrıca, ürün düzeyini arttırmak için yan yana ekim gibi Mao tarafından getirilen yenilikler de aslında hiçbir faydası olmayan başarısız uygulamalardı.

Bu sorunlara bir de kötü hava koşulları eklenince sonuç dünya tarihininde görülen en ölümcül kıtlık oldu: 1961 yılına kadar süren kıtlıkta, en az 20 bazı kaynaklara göre de 30 milyon kişi hayatını kaybetti. Bu kıtlık daha çok genç nüfusu vurdu. Çin'de ortalama ölüm yaşı 1957'de 17,6 iken 1963'te 9,7'ye düştü (o yıl ölenlerin yarıdan fazlası 10 yaşın altındaydı). Jonathan Spence'in dediği gibi "Halkın toplam enerjisini bir araya getirerek ulusu güçlendirmek adına başlatılan Büyük Atılım, tersine dönerek gençlerinin yok olmasıyla sonuçlandı."[14]

Kültür Devrimi neydi?

Büyük Atılım felaketinden sonra, Mao geçici olarak Çin'in başat lideri konumunu yitirdi. Resmen ulusun en büyük düşünürü olarak saygı gösterilse de, ülkenin yönetimi Liu Shaoqi, Deng Xiaoping gibi daha az ütopist ama daha pragmatik liderlere geçti. Gerek Çin'de gerekse Çin'in dışında hâlâ modern Çin tarihinin en az anlaşılan olgularından biri olmaya devam eden Kültür Devrimi, aslında Mao'nun parti bürok-

14 Jonathan D. Spence, *The Search for Modern China* (New York: Norton, 1999, second edition), s. 553; ve Carl Riskin, "Seven Questions about the Chinese Famine of 1959-61," *China Economic Review* 9.2 (1998), s. 111-124.

rasinin başına geçerek kitlesel bir harekete girişmek suretiyle yeniden başat konuma gelme çabasıydı.

Mücadele Mao'nun (devrimin durakladığından endişeli) militan söylemlerde bulunması, akabinde de "Kızıl Muhafızlar" olarak bilinen Mao'ya militanca sadık gençler tarafından düzenlenen kitlesel mitingleri yönetmesiyle başladı. Kızıl Muhafızlar, önderlerine yeterince sadakatle bağlı bulmadıkları kişileri –"halk düşmanları"nı– bazen sözel bazen de ölümüne dövmek suretiyle fiziksel şiddete maruz bırakıyorlardı. Aşırı muhafazakarlıkla ya da Mao'nun öğretilerine yeterince saygı göstermemekle suçladıkları öğretmenler ve okul yönetimleri hedefleri arasındaydı.

İzleyen yıllar, birçok üst düzey yöneticinin öfkeli kalabalıkların hedefi haline geldiği siyasi kampanyalar dönemi olarak geçti. Kaotik temizlik ve karşı temizlik (bir temizlik dalgasının mağdurları, bir sonrakinin zalimleri olabiliyordu) operasyonlarının yürütüldüğü bir dönemdi. Liu Shaoqi, Mao'nun seçilmiş ardıllığından kitlesel kampanyanın hedefi haline gelmişti. Shaoqi'nin yerine geçen Biao da aynı kaderi paylaştı. Bu dönem boyunca, üniversite kampüsleri kapatıldı ve entelektüeller arazide çalışıp arınsınlar diye köylere gönderildi.

Kültür Devrimi, sokak çatışmalarının ve kırsalda şiddetin kol gezdiği, ya itibarları zedelendiği ya da uğradıkları tacizin şiddetine dayanamadığı için intihar etmekten başka bir çıkar yolu kalmayan birçok masum insanın mağdur edildiği bir dönemdi. Bu öyle bir dönemdi ki ütopik hayaller karabasana dönüşüyor; belli bir ideolojik kampanyanın ateşiyle ya da sadece kendini koruma güdüsüyle hareket eden çocuklar ailelerine sırtlarını dönüyor, arkadaş arkadaşa ihanet ediyordu. Böyle bir ortamda en güvenli hareket kendi erdemini kanıtlamak için suçlanacak birilerini bulmaktı. Kampanya köktenci dinci akımlarla birçok açıdan benzerlik gös-

teriyordu: Mao peygamber rolünde, eserleri ise ahlaki saflığın timsali mutlak buyruklar mertebesindeydi. Anlamlı bir hayat yaşamanın ancak Uzun Yürüyüş ve Yan'an dönemindekiler denli kahramanca devrimsel eylemler yapmak suretiyle mümkün olacağı mesajı verilen film ve posterlerle yetişmiş bir gençlik hareketiydi aynı zamanda Kültür Devrimi. Kızıl Muhafızlar, Mao'nun öğretilerini yaymak ve birbirleriyle "devrimci tecrübeleri paylaşmak" için tüm Çin'i dolaşmak üzere kah trenle kah yürüyerek -örneğin kırk yıl önce Mao'nun izlediği güzergahı izliyorlardı yürürken- seyahate çıkıp Uzun Yürüyüş'ün bir tür canlandırmasını yapıyorlardı.

Dörtlü Çete neydi?

Dörtlü Çete, Mao'nun karısı Jiang Qing ve onun üç müttefiki için kullanılan terimdir. Kültür Devrimi'nin sonuna doğru müthiş bir güce sahip olan bu dörtlü, kitle kampanyalarının hedefi haline geldi ve Mao'nun 1976'da ölmesinden hemen sonra hapse atıldı.

Mao'nun *luan* (kargaşa) dönemindeki sorumluluğunu hafifletmek için Kültür Devrimi'nin hataları tamamen Dörtlü Çete'ye yıkıldı ve Dörtlü, günah keçisi haline geldi. Resmi tarih, Dörtlü Çete'yi, ülkeyi yok etmek ve mutlak güç elde etmek uğruna meşum kumpaslar kurmak için Mao ile olan bağlantılarını kullanan ilkesiz ve düzenbaz fırsatçılar olarak tasvir eder. Aşırı devrimci olma iddiasıyla harekete geçen fakat gerçekte devrimi tehlikeye düşüren abartılı bir "solculuğu" benimseyen Dörtlü Çete'nin uyguladığı yöntem, hoşlanmadıkları ya da rakip olarak gördükleri kimseleri (örn. Deng Xiaoping gibi) "sağcılıkla" yaftalamaktı.

Mao Çin'in bugünkü liderlerinin gözünde niye hâlâ önemlidir?

Mao hakkında, Çin'in dışında, farklı değerlendirmeler hep olagelmiştir ve hâlâ da vardır. Hatta günümüzde eserlerinin, Maocu gerillalar tarafından kutsal kitap mertebesine çıkartıldığı yerler bile bulunmaktadır (örneğin Nepal). Bununla birlikte Mao'nun Büyük Atılım ve Kültür Devrimi esnasında uyguladığı politikalar nedeniyle ülkeye verdiği zararlardan dolayı konumdaşı Hitler ile Mao arasında Çin dışındaki dünyada büyük benzerlikler de kurulmaktadır.

Hitler benzetmesi birçok açıdan yanlışa sevk edici olmakla birlikte, eksiklikleri açıklanmadan önce anlaşılması gereklidir. Mao eğer sadece Hitler'in Çinli versiyonu olarak addediliyorsa, nasıl olup da ÇHC banknotlarında hâlâ Mao'nun resminin bulunduğu; niçin naaşının Tiananmen Meydanı'ndaki mozolede mumyalanmış olarak korunduğu; ("Deng Xiaoping kuramı", Jiang Zemin'in garip başlıklı "Üç Temsil Kuramı" ve Hu Jintao'nun "uyumlu toplum" fikirleriyle birlikte) "Mao Zedong düşüncesine" yapılan göndermelerin hâlâ Ulusal Gün sloganlarında nasıl yer aldığı da açıklanmaya muhtaçtır.

Çin'in eski liderine ilişkin popüler ancak yanıltıcı tek boyutlu imaja ilişkin incelememize, Mao'nun şeytanın ete kemiğe bürünmüş hali olarak tasvir edildiği Jung Chang ve Jon Halliday'in çoksatar biyografisi *Mao: Unknown Story**[15] ile başlamak en uygunu olacaktır. 2005'te yayımlanan kitap, Mao'nun en ünlü biyografisi olmuştur. Bu kitaptan önce, özellikle mevcut ÇKP liderliği kendisini, Mao'nun politika-

(*) *Bilinmeyen Hikaye Mao* ismiyle Türkçe'ye de çevrilmiştir (Goa Yayınları, 2006, çev. Ayla Yazal Okyavuz) – ç.n.

15 Jung Chang ve Jon Halliday, *Mao: The Unknown Story* (New York: Knopy, 2005).

larından ve onun keskin anti-kapitalist ve sınıf mücadelesine dayanan söyleminden bu kadar uzak tutmaya özen gösterirken, onun ÇHC'de daha fazla eleştirilmemiş olmasını bazı Batılılar zaten garip buluyorlardı. Kitabın yayımlanmasından ve beraberinde gelen aşırı bir medya ilgisinin uyanmasından sonra, bu şaşkınlık daha da arttı.

Bu tepkinin bir nedeni, kitabın Mao'ya ilişkin çok olumsuz bir bakış açısını yansıtan İngilizce yayımlanmış bir biyografi olmasıdır. Mao'yu Hitler ve Stalin'le birlikte şeytan üçlüsü olarak anmakla kalmayan Chang ve Halliday, daha ileriye giderek onu bazı yönlerden diğer ikisinden de kötü olarak tasvir eder. Kitapta, günümüzde basit bir gerçekmiş gibi tekrarlanıp duran tartışmalı bir iddia da ortaya atılır: Mao barış zamanında 70 milyon kişinin ölümünden sorumludur – tarihte benzer katliamlara sebep olan liderlerin hepsinden fazladır bu sayı.

Rakam, tartışmalı bir iddia silsilesine dayandırılmaktadır: Mao, felaketle sonuçlanan yanlış politikaların emrini veren bir lider değil de, Büyük Atılım kıtlığı sırasında hayatını kaybedenleri "öldüren" bir lider olarak betimlenir. Dahası, temizlik operasyonlarının mağdurları ile 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar süren kampanyalar sırasında hapisanede ölen ya da intihar edenlerin yanı sıra iç savaş benzeri Kültür Devrimi sırasında katledilenler de barış zamanı Mao tarafından öldürülenlerin listesine eklenir.

Kıtlık yıllarında hayatını kaybedenlerin sayısını diğer nedenlerle ölenlerden ayırmak zor olduğu için bu rakamın doğrulanması neredeyse imkansızdır. Ayrıca, siyasi şiddetten kaynaklı ölümleri, iç savaş yıllarında yaşlılık ve hastalıktan kaynaklı ölümlerden ayırmak da neredeyse imkansızdır. Bunun dışında, sadece felakete odaklanmak ÇHC'nin ilk otuz yılındaki büyük başarıları da gözmezlikten gelmek demektir. Nitekim, Büyük Atılım'ın tüm dehşetine rağmen,

Mao yönetiminde Çin'de ortalama yaşam süresi otuz beşten yetmişe, okur-yazarlık oranı ise yüzde 10'ların altından % 80'e çıkmıştır.

Şiddet eylemlerinin ayrıntılı tasviriyle dolu dehşetengiz bir nesir niteliğindeki kitap, Mao'yu gençliğinden itibaren kalpsiz bir Makyavelist kişilik olarak sergiler. Kitabın yazarlarına göre, Mao Marksizme gerçekten inanmamış, onu sadece kendisini iktidara taşıyacak bir öğreti olarak kullanmıştır. Yine yazarların iddiasına göre, hayatının sonuna doğru Mao, sadece dalkavuklarıyla iletişim kuran kana susamış şehvet düşkünü bir zorbaya dönüşmüştür.

Kitapta Mao bir insandan ziyade şeytan olarak sunulur. Yazarlara göre Mao, sevme duygusundan yoksun, yaptıklarından zerre kadar vicdan azabı duymayan –bir kişinin kalbine nüfuz etmeden ya da en azından onunla bir söyleşide bulunmadan bunun nasıl kanıtlanabildiği bir muamma olarak kalsa da– bir kişidir.

Mao'yu bir canavar olarak görmenin alternatifi nedir?

Mao'yu Hitler'in Çin'deki muadili olarak görmek dışında da birçok alternatif bakış açısı bulunmaktadır. Mao'ya yönelik mevcut değerlendirmeleri ele alırken, Andrew Jackson'a yönelik değerlendirmelerle benzerlik kurmak da mümkündür. Mükemmellikten uzak olsa da, kurulan bu benzerliğin çıkış noktası Jackson'ın hem siyasi bir örgütün (Demokrat Parti) kurulmasında önemli bir rol oynayan kişi hem de Kızılderililere yönelik zalim politikaların –ki günümüzde sıklıkla soykırım olarak addedilir– müsebbibi olarak hatırlanmasıdır.

Her iki devlet adamının da kötü şeyler yaptığı genel kabul görmekle birlikte, yaptıkları, onların olumlu simgeler olarak görülmesini engellemek zorunda değildir. Amerikalılar

artık onun adını kölelik gibi iğrenç kurumlarla ve 19. yüzyılın başlarındaki Kızılderililere yönelik askeri operasyonlarla –hatta kendisi bizzat operasyonlarda yer almıştır– yan yana ansalar da Jackson hâlâ 20 dolarlık banknotların üzerinde gözükmektedir.

Tüm kusurlarına rağmen Jackson, Amerikan demokratik geleneğinde, dobra belagati sayesinde iktidara gelen, paralı seçkincilerle ittifak kurmayı reddederek kendi kendini var eden, eşitlikçi görüşün temsilcisi olarak hatırlanır. Mao da benzer hasletlere sahiptir. Son yıllarda devlet işletmelerinde çalışırken işlerini kaybeden işçilerin, kendilerinin daha fazla saygı gördüğü dönemle Mao arasında özdeşlik kurmaları gayet doğaldır. Bazı Çinlilerin nazarında Mao, tüm hatalarına rağmen, köydeki kökenlerini asla unutmayan ve sıradan halka tepedan bakan zümreye hiçbir zaman aidiyet hissetmeyen bir komünist liderdir.

Mao Çin'de hataları da olabilen bir insan olarak görülmekte midir?

Çin halkı, Komünist Parti ve liderlerinin hatasız olduklarını düşünmelerini sağlayacak şekilde beyinleri yıkanmış değildir. Çin'de halkın bir kesimi Mao'ya hâlâ tanrısal bir saygı duyarken çoğunluğu da duymamaktadır. Mao'nun büyük hatalar yaptığı genel kabul görür. İlk versiyonu 1980'lerde yazılan resmi tarih anlatımına göre, yaptıkları % 70 doğru % 30 yanlıştır. Bazı Çinliler, bir asır boyunca Çin'i ilk kez tam bağımsızlığa kavuşturan bir lider için bu karnenin çok acımasız olduğunu savunurken bazıları da bu değerlendirmede çok cömert davranıldığını düşünmektedir.

Sadece, resmi tarih anlatımında hatalarının neler olduğu belirtilmemektedir. Yine de, hatalarının büyük çoğunluğunu yaşamının sonuna doğru yaptığı, erken öldüğü ve ömrü-

nün % 70'inde doğru şeyler yapan biri olarak görülebileceğine ilişkin geniş bir uzlaşı hakimdir. Mao'nun en vahim hatalarının Büyük Atılım ve Kültür Devrimi olduğu kabul edilir. Kültür Devrimi'yle, Kızıl Muhafızların gemi azıya alarak 1966'daki militanlıklarına yol açmak ve kolaylaştırmak; Dörtlü Çete'yi durdurmak için pek çaba sarfetmemekle suçlanır. Günümüzde Çin halkı onu saygıyla yad ederken, hafızalarındaki Mao, Büyük Atılım ve Kültür Devrimi öncesindeki Mao'dur.

Sıradan Çinli Mao hakkında ne düşünmektedir?

Sıradan Çinli, Mao hakkında, nostaljik bir özlemle kızgınlık, hayranlıkla küçümseme karışımı duygular beslemektedir. Ölümünden hemen sonra yaptırılan, Tiananmen Meydanı'nın ortasındaki mozelede sergilenen mumyalanmış naaşı görmek için bekleyenlerin oluşturduğu uzun kuyruklar hâlâ devam etmektedir. Fakat Mao'yu görmek için gidenlerin hepsi ona karşı aynı saygıyı duymamaktadır (hatta, bazı Çinlilerin saygıdan değil de korktukları bir tiranın gerçekten öldüğünü görmek için gittikleri rivayet edilmektedir). Bazıları ise bir tür tanrısallık atfettikleri kişiye hürmetlerini sunmak için ziyaret etmektedir. Günümüz Fransız vatandaşlarının Napolyon'un kabri başında kapılmaları muhtemel olan hissiyata, Mao olmasa ülkenin bugün geldiği konuma gelemeyeceğini ve onun ülkeyi içinde bulunduğu karanlıktan çıkararak ulusa çok şey kattığını ve bundan dolayı da ülke tarihinde yadsınamaz bir önemi olduğunu düşünen birçok Çinlinin de kapılması, gayet muhtemeldir.

Modern Çin'de Mao'ya hayranlık ifade etmenin, onun ölümünden sonra yapılanları eleştirme fırsatına dönüştüğü özel anlar da bulunmaktadır. Örneğin, 21. yüzyılın başlarında, devlet tekelindeki işletmelerden çıkarılan ve Mao tarafından

bu işletmelerin ömür boyu kendilerine ait olacağı söylenen işçiler, uygulanan ekonomik reformlardan duydukları rahatsızlıkları ifade etmenin bir aracı olarak gösteriler sırasında Mao'nun posterlerini taşımışlardı.

Kültür Devrimi sırasında yaşamış ve o dönemki sıkıntılardan muzdarip olup da, o döneme –ve dolayısıyla Mao'ya ilişkin– özel şeylere olumlu göndermelerde bulunan Çinliler de bulunmaktadır. Örneğin, yeni kuşak gençlerin ben merkezciliği ve materyalizmine sinirlenen yaşlı bir Çinli, şehirli gençlerin Kültür Devrimi'ndeki gibi köylere gönderilip çalıştırılmasının onları adam edeceğini söyleyebilmektedir.

Mao'yu önemli dış politika hedeflerine ulaşılmasını sağlayan bir kişi olarak hatırlayan Çinliler de bulunmaktadır. Örneğin, Çin'in Kuzey Kore'ye yardım ederek Birleşmiş Milletler güçlerine ve Güney Kore'ye karşı koymasında Mao'nun oynadığı rolü övenler bulunmaktadır. Ayrıca, Mao'nun 1972'de Nixon'la tarihsel buluşmasını olumlu bir diplomatik gelişme olarak gören Çinlilerin varlığından söz edilebilir. Marksizmin büyük Çinli yorumcusuyla ateşli bir anti-komünist olan ABD başkanının o zamana kadar paylaştığı tek ortak yön Sovyetler Birliği'ne karşı duydukları antipati ve bu ülkeyi tecrit etme arzusuydu. Bu buluşma, 1970'lerin sonunda –bu sırada ABD Başkanı Carter, Çin'in başat lideri ise Deng Xiaoping'di– Moskova ile Pekin arasında yeniden diplomatik ilişki kurulmasının yolunu açtı.

Jung ve Halliday'in, Mao'nun şeytani özelliklerine kanıt olarak sunduğu kendi akrabalarına karşı bile sevgi duyamadığına dair iddiaları, bazen de Çinlilerin mevcut liderlerini en önemli eleştirme nedenlerinden nepotizm akla geldiğinde, olumsuzdan olumluya dönüşebilmektedir. Nitekim, günümüz yönetici elitinin genç prenslerinin sahip oldukları nüfuz ve bu sayede elde ettikleri maddi imkanlara öfke duyan bazı Çinliler, Mao'nun ardıllarına kıyasla en büyük üs-

tünlüğünün, füruuna davranış biçimi olduğunu söylemektedirler. Bu Çinlilere göre, oğlunu Kore Savaşı'na göndererek hayatını büyük bir riske atan Mao'nun davranışı ile akraba taallukatını Oxford Üniversitesi'ne ya da Harvard'a eğitim görsünler diye yerleştiren Mao'nun ardıllarının davranışları kıyaslanamaz.

İKİNCİ KISIM

BUGÜN VE GELECEK

Bugünkü Çin ile yarının Çin'ine değinilecek olan kitabın bu yarısı "Mao'dan Günümüze" bölümüyle başlayacak. Bu bölümde, 1978'de başlayan Mao Sonrası ya da Reform döneminin, Deng Xiaoping gibi bazı çok önemli şahsiyetleri, yanıltıcı bir ad taşıyan ünlü "Tek Çocuklu Aile" girişimi gibi politikaları ile 1989 Tiananmen Ayaklanması ve 2008 Olimpiyatları gibi olayları incelenecek. 1989'a gelindiğinde, birçok kişinin bir ayağının çukurda olduğunu düşündüğü ama 2009 yılının 1 Ekim'inde ÇHC'nin 60. Yıldönümünü, her eyaletin müstesna özeliklerine dikkat çeken tören arabalarının geçit resminden tutun da ileri teknoloji ürünü silahların sergilenmesine kadar birçok gösteri içeren debdebeli törenlerle hâlâ kutlayan bir örgüt yani Çin Komünist Partisi ve onun şaşırtıcı uzun ömürlülüğü bu kısmın ana konusu. Bu kısımdaki ikinci bölüm okuyucuyu ABD ve Çin'in dünyanın iki süpergücü olduğu döneme hazırlıyor (ÇHC'nin gerçek bir süpergüç olarak kabul edilmesini sağlayan etkenlere bağlı olarak, kimilerine göre bu dönem çoktan başladı, kimilerine göre de başlayacak). Daha sonra, genellikle ABD ve Çin'in medya

sistemlerinin ne kadar farklı olduğunun anlaşılamamasından kaynaklı Çin'in ABD'ye yönelik yanlış algılamaları kısaca değerlendirilecek. II. Kısım ve de kitap, geleceğe ilişkin tahminler, ileriki yıllarda ABD ve Çin halklarının Pasifik'in öbür kıyısındaki diğer büyük ülkeyi nasıl algılayabileceklerine ilişkin öngörülerle bitecek.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAO'DAN GÜNÜMÜZE

Deng Xiaoping kimdi?

Deng'in ilk devrimci deneyimleri, 20. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da bir öğrenciyken Zhou Enlai (Mao döneminin büyük bir bölümünde Çin'in en önemli ikinci kişisi) isimli radikal genç bir yoldaş ile ebedi dostluk kurduğu yıllara dayanır. İlerici davaları yayımlamaktaki rolü nedeniyle "Dr. Teksir Makinesi" lakabıyla anılan Deng, aktivizmle geçen ömrünün son yirmi yılında, fiilen olmasa bile resmen ÇHC'nin başındaydı. Mao'dan sonra, kimse ülke üzerinde bu kadar etkili olmamıştı.

Deng, Mao sonrası Çin'in sürekli ekonomik büyümesini sağlayan "Reform ve Açılım" politikalarının mimarıydı. Margaret Thatcher'la, Hong-Kong'u Britanya toprağı olmaktan çıkararak özel bir yönetim bağıyla 1 Temmuz 1997'de ÇHC'nin parçası haline getiren başarılı müzakereleri yürüten de Deng'di. (1 Temmuz 1997 tarihi özellikle seçilmişti çünkü bu tarih Britanya'nın Hong Kong Adası'nın tam karşısındaki topraklar üzerindeki 99 yıllık kiralama sözleşmesi-

nin sona erdiği tarihti. Britanyalılar, kendilerine kiralanmamış ama tamamen terk edilmiş adayı ellerinde tutmak isteyebilirdi fakat bu durumda su ve elektrik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekecek ve tecrit edilmiş olacaklardı.) Ayrıca Deng, kişi kültü yaklaşımından liderlik kavramına geçen ilk Çin komünist lideriydi. Mao böyle bir kült istememiş ama sonra başka birinin böyle bir kült geliştirmesine büyük ölçüde yardımcı olmuş ve Hua Guofeng geleneği sürdürmüştür. Deng ise kişi kültünü ortadan kaldırmıştır.

Mao'nun resminin yüzlerce posterde (bu posterlerden bazıları milyonlarca basıldı) gözükmesine, kısa iktidar döneminde Hua Guofeng'in resmini taşıyan birçok poster basılmasına karşın Deng'in resminin önemsiz sayılabilecek sayıda posterde yer alması bunun bir göstergesidir. Yine, 1979 öncesindeki devlet törenlerinde "Çok Yaşa Başkan Mao" ve "Çok Yaşa Başkan Hua" atılan ortak sloganlarken, Deng dönemi ve sonrasında, kurumların (Komünist Parti), büyük grupların (ÇHC halkı) ve politikaların (tüm etnisitelerin birliği) sürekliliğine çağrı yapmak üzere *wansui* (çok yaşa, tam çevirisi "onbin yıl") terimi kullanılagelmiştir. Deng'in popülaritesinin zirveye ulaştığı 1984 yılına gelindiğinde, Ulusal Gün kutlamaları vesilesiyle yaptığı askeri birlik teftişi sırasında bazı öğrenciler "Merhaba Xiaoping" yazılı pankartları havaya kaldırmıştı. Ayrıca önemli yerlerde de, Deng'in şerefine dikilen heykeller bulunmaktadır. (Bu heykellerden biri de, Deng'in, ilk "özel ekonomik bölgeler"den biri yaparak, kapitalizmin unsurlarının kök salmasına olanak sağlamak suretiyle sessiz sakin bir şehirden büyük bir metropole dönüşmesinde önemli bir rol oynadığı Hong Kong yakınındaki Shenzen şehrindedir.) Otoritesinin zirvesindeyken bile Deng'in, Komünist Parti'nin diğer liderlerinden ayrıcalıklı bir konumdan ziyade oligarşik yapı içindeki eşitler arası birinci olduğu söylenebilir.

Mao dönemi boyunca Deng, kah çok ılımlı olduğu için eleştirilerek kah paha biçilmez addedilen ekonomiyi yönetmekte ehil olduğu düşünülerek, dönüşümlü olarak ya yüksek mevkilere getirildi ya da tenzil-i rütbeye uğratıldı. En son ailesinin de büyük sıkıntılar yaşadığı Kültür Devrimi sırasında tasfiye edilmişti (örneğin bu dönemde oğullarından biri çatının ucuna kadar getirilip hayatının kalan kısmını kötürüm olarak geçirmekle tehdit edildi). Hua Guofeng'in kısa ama iz bırakan liderlik döneminde ise yine terfi etti.

1978'den itibaren, Deng artık tam anlamıyla işin başındaydı ve 1997'nin başından ölene kadar da öyle kaldı. (Hong Kong'un ÇHC'nin parçası olduğunu görecek kadar uzun yaşamadı.) Yine de , iktidarının büyük çoğunluğunda Deng'in "başkan yardımcısı" sıfatıyla anılması şaşırtıcıdır. Sahnenin arkasında nüfuzunu büyük ölçüde kullanmaya devam etse de yaşamının son yıllarında resmen "emekli" olmuştur.

Deng'in halefleri kimlerdi?

Deng ile Mao arasındaki ortak noktalardan biri kendilerinden sonra iktidarı devralacak belirgin bir varis bırakmamalarıdır. Tıpkı Mao'nun seçilmiş haleflerinde olduğu gibi Deng'in ardılları da önce hiyerarşide yüksek mevkilere gelmiş sonra gözden düşmüşlerdir. Örneğin Hu Yaobang, Deng yönetiminde partinin önce genel sekreterliğine yükselmiş sonra da öğrencilerin başını çektiği protesto gösterilerinde çok yumuşak bir tutum takındığı gerekçesiyle 1987'de tenzil-i rütbeye uğratılmıştır. Keza, 1987'den önceki ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde Deng'in önemli müttefiki olan ve Hu'nun yerine genel sekreterliğe getirilen Zhao Ziyang da, Tiananmen Ayaklanması'nda çok yumuşak davrandığı için 1989'dan ölene kadar ev hapsinde tutulmuştur.

Deng'in son halefi, Zhao'nun düşüşünden sonra genel sekreterliği devralan Jiang Zemin'dir (1926-).

Yine de Jiang, Deng'in ölümüne kadar tam anlamıyla görevi ele almış değildi. 2002 yılında Hu Jintao, Jiang'ın yerini almış ancak tıpkı Deng'in son yıllarında olduğu gibi resmen "emekli" olmasına ve resmi görevlerinin çoğundan feragat etmesine rağmen sahne arkasında ipleri elinde tutmaya devam etmiştir.

Deng tam olarak ne yaptı?

Deng Xiaoping'in en önemli dış politika başarısı, Hong Kong'la ilgili anlaşmayı kotardıktan sonra, Washington ile ilişkileri normalleştirmesidir. ABD'ye resmi ziyarette bulunan ilk ÇHC lideri olarak Washington'da, ABD'nin kolaylıkla ticaret yapabileceği yegane komünist parti lideri olarak görüldü. 1980'lerde Moskova ve Pekin arasındaki ilişkileri yeniden normal seyrine sokan da Deng'di. Tiananmen protestolarının uluslararası basın-yayın organlarında bu kadar yer almasının bir sebebi de protestolar başladığında dünyanın iki büyük komünist devletinin arasındaki ilişkilerin yeniden tesis edilmesini perçinlemek üzere düzenlenen bir dizi yüksek düzeyli toplantıya katılmak üzere Gorbaçov'un Çin'de bulunmasıydı.

Eğer Deng hakkındaki kanaatler olumluysa, bu uluslararası cephede (özellikle 1970'lerin sonlarındaki kısa ama maliyetli Vietnam Savaşı akla gelince pek de başarılı olmadığı bir alan) yaptıklarından değil, daha çok Çin'in son yıllarda yakaladığı rekor ekonomik büyümeye yol açan cesur ekonomik reformları uygulamaya koyması sayesindedir. Özel girişim, yabancı yatırımı ülkeye çekme ve tarım ve sanayi üzerindeki devlet hakimiyetini kısmen de olsa azaltmaktan oluşan reformlar, komünist ideolojiye güç kazandırma amacını

güdüyordu. Çoktandır hapsedilmiş girişimci enerjiyi açığa çıkarmak, en verimli çiftçilere ürünlerini kar elde etmek için satma izni vererek tarımı canlandırmak ve "Çin Tipi Sosyalizmi"* teşvik etmek amaçlanıyordu.

Deng bugün nasıl görülmektedir?

Eğer Deng 1989'dan önce ölmüş olsaydı, hem Batı hem de Çin nezdinde saygıdeğer bir kişilik olarak tarihe geçecekti. Bir kere pragmatizmi (ideolojik saflığa vurgu yapan Mao'nun aksine, Deng'e göre kedinin ak ya da kara olmasının önemi yoktu, fare yakalayabiliyorsa iyi kediydi) ve sınıf mücadelesine odaklanmaktan uzaklaşan sloganlarıyla hayranlık uyandırmıştı ("zenginleşmek muhteşemdir", onun en iyi bilinen sloganlarından biridir). *Time* dergisi tarafından iki kez "Yılın Adamı" seçildi. İki kez seçilmek daha önce yalnızca bir Çinli lidere nasip olmuştu: *Time* ve *Life* dergilerinin sahibi Henry Luce'nin kişisel favorisi Chiang Kai-shek'e (gerçi Başkomutan, birinde başkasıyla, 1938'de de "Yılın Çifti" seçildikleri için bu payeyi karısıyla paylaşmıştı). Uyguladığı politikalar birçok bakımdan kapitalizmin tam olarak benimsenmesinden uzaksa da, Deng, Çin'i daha fazla komünistleştirmekten ziyade daha fazla kapitalistleştiren bir lider olarak tarif edilir.

Şu anda Çin'de Deng'e ulus için büyük işler başaran bir kişi olarak saygı duyulsa da, uluslararası camiadaki algılama karışıktır. Bir yandan Çin'i bir üçüncü dünya ekonomisinden dünyanın üçüncü büyük ekonomisine dönüştüren reformların uygulayıcısı olarak görülürken bir yandan da siyasi reformlara ayak direyen, Çin'in GSYİH'nı yükselterek

---

(*) Devletin ekonominin büyük çoğunluğunu kontrol altında tutmaya devam ettiği fakat serbest girişim ve özelleştirmeye "Sovyet tipi beş yıllık planlar" dönemindekinden daha fazla izin verilen bir sistem.

dünya çapında bir devlet haline getirmesine rağmen 1970'lerin sonlarındaki Demokrasi Duvarı protestoları ve daha da önemlisi Tiananmen Ayaklanması'nın da aralarında bulunduğu muhalif hareketleri acımasızca bastıran bir kişi olarak da anılmaktadır.

Demokrasi Duvarı hareketi neydi?

Demokrasi Duvarı hareketi, protestocuların muhalif bildirilerini, şiirlerini ve diğer belgelerini koymaya başladıkları Pekin'deki yerden adını almaktadır. Eylemcilerin amaç ve söylemleri büyük ölçüde farklılık göstermekteydi zira birçoğu ya Marksist fikirlerden ya da komünist dünya içindeki eleştirel akımlardan ilham almaktayken,* başka göstericiler de liberal kavramlardan etkilenmişti. 1970'lerin *minzhuqiang*'ındaki** *minzhu,* belki birçok anlama gelebilirdi ama daha çok, sorunlarını ifade eden halka, yöneticiler tarafından kulak verilmesi arzusunu ifade ediyordu.

Başlangıçta Deng halkın sorunlarını dile getirmesinin iyi bir şey olduğunu düşünüyormuş gibi davransa da 1979'un sonuna gelindiğinde, Yüz Çiçek kampanyasının sonunda yaşananlar tekrarlandı ve hükümet protestocuları tehlikeli addederek bazılarını hapsetti.

Demokrasi Duvarı katılımcılarının en ünlüsü eylemlerinden dolayı uzun yıllar hapiste yatan ve şu anda ABD'de siyasi sığınmacı olarak bulunan Wei Jingsheng'dir (1950-). En önemli duvar ilanlarından birinde, Deng'in "Dört Modernizasyon" programını hedef alır. Tarım, sanayi, teknoloji ve

---

(*) Örn.Yugoslav reformist devlet sosyalizmi görüşünün egemen olduğu yapılarda, kadroların "yeni bir elitist sınıf" haline dönüşme eğilimlerinin sorgulanması gereğine işaret ediliyordu.

(**) "Demokrasi duvarı" anlamına gelen bu terim, ilk kez 1940'ların sonlarında bir protesto alanı için, sonra da 1950'lerin sonundaki Yüz Çiçek döneminde benzer şekilde kullanılmıştı.

savunma alanlarında Çin'in modernizasyona ihtiyaç duyduğunu belirten Deng'e karşı Wei, "Beşinci Modernizasyon" bildirisiyle başka bir alana dikkat çekmeye çalışmıştır: demokratik reform.

Tiananmen Ayaklanması'nın gerçek öyküsü nasıldır?

Kırk yaşın üzerindeki Batılıların birçoğu, Demokrasi Duvarı hareketine ilişkin çok az şey bilseler de, özellikle bu trajediyi televizyonlarının başında naklen izlemişlerse Tiananmen Ayaklanması'na ilişkin temel gerçeklere, vakıf olduğunu; kırk yaşın altındaki birçok Batılı ise en azından meydana gelen olayların genel seyrine ilişkin belli bir bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir.

Fakat, çoğu zaman Batılıların hafızasındaki ayrıntıların birbirine karışmış olduğu göze çarpar. Örneğin bu ayrıntılar bir dizi tankın önüne dikilmiş bir erkek "öğrenci" imgesine –ki söz konusu kişi büyük bir ihtimalle öğrenci değil işçidir– indirgenmiştir. 4 Haziran Katliamı'nda aslında kimlerin öldürüldüğü (daha ayrıntılı bilgi aşağıda); nasıl öldürüldüğü (Batılılar genelde tanklar tarafından ezildiğini düşünseler de birçok kişi otomatik silahlarla öldürülmüştür); nerede öldürüldükleri (bilinenin aksine Tiananmen Meydanı'nda değil, bu meydanının yakınındaki caddelerde öldürülmüşlerdir, bundan dolayı "Tiananmen Meydanı Katliamı" yerine 4 Haziran Katliamı diyorum) Batı'da pek iyi bilinmez.

Çin hükümeti, kesinlikle bir katliam yapılmadığını hâlâ ısrarla savunmaktadır. Çinli yetkililere göre, meydana gelen olaylar bu tür kalabalıklara karşı acemice davranan hatta bu acemilikleri yüzünden olaylar esnasında hayatlarını da kaybeden askerlerin "karşı-devrimci bir ayaklanmayı" bastırmalarından ibaret olup, Çin'in başkentindeki hayatı fel-

ce uğratan, ulusun istikrarını tehdit eden bu ayaklanma eğer bastırılmamış olsaydı Kültür Devrimi sırasında ülkeyi sarmalına alan bir asayişsizlik dönemi başlayabilirdi.

Olaylara ilişkin bu görüş, çok da uygun bir tabirle Batı'da 1989'a dair 'Büyük Yalan' olarak adlandırılır. Belki birkaç asker öldürülmüştür ama bunlar haziranın başındaki şiddetin yegane kurbanları değildirler. Çin hükümeti Kültür Devrimi hayaletini öne sürmektedir ama bu, 1989 protestolarının şiddet içermeyen niteliği dikkate alındığında çok abartılı bir benzetmedir.

'Büyük Yalan', yalnızca önemli olayların yanlış ve büyük ölçüde çarpıtılarak anlatılmasından ibaret değildir. Yanlış da olsa, birçok Batılı, 4 Haziran Katliamı'nda ölenlerin tamamının ya da büyük bir kısmının öğrenci olduğunu sanmaktadır. Gerçekte ise, ölenlerin büyük çoğunluğu başka toplumsal katmanlara mensuptu. 1989 yılında protestocuların attığı başlıca sloganların "demokrasi" çağrısına yönelik olduğu da yanlış bilinen bir başka husus olup gerçekte ise yolsuzlukla mücadeleye serbest seçimlerden çok daha fazla vurgu yapılmaktaydı.

Protestoların başlangıcında öğrenciler başı çekiyordu ve hedefleri siyasi reform yapılmasını sağlamaktı. Tiananmen Ayaklanması, kökleri bazı karmaşık öfke ve talep karışımı duygulara dayanan daha önceki kampüs protestoları dalgasının bir nevi sonucuydu. Protestocu gençler bir yandan daha fazla bireysel özgürlük isterken diğer yandan da zorunlu beden eğitim dersinden kalitesiz kafetarya yemeklerine kadar birçok şeyden rahatsızlık duyuyorlardı. Ayrıca parti tarafından "atanan" kampüs liderlerini şeffaf seçimlerle kendileri seçmek istiyorlardı. Protestolar, Aralık 1986'da birçok Çin şehrine (en büyük gösteriler Shanghai'da yapıldı) yayıldı ve (Pekinli öğrencilerin Yeni Yıl Günü yürüyüşünü Tiananmen Meydanı'na yapmasıyla) 1987'nin başında sona erdi.

1988'de bölük pörçük bazı protestolar meydana gelse de asıl ayaklanmanın patlak vermesi 1989'un ortalarını bulacaktır. Tüm hazırlıklar, gösterilerin Çin'in en büyük öğrenci hareketinin 80. Yıldönümü olan 4 Mayıs'a denk gelmesini sağlamak üzere yapılsa da sürpriz bir olay hareketi tetikledi. 1986-1987 protestolarında yumuşak bir tutum takındığı için eleştiri ve tenzil-i rütbeye maruz kalan bu nedenle de öğrencilerin nazarında bir kahraman haline gelen Hu Yaobang'ın Nisan 1989'un ortalarında vefat etmesi hareketin fitilini ateşledi.

Hu'nun ölümü, öğrenciler için bir fırsat penceresi açmıştı: Hu öldüğünde, yüksek düzeyli olmasa da hâlâ memurdu, dolayısıyla devlet, Hu'ya taziyelerini sunmak için insanların bir araya gelmesine engel olamazdı. Öğrencilerin, kötülerin yaşayıp iyilerin ölmesinden duydukları üzüntüyü ifade etmek için toplanmaları, protesto eylemine dönüştü.

1989 gösterilerinin, 1986-87 protestolarından önemli bir farkı, Tiananmen Ayaklanması Mayıs ayında zirve noktasına ulaştığında, artık bir öğrenci ayaklanmasından çok daha girift bir hal almış olmasıydı. Artık gösterilere toplumun birçok kesiminden insanlar da dahil olmuştu. Gösterilere katılan işçilerin sayısı özellikle fazlaydı ve bunların davaya dahil olma sebebi, demokrasi talebinde bulunan öğrencilerden farklı olarak, artan yolsuzluklar ve ekonomik büyümenin nimetlerinin eşit bir biçimde dağıtılmamasından duydukları rahatsızlıkları dile getirmekti – hem zenginleşen kesimin sadece üst düzey yöneticilerin çocuklarıyla bunlara yakın Çinliler olmasından hem de yüksek enflasyondan kaynaklanan bu rahatsızlık tüm Çin'de hissediliyordu.

Öğrencilerin açlık grevine başlamasıyla diğer toplumsal kesimlerden gelen destek de doruk noktasına ulaştı. Üst düzey görevlilerin bencilliklerinin simgesi haline gelen debdebeli ziyafetlerden dolayı bu eylemin gizil bir gücü bulun-

maktaydı. Ulusu korumak için eğitimli gençlerin kendilerini feda etme geleneğine gönderme yapan açlık grevleri birçok Çinli tarafından, protestocu gençlerin Deng ve diğer parti oligarklarından daha fazla kendilerini ülkeye adadıklarının kanıtı olarak görüldü.

Büyük yürüyüşlere katılanların farklı toplumsal katmanlara mensup oluşları göz önüne alındığında –Pekin'de milyonlarca insan protesto gösterileri yaparken, Shanghai ve Guangzhou gibi şehirlerde on belki de yüz binlerce insan caddelere dökülüp meydanları doldurmuştu– Haziran'ın başında öldürülen yüzlerce kişiden büyük çoğunluğunun öğrenci olmadığını öğrenmek şaşırtıcı gelmemelidir (can kaybı sayısına ilişkin resmi kesin bir rakam olmamakla birlikte, sayının bu büyüklükte olduğu tahmin edilmektedir). Evet gösterilerde bazı öğrenciler öldü ama gerek Pekin'de gerekse Haziran'ın başında katliam gerçekleştirilen bir başka şehir olan Batı'daki Chengdu'da öldürülenlerin büyük çoğunluğu işçiler ve sıradan şehir sakinleriydi.[1]

Çin hükümeti Tiananmen'de takındığı tutumu niçin değiştirmedi?

Tiananmen hareketinin birçok destekçisi rejimin 1989 protestolarını yeniden değerlendireceğini umut etti hep. 1976 gösterilerinin bir benzeri, başlangıçta "karşı-devrimci" bir ayaklanma olarak nitelendirilmiş fakat Deng'in iktidara gelmesinden sonra yeniden değerlendirilerek "vatansever" bir mücadele olarak adlandırılmıştı. 1976 olaylarının da merkezi Tiananmen meydanıydı ve olayları tetikleyen yine hayranlık duyulan bir kişinin ölümüydü – Zhou Enlai. Katledilen öğrenci ve işçilerin aileleri, dünyanın her köşesindeki in-

1 George Black ve Robin Munro, *Black Hands of Beijing: Lives of Defiance in China's Democracy Movement* (New York: John Wiley, 1993).

san hakları savunucuları benzer bir yeniden değerlendirmenin yapılması için girişimlerini sürdürseler de şimdiye kadar bu gerçekleşmiş değildir.

Bunun bir nedeni, 1976 olaylarının sonrasında olduğu gibi, partinin yönetim kademesinde önemli değişiklikler meydana gelmemesidir. Deng'in 1978'deki yükselişi köklü değişikliklerin habercisiydi ve Deng 1976 protestolarını, yükselişine verilen değerli bir destek olarak yorumladı.

4 Haziran katliamına ilişkin durum ise çok farklıdır. Çin'in mevcut önderliği içinde, özellikle Jiang Zemin ve Hu Jintao (1989 yılında Tibet'te yüksek düzeyli memurluk yaptığı sırada, bölgede de karışıklık çıkmıştır) arasında gerilim olduğu söylenebilir. Fakat bu liderlerin hepsi şu ya da bu biçimde Deng'e bağlıdır ve Deng'in vizyonunun yadsınması olarak görülebilecek her türlü eyleme, sonuçta kendi meşruiyetlerinin üzerine oturduğu zemin kayabileceği için karşı gelmektedirler.

Diğer komünist hükümetlerin düşüşünün Çin üzerindeki etkisi nedir?

Yirminci asır ile içinde bulunduğumuz asrın son yıllarındaki uluslararası ortamın, Karl Marx'ın fikirleriyle ilişkili rejimlerin işlerini kolaylaştırıcı nitelikte olmadığı varsayılabilir. Ancak bu önerme tartışmalıdır: Bazıları 1989 olaylarının Marx'ın yanıldığını ayan beyan ortaya koyduğunu iddia ederlerken, özellikle siyasi yelpazenin merkezinde ya da sağında yer alan diğer bazıları da, "komünist Manifesto" gibi metinleri okuduktan sonra, Marx'ın fikirlerinin şu anda küreselleşme olarak adlandırdığımız olguya tekabül ettiğini fark ederek çok etkilenebilmektedirler.[2] Gerçek ne olursa

2 "Komünist Manifesto"nun küreselleşme hakkında uzgörüşlü fikirler içeren bir metin olarak yeniden keşfi ve bu fikre sahip Thomas Friedman –ki bu şa-

olsun, dünya siyasetindeki yeni eğilimler, Marksizmin kendisi açısından kötü olsa da, Marksizmin bu özgün türünün ÇKP tarafından savunulmasını kolaylaştırmaktadır.

Örneğin, mevcut rejimin, Çin'in ulusal çıkarları açısından güçlü bir devletin ve istikrarın çok önemli olduğuna yönelik iddiasına 1990'lardaki olayların nasıl uygun bir zemin hazırladığını düşünün. Zaten sürekli bu bakış açısını işleyen Pekin'deki propagandacılar açısından Yugoslavya'nın içine düştüğü kaos ortamı hızır gibi yetişti.

Avrupa'nın güneydoğusundaki düzenin yıkılması, komünizm sonrası kaos ve istikrarsızlığın pençesine düşmüş, mesela Tito'nun bir zamanlar yönettiği Yugoslavya gibi ülkelerden birinde yaşamaktansa, bir kimsenin ne kadar hoşnutsuz da olsa *Komünist* bir devlette yaşamasının daha iyi olacağının ÇKP yöneticileri tarafından iddia edilmesine imkan tanıdı. Dahası, NATO güçlerinin Kosova'yı korumak için müdahale etmesi, ÇKP'nin, komünizm sonrası dönemin yalnızca ekonomik çöküş ve yaygın şiddete değil aynı zamanda bağımsızlıkların yitirilmesine de gebe olduğu iddiasını güçlendirdi – özellikle uzun süre emperyalist saldırılara maruz kalmış bir ulus için çok hassas bir noktaydı bu.

1989 yılı ÇKP'ye karşı önemli bir meydan okumanın yaşandığı yıldır. Birçokları partinin, bu meydan okuma karşısında zor ayakta kaldığını düşünür: protesto dalgası milyonlarca insanı Pekin sokaklarına ve başkentin en büyük meydanına dökmüş; diğer şehirlerin merkezi noktalarında da yüzbinlerce kişi toplanmıştı. Parti ancak, Deng ve diğer oligarkların bir dizi radikal önlem almasıyla ayakta kalabildi. Özellikle verdikleri 4 Haziran Katliamı'nın emri (*liusi* ya da "6/4" Çince de hâlâ 1989 olaylarını ifade etmek için kulla-

---

hış kesinlikle aşırı solda yer almamaktadır– gibi kişilerden alıntılar içermesi bakımından, bkz. Phil Gaster ed. hazırlanan *The Communist Manifesto: A Road Map to History's Most Important Political Document* (Chicago: Haymarket, 2005) isimli kitapta "Afterward: Is the *Manifesto* Still Relevant?".

nılan bir tabirdir), kitlesel tutuklamalar ve Zhao Ziyang'ın tenzil-i rütbe edilerek ev hapsinde tutulmaya başlanması bu radikal önlemlerden en önemlileridir. 1989'un bir diğer önemli olayı, protestoculara karşı sert bir tutum takınarak sadece sınırlı bir güç kullanımıyla şehirde düzeni yeniden tesis etmeyi başaran Shanghailı lider Jiang Zemin'in iktidara geçmesidir.

Budapeşte, Bükreş ve diğer doğu Avrupa başkentlerindeki rejimler çöktüğü için 1989 yılı Deng ve müttefikleri bakımından ayrıca sıkıntılı bir yıl oldu. 1989'da Dayanışma Polonya'da iktidarı ele geçirdi (Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun Pekin'de kalabalığın üzerine ateş açtığı gün seçimi kazanarak); Prag'da kadife devrim meydana geldi ve Berlin Duvarı yıkıldı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi halen iktidarda olsa da onun da günleri sayılıydı.

Bu gelişmelerin sonrasında, Çin'in dışındaki ülkelerde, 4 Haziran vahşetinden sorumlu olan grubun da muhtemelen iktidarda uzun süre kalamayacağı düşünülüyordu. Dönemin revaçta tabiriyle "Tarihin Sonu" gelmişti ve artık dünya politikasında hiçbir Komünist devlet kalmayacaktı. Birçok Batılı gazeteci, akademisyen ve politikacının beslediği, ÇKP'nin uzun süre ayakta kalamayacağına ilişkin sağlam inanç, 1990'lar boyunca varlığını sürdürdü. Yine de "Leninist Yokoluş"un Pekin'i önünde sonunda etkileyeceği inancı gitgide şüpheli hale gelmeye başladığı için, yeni yüzyılın ilk yıllarında çatlak sesler daha fazla duyulur olmuştu.[3]

Son dönemde eğilim değişmiş bulunmaktadır. Artık birçok kişi, olağanüstü olaylar vuku bulmadığı takdirde, ÇKP'nin bir süre daha varlığını sürdüreceğini düşünmektedir. Nitekim, ÇKP, Mark Twain'e atfedilen ünlü bir deyimi

3 Bkz. Örn. Edward Friedman ve Barrett L. McCormick, ed., *What If China Doesn't Democratize?* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 2000) ve Bruce Dickson, *China's Red Capitalists: The Party, Entrepreneurs, and Prospects for Political Change* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

kullanarak, sonunun geldiğine ilişkin haberlerin büyük ölçüde abartıldığını iddia edebilir – Komünist Parti liderleri, yazdıkları yazılarda ABD emperyalizmini ve Çin'deki özerk ticaret limanları sisteminin adaletsizliğini sert bir dille eleştiren ABD'li bir yazarla aynı safta yer almaktan muhtemelen pek gocunmayacaklardır.

Çinli yöneticiler "Leninist Yokoluş"tan kurtulmayı nasıl başardı?

Hem Deng ve Jiang'ın 1990'larda şüphecilerin hatalı olduklarını kanıtlamalarının hem de Hu ve partinin bugün hâlâ iktidarda bulunmasının bir nedeni daha önce belirtilmişti: Eski komünist ülkelerin yaşadıkları travmalara dikkat çekmeyi başarmaları ve bundan ders çıkarmaları. ÇKP'nin şaşırtıcı uzun ömürlülüğünde başka dört etken daha rol oynamaktadır.

Birincisi, rejim geleneksel olarak huzursuz ya da sorunlu gruplarla işbirliği yapmak için büyük çaba sarf etmiş ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Rejim tarafından pek de saygı duyulmayan ve Çin'in nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda kaydedeğer hiçbir etkisi bulunmayan öfkeli girişimciler, 1989 protestolarını destekleyenler arasındaydı ama artık Komünist Parti'ye sempati duymaktadırlar. 1989 sonrası dönemin Çinli entelektüellerinin çok daha fazla kitap ve dergiye erişim imkanı bulunmakta, yurtdışına daha kolay seyahat edebilmekte ve bu da entelektüel kesimin partiye yönelik hoşnutsuzluğunu, tamamen ortadan kaldırmasa da, asgari düzeye indirmektedir. Kaldı ki bu hoşnutsuzluk, Tiananmen protestolarını desteklemelerinin en büyük saikiydi. 1989 olaylarında önemli rol oynayan öğrencilerin hoşnutsuzluklarını ise, hükümetin günlük kampüs yaşamını alttan alta yönetmeyi bırakması büyük ölçüde giderdi.

İkincisi rejim, 1989 sonrasında vatansever eğitim stratejisi izlemeye başladı. Bu eğitim sisteminde partinin anti-emperyalist akımlarla olan geleneksel bağı vurgulanmaktadır. Ayakta kalmayı başaran diğer Komünist Parti rejimleri –Kuzey Kore, Vietnam ve Küba– gibi ve 1989'da çöken Komünist rejimlerin –Polonya ve Macaristan– aksine Çin'deki yönetim bir bağımsızlık mücadelesiyle iktidara gelmişti.

Ayakta kalan diğer Komünist Parti rejimlerinin liderleri gibi, Çinli liderler de ülkelerinin emperyalistlerden kurtarılmasında partilerinin oynadığı role ilişkin abartılı iddialarda bulunup diğer grupların katkılarını önemsiz gösterirler. Fakat tüm Komünist örgütlerin, milliyetçi ayaklanmalarda rol oynadıklarını iddia etmelerinde haklılık payı da yok değildir. Çin'in durumunda, rejimin meşruiyeti ne zaman cilalanmaya gerek duyulsa, partinin Japonya karşısında yürütülen direniş savaşındaki rolü kutlanır. Keza, Çin'in Kore Savaşı'ndaki rolü de (komşu bir ülkeyi yabancı boyunduruğundan kurtarma çabası olarak) her yıl anılmaktadır.

Üçüncüsü, rejim hayat standardını yükseltmek ve belli başlı şehirlerde tüketim mallarının arzını arttırmak için büyük çaba sarf etmiştir. 21. yüzyıla girerken yıkılan hiçbir komünist rejim tarafından başarılamayan bir durumdur bu. Elbette, ifade özgürlüğü gibi kişi hak ve hürriyetleriyle ilişkili salt siyasi mülahazalar, 1989'da çöken Komünist rejimlere karşı duyulan hoşnutsuzluğu katmerlendirmişti ama maddi sorunlar da bu hoşnutsuzluğa yol açan önemli bir etkendi. Örneğin Doğu Berlin'de yaşayanlar, biliyorlardı ki Berlin Duvarı'nın diğer tarafında yani daha önce aynı şehrin içinde yer alan bölgede, cezbedici mağaza ve süpermarketlerde alışveriş yapmak mümkündür. Benzer bir tezat, 1989'da Shanghai ve kapitalist Tayvan'ın Taipei şehri için de geçerliydi ancak artık bu farklılık ortadan kalmış durumdadır. Avrupa'nın sosyalist rejimleri kapitalist rakiplerine kar-

şı yalnızca moral açıdan değil maddi olarak da üstün olduklarını iddia edeceklerdi ama edemediler ve rekabet onların aleyhine sonuçlandı. Çin rejimi, tüketim malı sağlamada diğer sosyalist ülkelerden çok daha iyi iş çıkardı.

Dördüncüsü, yeni protestolara karşı esnek bir strateji benimseyen rejim, geniş tabanlı bir hareket başlamadan engellemeyi bildi. Mao bir kıvılcımın kolaylıkla yangına dönüşebileceğini söylemişti. Çin'in liderleri de, her yıl binlerce gösteriye sahne olan yani yangın çıkma olasılığı hayli yüksek bir ülkeyi yönetiyorladı. Bundan dolayı da kıvılcımların ulus çapında yangına dönüşmesini engellemek ve huzursuzluk kaynaklarıyla başedebilmek için çeşitli önlemleri başarıyla uyguladılar.

Çin hükümeti 1989'dan bu yana protestolara nasıl karşılık veriyor?

Yetkililer belli türde protestoları bastırmak ve bu eylemlere ilişkin bir bilinç oluşmasını önlemek için sert önlemlere başvurmakta; fakat belli direniş türlerine de daha yumuşak davranabilmekte hatta aşırı sert davrandıkları için göstericiler tarafından eleştirilen yerel yetkililer bazen cezalandırılabilmektedir.[4] Bu noktanın irdelenmesi gerekir çünkü Çin'deki her türlü muhalif hareket ve ayaklanma Batı basınınının çok fazla ilgisini çekmektedir. Ayrıca, belli bir protestoya hükümetin nasıl tepki vereceğini belirleyen etkenler de karmaşıktır.

Yasadışı bir gösteriye verilen resmi tepkinin ne olacağını kestirmek güçtür. Bir ayaklanma sırasında neler olduğuna ilişkin bilgi sızmasını engellemeye yönelik bütünsel ya

4 Konuya ilişkin son zamanlarda yaşanan tipik bir örnek için bkz. "China Dismisses Local Leaders after Angry Protest," 25 Temmuz 2009, Associated Press haberi: http://news.yahoo.com/s/ap/20090725/ap_on_re_as/as_china_unrest (en son erişim 25 Temmuz 2009'da)

da kısmi bir çaba olup olmadığına karar vermek de aynı ölçüde karmaşıktır. Tiananmen Ayaklanması'nın ve 1980'lerde Polonya gibi ülkelerde meydana gelen protestoların çok katmanlı niteliğinden dolayı, sadece belli bir meslek ya da ekonomik grubun değil de farklı toplumsal kesimlerden kişi ve grupların katıldığı protestolar özellikle tehlikeli bulunmaktadır. Muhaliflerin coğrafi dağılımı da bir başka önemli etkendir: Salt yerel olaylar –küçük ölçekli vergi grevleri ya da yeni kimyasal tesislere ilişkin tartışmalar– daha yumuşak karşılanabilmektedir. Rejiminin tepkisinin şiddetini etkileyen bir üçüncü etken, muhaliflerin örgütlülük derecesidir. Koordinasyon düzeyi ne kadar düşükse, rejimin karşılık vermesi de bir o kadar yumuşak olabilmekte – habercilerin de bu nitelikteki eylemleri haber yapmasına izin verilmektedir.

Rejimin, gösteriler karşısında takınacağı tutumu belirleyen başka etkenlerden de söz edilebilir. Birincisi, coğrafi bölge, tepkinin sert ya da yumuşak olup olmayacağını belirler. Örneğin ayaklanma, Tibet ve Xinjiang gibi sınır bölgelerinde çıkmışsa, derhal güce başvurulmaktadır. Bu bölgelerin, Çin'de nüfus çoğunluğunun mensup olduğu Han etnisitesine tabi olmaması; etnik ve dinsel ayrışmadan kaynaklı öfke ve ekonomik huzursuzluklar bölgenin toplumsal zeminini iyiden iyiye kayganlaştırmaktadır.

İkincisi, rejimin bazı gösterilere hoşgörülü davranması bir tür özgüven işareti olarak da yorumlanabilir. Siyaset bilimcisi Kevin O'Brien, birçok gösteri yapılmasını bir rejimin zayıflık işareti olarak yorumlamanın yanlış olduğunu belirtmektedir. Bir hükümetin, protestoları şiddetle bastırmak yerine izin vermesi, halkın kabaran öfkesini yatıştırabilir bu da o rejimin gücü ve kendine güveninin göstergesi olarak yorumlanabilir.[5]

---

5 Kevin J. O'Brien "Rural Protest" *Journal of Democracy 20*, No.3 (Temmuz 2009), s. 25-28.

ÇKP, Falun Gong hareketini niçin ve nasıl bastırdı?

Yabancı gözlemcileri hayrete düşüren bir bastırma harekatı da, rejimin on yıl kadar önce Falun Gong tarikatını derhal ve şiddetle ezmesidir. Keza, Çin politikasının bu gruba karşı kararlılığı da yabancılar açısından şaşırtıcı olmuştur. Harekat başladığında, söz konusu grup hiçbir şiddet eyleminde bulunmuyor sadece ruhani bir hareket gibi gözüküyordu – en azından dışardan bakıldığında öyleydi. Batılıların sihir olarak nitelendirdiği birçok güce sahip olduğunu iddia eden ve hurafe olarak tanımlanabilecek "bilimsel gerçekler" dile getiren Li Hongzhi'nin önderliğindeki Falun Gong'un hiçbir siyasi gündemi yoktu. Bununla birlikte, Çin hükümetinin Falun Gong'u bir tehdit olarak görmesinin sebebi, yukarıdaki açıklamalar ışığında kolaylıkla anlaşılabilir. Yani, müritlerin yaşamın tüm unsurlarından gelmesi –bazı ÇKP yetkilileri de mensuptu– ülke sathına yayılmış olması (birçok şehirde hücreler oluşmuştu) ve eşgüdümlü bir eylem yapma kapasitesi bulunması (1999'da gruba yönelik resmi eleştiriye son verilmesini talep eden 10.000 kişinin katıldığı bir oturma eylemi düzenlenmişti) tehdit olarak algılanmasını sağladı.

Falun Gong'un şiddetle bastırılmasına yol açan başka sebepler de öne sürülebilir. Konunun önde gelen uzmanlarından tarihçi David Ownby, Falun Gong'un ÇKP'ye bir tehdit oluşturmasının, partiyi bir şeytan örgütü olarak tanımlamasından (üyelerine karşı operasyon başlatıldıktan sonra böyle tanımlanmıştı) çok daha öncesine dayandığını vurgular. Li'nin, Çin gelenekleriyle modern "bilimin" bileşiminden oluşan yeni karışımı ÇKP tarafından bir tehdit olarak algılandı zira partinin Marx'ın "bilimsel" sosyalizmi aracılığıyla hem Çinli hem de modern olanı biraraya getirme tekeli-

ne bir tehditti bu.[6]

ÇKP'nin Falun Gong karşısındaki tutumu başka bazı nedenlerle de özel bir durum olarak görülebilir. Örneğin, imparatorluk döneminde Çin rejimleri binyılcı dinsel akımlar tarafından zayıflatılmış ya da yıkılmıştı. Bu dinsel akımlardan bazıları etliye sütlüye karışmayan kendi halinde tarikatlardı (Falun Gong gibi). Parti, protestoların Li gibi karizmatik kişiliklerle bağlantılı olmasından özellikle endişe duydu. Bundan dolayı ÇKP'nin bu dinsel harekete karşı tutumu, üstte açıklanan davranış kalıplarının içinde yer almaktadır: eğer hareket çok-sınıflı, coğrafi açıdan yaygın ve organize ise ciddi bir tehdit olarak görülmektedir.

Günümüzde Çinli muhalifler kimlerdir?

Amerikalıların ve diğer yabancıların hataya düştükleri ortak bir nokta hiç şüphesiz Çin'de yaşayan bir Çinlinin ya muhalif (hükümete cesurca karşı koyan ve bundan dolayı da ya hapsedilen ya da sürgüne gönderilen) ya da rejim yanlısı (korkudan ya da inancı gereği rejimin yanında yer alan) bir vatandaş olduğunu varsaymaktır. Gerçekte ise bu iki ucun arasında kalmış çok sayıda insan bulunmaktadır.

Yelpazenin diğer ucundaki aşırı rejim yanlıları arasında, ikballeri Çin'in mevcut önderliğinin politikalarını desteklemeye ve yaymaya bağlı olanlar bulunmaktadır. Karşı uçta ise yetkililere açıkça muhalefet eden hatta bazen muhalefet partisi kurmak suretiyle rejimin kendilerini zorla susturmak

6 David Ownyby, "China's War against Itself", *New York Times*, 15 Şubat 2001. Söz konusu makalede yazar, Falun Gong'un "Çin geleneğinin farklı görüşleri ile çağdaş değerlerini biraraya getirmesinin, mutlak olarak partiye ait olan Çin milliyetçiliği ve belki de Çinliliğin anlamını tanımlama hakkının reddi anlamına geldiği için devlet ve parti tarafından tehdit olarak algılandığını" belirtir. Ayrıca bkz. Ownby'nin *Falun Gong and the Future of China* (New York: Oxford University Press, 2008).

için adım atabileceği riskine meydan okuyanlar vardır. Fakat çoğu Çinli bu iki aşırı ucun arasında bir yerde durmaktadır. Soğuk Savaş döneminin varsayımlarından biri sosyalist ülkelerde "eleştirel entelektüellerin" bulunamayacağı idi. Fakat Çin'de bulunmaktadır. ÇKP'nin otoritesine açıkça meydan okumasalar da yerleşik düzenin bazı yönlerini eleştirebilmektedirler.

Örneğin Dai Qing, Üç Boğaz Barajı projesi gibi bazı hükümet politikalarını açıkça eleştirmiş, ancak Tiananmen protestocularına daha ılımlı taleplerde bulunmalarını salık vermesine rağmen hiçbir muhalif harekete katılmamıştır. Qing ne salt bir muhaliftir ne de koyu bir rejim yanlısı. Babası saygıdeğer bir devrimci subay olduğu ve ölümünden sonra ülkenin önde gelen generallerinden ve Mao'nun yakın arkadaşlarından biri tarafından evlat edinildiği için "kızıl prenses" olarak adlandırılan Qing kimilerine göre "yüksek profilli" özel bir durumdur zira üst düzey yönetimle yakın bağları nedeniyle, diğerlerine nazaran düşündüklerini serbestçe dile getirebilmektedir. Birkaç kez hapse giren Qing'e yurtdışına seyahat ettikten sonra hiçbir zaman ülkeye giriş yasağı konmamıştır. Durumu özel olsa da muhalif/rejim yanlısı penceresinden olaylara bakmanın sınırlarını göstermektedir.

Ayrıca, genellikle sistem içinde çalışan fakat daha çok yerel yetkililerin istismarlarıyla mücadele eden kişilerin davalarına bakan aktivist hukukçular da bulunmaktadır. Ayrıca, AIDS ya da çevre gibi hatalı gördükleri hükümet politikalarına karşı bilinçlendirme kampanyası yürüten çeşitli NGO temsilcileri de söz konusudur. Bunlar hükümette herhangi bir radikal değişikliği savunmazlar.

Bunun dışında, Wang Hui gibi uzmanların varlığından da söz etmek gerekir. 1990'ların sonlarında ve 21. Asrın başında Wang, *Dushu* (okuma) isimli bir dergi çıkarıyordu. Der-

gide bazen önemli sorunlara ilişkin belli bir tutum alınıyor ve geniş kapsamlı bir siyasi tartışma teşvik ediliyordu. Yine de hükümetin onayladığı bir dergi olarak uzun süre yayımlandı. Wang, artık dergiyi çıkarmamakla birlikte, yukarıdaki kategorilerden birine oturtulmanın zor olduğu bir kişidir. Zira takındığı tutumlar tam rejimin istediği kalıplara uymaktayken bazen de hükümet çizgisinden sapabilmektedir.

Konuya ilişkin bir diğer ilginç örnek, film yapımcısı Jia Zhangke'dir. Filmleri mazlumların eylemlerini yüceltir ve sıradışı kişiliklerin insani özelliklerini vurgular. Bazen filmler Zhangke'nin karanlık ve yıkıcı yaratıcılık özelliklerinin yansıması olarak görülebilir. Ancak artık film yapmaya devam edebilmek için daha akıllı uslu davranmaktadır. Örneğin 2009 yılında Çinli yetkililer tarafından bir "teröristin" (yetkililerin Xinjiang'daki isyanları kışkırtmakla suçladığı sürgündeki bir Uygurlu eylemcinin hayatı) yaşamına methiye olarak algılandığı için Avustralya film festivalinde gösterilmesi planlanan belgeseli son anda festivalden çekmiştir.[7] Jia, bağımsızlığını koruyacak şekilde davrandığı için bazen göklere çıkartılır. Bu nedenle yüceltenlere göre, bazı çevrelerde keskin bir muhalif olarak bilinen fakat 2008 Olimpiyatlarının açılış törenlerinde ve 2009 Ulusal Gün kutlamalarında devlet koreografı olarak hizmet etmekten de geri durmayan Zhang Yimaou'dan farklı bir çizgi izlemiştir. Ancak Avustralya film festivali olayların her zaman ak ve kara basitliğinde değerlendirilemeyeceğinin en önemli göstergesidir. Jia, 2010 Dünya Expo Fuarına ev sahipliği yapacak Shanghai'la ilgili bir filmi de tamamlamıştır.

---

7 Çinli entelektüeller tarafından benimsenen farklı görüşlere ilişkin olarak bkz. Wang Chaohua, *One China, Many Paths* (London: Verso, 2003); Çinli sanatçıların görüş farklılıkları ve muhalefete ilişkin olarak Geremie R. Barmé'nin konuya ilişkin birçok yayınının yanı sıra özellike *In the Red: On Contemporary Chinese Culture* (New York: Columbia University Press, 2000).

Siyasi muhalefette internetin rolü nedir?

Birçok blog yazarı siyasi değişimle pek ilgilenmemekte daha ziyade kendi ilgilerini çeken konularda fikir beyan edip kendileri açısından önemli buldukları yazıları takip etmektedirler. Konuya bağlı olarak, hükümetin resmi görüşüne tıpa tıp uyan ya da taban tabana zıt görüşlerle karşılaşmak mümkündür.

Olimpiyatlardan önceki aylarda paylaşım sitelerinde yazılanlar buna güzel bir örnektir. Mart ve Nisan 2008'de, hükümet sözcüleri olimpiyat meşalesinin geçtiği güzergahta Batılı protestocuların neden olduğu sorunlardan yakınıyorlardı (meşaleyi taşıyan Çinli atlet Paris'te bir grubun tacizine uğramış, Avrupa ve ABD'de "Özgür Tibet" yazılı pankartlar açılmıştı). ÇHC'deki birçok blogçu, bu olayları vatansever bir tepkiyle karşılamış ve Çin'deki olimpiyatlara müdahale etmek isteyen bu tür Batılıları çok keskin bir dille eleştirmişlerdi.

Fakat 2008'in Mayısı'nda, büyük bir deprem Sichuan'ı vurup da meşale belirlenen güzergahta yoluna devam ettiğinde, resmi basın başlangıçta hem ulusal felakete hem de Olimpiyat ateşinin ÇHC'ne ulaşmasına ilişkin daha olumlu haberlere yer verdi. Avrupa ve ABD'deki protestolara hükümetin propagandasıyla aynı çizgide tepki veren blogçulardan bazıları, bu defa çark ettiler. Ulusunu düşündüğünü iddia eden biri, felaketten bu kadar muzdarip olmuşken nasıl olur da meşaleyle koşmaya ve kutlama faaliyetlerine devam edebilirdi? Aynı paylaşım sitelerindeki yazıların bu defa rejime karşı eleştirel bir tona bürünmesi –zira meşaleli koşunun ertelenmesini istiyorlardı– bir yanda milliyetçiliğin ne kadar karmaşık bir güç olduğunun diğer taraftan da muhalif/rejim yanlısı kategorilerinin niçin yetersiz kaldığının göstergesidir.

Çin'de sayısal bölünme ne anlama gelmektedir?

İnterneti kullananlarla kullanmayanları birbirinden ayıran bir "sayısal bölünme"nin varlığından bahsedilebilir. Sayısal bölünmenin varlığı, elbette dünyanın büyük bir kısmı açısından geçerlidir. Kendi kucak bilgisayarları ve hızlı internet erişimi olanlarla, interneti sadece internet kafelerde kullanabilenler ve yavaş bir erişim hızıyla arada bir bilgisayar kullananlar arasındaki ayrımdır bu.

Fakat Çin'de, hükümetin sofistike sansür mekanizması nedeniyle başka bir ayrım düzeyi daha bulunmaktadır. Bu sansür mekanizmasına kimileri "Büyük Çin Güvenlik Seddi" derken kimileri de "Net Nanny"* adını vermektedir. Bu tür sansür mekanizmaları bazı sitelere erişilmesini engellemek ve bazı hassas terimlerin aranmasını ya sonuçsuz bırakmak ya da sadece hükümet sansüründen geçirilmiş bilgilere ulaşılmasını mümkün kılmak üzere tasarlanmıştır.

Örneğin "4 Haziran" terimiyle bir arama yapılması muhtemelen hiçbir sonuç vermeyecektir. Aynı şekilde "Tiananmen" kelimesiyle yapılan bir arama da meydanın tarihçesini anlatan resmi sitelere yönlendirecek ama araştırmacıya 1989'da Tiananmen'de okunan öğrenci bildirilerini içeren hiçbir linki getirmeyecektir. Fakat "Büyük Güvenlik Seddi"ni aşarak "Net Nanny"nin planlarını bozmanın yolları da yok değildir. Örneğin proxy ve VPN ayarlarını değiştirerek, Çin'deki bir bilgisayarı sanki başka bir yerde kuruluymuş gibi göstermek mümkündür. Bu da Çin'de bu tür teknikleri kullanabilecek yetkinlikte olanlarla olmayanlar arasında başka bir sayısal bölünme yaratmaktadır.

(*) Net Nanny, çocukların bilgisayar faaliyetlerini denetlemek için genellikle ebeveynler tarafından kullanılan bir içerik kontrol yazılımının adıdır. Yazılım bilgisayar sahibininin internet içeriklerini engellemesini ya da filtrelemesini, kullanım süresi belirlemesini ve bilgisayarda oyun oynanmasını engelleme imkanı verir – ç.n.

2008 Olimpiyatları Çin açısından niçin çok önemliydi?

Her on yılda bir, 1 Ekim'de düzenlenen Ulusal Gün geçit resmi (en sonuncusu 2009'daydı) gibi gösteriler, ÇHC'nin siyasi yaşamında uzun süreden beri önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda, hükümet, dünyanın dört bir yanından insanların Çin'de biraraya geleceği zirve, film festivali ya da büyük ölçekli sportif müsabakalar gibi yüksek profilli uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapmaya çok önem vermektedir.

Çin'de olimpiyat oyunları düzenlenmesine ilişkin ilk teklifler 1900'lerin başına kadar gider – o dönemde Olimpiyatların yıldızı yeni yeni parlamaktadır ama küresel ölçekte uluslararası fuarlardan henüz daha önemli değildir. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde Çin yönetimi Olimpiyatları Çin'de düzenlemek için Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne (UOK) ilk resmi teklifini sunacaktır.

2001 yılında, Çin hükümeti 2008 Olimpiyatları için evsahipliği başvurusunun kabul edilmesini büyük bir coşkuyla karşıladı. UOK'un bu kararı kamuoyunda da büyük bir heyecan fırtınası yarattı çünkü bir çok Çinli Olimpiyatların artık dünyada medya ilgisini en fazla çeken ve özellikle Yaz Oyunlarına ev sahipliği yapmak üzere seçilen ülkeye büyük bir prestij kazandıran mega etkinliklerden biri olduğunun farkındaydı.

Çin hükümeti, bu nitelikteki büyük ölçekli etkinliklere ev sahipliği yapmayı, büyük bir emek ve mali kaynak gerektirmesine rağmen, yüksek öncelikli olarak görmekte; ancak etkinlikleri bilindik klişelerle düzenlemektedir.

1896 Atina Olimpiyatları'ndan (modern olimpiyat oyunlarının başlangıcı kabul edilir) bu yana, özellikle bu oyunlara ilk kez ev sahipliği yapacak olan ülkeler, bu hakkı elde et-

meyi önemli bir statü göstergesi sayarlar. Böyle bir etkinliğe ev sahipliği yapmak, o mahallin önemini teyit etmekte, etkinliğin düzenlendiği şehrin ve bu şehrin bulunduğu ülkenin uluslararası öneminin arttığına delalet etmektedir. Ayrıca eğer belli bir şehir o zamana değin siyasi olarak yalıtılmış ise, bu tür etkinlikler o şehrin yeniden doğuşuna vesile olmaktadır (1964 Tokyo Olimpiyatları'nda olduğu gibi). Pekin Olimpiyatları sayesinde bu üç hususun birarada gerçekleştiği söylenebilir.

Çin'in 2008 Olimpiyat hazırlıklarında olağandışı olan neydi?

Pekin Olimpiyatları dünya tarihinde emsali görülmemiş bir şekilde düzenlendi: olimpiyat meşalesi o zamana kadarki en uzun ve dünyanın en cazip şehirlerini içerecek bir güzergah izlenerek Pekin'e ulaştı. Oyunlar, koreografisi film yönetmeni Zhang Yimao tarafından hazırlanan devasa bütçeli görkemli bir açılış töreni ile başladı.

Birçok Pekinli'nin daha az merkezi semtlere yerleştirilmesini gerektiren Olimpiyatlara yönelik inşaat patlaması, önceki oyunlardaki emsalleriyle kıyaslandığında daha maliyetli, daha tartışmalı ve kapsamlıydı. Başka semtlerde yerleşmeye zorlanan Pekinliler önerilen tazminat tatmin edici ve yerleştirildikleri yeni yerler eskisini aratmayacak nitelikteyse, yer değiştirme gönül rızasıyla gerçekleşti. Ancak bazıları önerilen tazminatı yetersiz buldukları ya da yaşamaya alıştıkları yerden koparıldıkları için, yer değişikliğinden rahatsızlık duydular. Müteahhitler yıldırıcı taktikler kullanmakla ve resmi bağlantıları sayesinde haksız kazanç elde etmekle suçlandılar. Olimpiyatlara hazırlanan Pekin, bu süreçte kara taşıma sistemini olağanüstü geliştirdi ve tamamen yeni ve modern bir havaalanı inşa etti.

Çin, yalnızca klasik Açılış Törenleri geleneğini geliştirmekle kalmadı aynı zamanda bu törenlere yeni özellikler de kattı. Zhang Yimou'nun bütçesi ve kadrosu müthişti. Dünyanın önde gelen yabancı koreografları, yönetmenleri ve yapımcıları bu kadroya dahil edilmişti – gerçi bunlardan en ünlüsü Steven Spielberg çekildi zira Mia Farrow ve diğerlerinin "Soykırım Olimpiyatları" olarak nitelendirdikleri bir etkinlikle ilişkili olmak istemedi. Son olarak, parti, Çin halkını Olimpiyatların "ruhu" ve tarihine yakışır bir biçimde davranmasını sağlayacak adab-ı muaşeret kurallarıyla donatmaya yönelik ihtiraslı bir kitlesel eğitim kampanyası yürüttü.

Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak bugünün Çin'i hakkında ne tür ipuçları vermektedir?

Pekin Olimpiyatları'na yönelik son derece kapsamlı hazırlıklar, bir tür ekonomik olimpiyat oyunları olarak nitelendirilebilecek 2010 Shanghai Expo hazırlıkları, Çin'in bu tür mega etkinliklere yönelik yoğun ilgisinin göstergesidir. Küresel hiyerarşide yükselmeye başlayan ülkelerin, Olimpiyatlar ve Expo benzeri etkinliklere de ev sahipliği yapmaya başlamaları – tıpkı 1876 (Kuzey Amerika'nın ilk dünya ticaret fuarı niteliğindeki, Philedelphia Yüzyıl Sergisi) ve 1900'ler (ABD'nin Olimpiyatlara ev sahipliği yapmaya başladığı yıllar) arasında ABD'nin yaptığı gibi.

Dünya Ticaret Fuarları (yukarıda da belirtildiği gibi bu fuarlar eskiden başat uluslararası mega etkinliklerdi) ve Yaz Olimpiyatlarına (kısmen televizyonun etkisi kısmen de görsel medyada yer alma biçimi sayesinde uluslararası ticaret fuarlarının tahtına oturmuştur) ilişkin en önemli genel özellik, oyunların ülkeleri ekonomik kalkınma, askeri güç, küresel düzenle bütünleşme derecesi ya da bu üç unsurun bile-

şimine göre sembolik olarak farklı kategorilere ayırma etkisine sahip olmasıdır. Ayrıca bu tür mega etkinliklere ev sahipliği yapabilecek nitelikte görülenler kümenin en tepesine yerleşmektedir. Dünya Ticaret Fuarları'nın ilk dönemlerinde, yukarıdakine benzer bir kategorizasyon, ulusal pavyonlarında "egzotik" adetler ve el sanatları ürünleri (hatta bazen renkli kıyafetler giymiş insanların yerel adetlerini sergilediği bir tür "insanat bahçesi" niteliğindeki pavyonlar) sergileyen ülkelerle –ki bunlar bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapmaya layık bulunmazdı– ulusal pavyonlarında yeni teknoloji ürünü aletler, makineler ve silahların –ağır toplar ilk uluslararası fuarların en gözde ürünleriydi– sergilendiği ülkeler –ki bunlar bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapabilecek özellikteydi– arasında yapılmaktaydı.

Dünya Ticaret Fuarları'nın başat etkinlikler olduğu dönemlerde bunların genelde, Batı Avrupa şehirlerinde –imparatorluk başkentleri- düzenlenmesi tesadüf değildir– 1855 ve 1900 arasında Paris dört, Londra ise ilk üç fuarın ikisine ev sahipliği yapmıştı. Avrupa'nın dışında düzenlenen ilk birkaç uluslararası fuara, hızla sanayileşen, şehirleşme oranı artan ve küresel sahnede gitgide daha önemli bir rol oynamaya başlayan ABD ev sahipliği yapmıştı – tıpkı Çin'in şimdilerde yaptığı gibi.

Soğuk Savaş döneminde, ki Soğuk Savaş başlayana kadar Yaz Olimpiyatları, Dünya Ticaret Fuarları'na kıyasla çok daha önemli hale gelmiştir, Asya'da düzenlenen ilk oyunlara uluslararası areneda yıldızı gitgide parlamakta olan ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Japonya ev sahipliği yaptı. Ayrıca dünya ticaret fuarı benzeri bir etkinliğe, 1970 Osaka World Expo ile yine Japonya evsahipliği yaparak bu tür bir etkinliği Asya'da ilk düzenleyen ülke sıfatını kazandı.

Mega etkinliklere ev sahipliği yapmaya ehil olanlarla sade-

ce temsil edilmek üzere delegasyon gönderen ülkeler arasındaki ayrım, uluslararası güç ve nüfuz hiyerarşisine de uygun düşmekle birlikte bazı istisnai durumlar da yok değildir. Örneğin olimpiyatlara iki kez ev sahipliği yapmak üzere seçilen Yunanistan bu istisnalardan biridir. Yunanistan'ın 1896'da (ilk olimpiyatlara ev sahipliği yaptığı yıl) ve 2004'te (Yaz Oyunları'nı düzenlediği yıl) ev sahibi ülke seçilmesi, onun uluslararası konumundan ziyade Olimpiyatlarla olan tarihsel bağlarından kaynaklanmaktadır. Yine de simgesel megaetkinlikler dünyası ile somut ekonomi ve güç politikası dünyası arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Çin'de, olimpiyatlara ev sahipliği yapabilecek bir ülke haline gelme hayali kurulmaya başlanması 1900'lerin başına kadar uzanır. Bir dünya ticaret fuarına bir gün ev sahipliği yapma hayali de öyle (nitekim ünlü bir Çinli entelektüel tarafından kaleme alınmış 1902 tarihli bir bilim kurgu öyküsünde, o zamanlar için uzak gelecekte olan 1962 yılında Shanghai'da bir uluslararası fuara ev sahipliği yapıldığı hayal edilmektedir). Yine, oyunlarda madalya kazanacak atletleri yetiştirecek bir ülke haline gelmek de bir asır öncesinden düşlenmeye başlanmıştır.

Bu son hayalin önemi siyasi bir saikle yakından ilişkili olmasında yatar: Çin'in uluslararası ortamda "Asya'nın hasta adamı" (Osmanlı İmparatorluğu için eskiden kullanılan "Avrupa'nın hasta adamı" tabirine benzemektedir) imajını yok etme arzusu. Qing yönetimi altında önce askeri açıdan üstün Batılı güçler sonra da Japonya karşısında uğranılan yenilgilerin ardından oluşan bu zayıflık imajını, çeşitli siyasi görüşlere mensup milliyetçilerin tümü ortadan kaldırmak istemektedirler. "Hasta Adam" lakabının, ülkenin iç ve dış imajı üzerindeki olumsuz etkisinin devam etmesinden duyulan rahatsızlık 20. yüzyılda birçok şekilde kendini gösterecektir. Bunlardan bir tanesi, 1900'lerin başında yaşamış ve

Çinli dövüş sanatları ustası Hua Yuanjia'nın kahramanlıklarının destanlaştırılmasıdır. Nitekim, daha sonra Yuanjia'nın yaşamı, Bruce Lee ve Jet Li gibi birçok oyuncu tarafından beyaz perdeye de aktarılacaktır. "Jingwumen" dövüş sanatları okulundaki önder rolüyle bilinen Yuanjia, dövüş müsabakalarında Japon ve diğer yabancı rakiplerine karşı aldığı galibiyetlerle daha da ünlü olmuştur.

Mao ve Chiang Kai-Shek'in ilk eserlerinde beden eğitimine verdikleri önem ve Mao'nun yaşamının daha sonraki evresinde kamuya açık yaptığı güç gösterileri de (Yangzi Nehri'ndeki ünlü yüzme seansları gibi) bu "hasta adam" kompleksinin yansımaları olarak düşünülebilir. Hem olimpiyatlarda çok sayıda madalya kazanarak, hem de olimpiyatları düzenleme hakkı elde ederek olimpik zafer elde etme arzusu, bu kompleksi geride bırakma ve zayıf ülke imajını yıkma isteğinin ifadeleri olarak görülebilir.

Büyük ölçekli etkinlikler Çin'de önemli olmaya devam edecek mi?

Olimpiyat sonrası Çin'de büyük ölçekli etkinliklere ev sahipliği yapmak önemlidir ve muhtemelen önemli olmaya da devam edecektir. Yakın gelecekte bunlardan en önemlisi, 1 Mayıs-31 Ekim arasında Shanghai'da düzenlenecek 2010 World Expo'dur. 1851 Londra Crystal Palace Sergisi ile Chicago'ya uluslararası tanınırlık kazandıran 1893 Columbia Evrensel Sergisi, Expo fuarıyla aynı kökenden gelmektedir. Ayrıca Çin'in, sportif etkinliklerin önem sıralamasında Olimpiyatlardan hemen sonra gelen FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmaya hak kazanmak için de uğraş verdiği söylenebilir.

Uluslararası kuruluşların desteklediği bu türden mega etkinlikler, kısmen resmi bir mitosa ama kısmen de somut bir

gerçeğe dayanır. Bu tür organizasyonlar, bir zamanlar güçlü bir ülke olan Çin'in bir süredir geri kalmış bulunduğu; ancak şimdi tekrar eski statüsüne kavuşmak üzere yükselişe geçtiği algısının güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür etkinlikler, Çin'in 1800'lerde düzenlenen Dünya Ticaret Fuarları'nda önemsiz rol oynayan bir ülke –en yeni makine ve toplarını sergilemekten ziyade kültürünün egzotik özelliklerini yansıtması beklenen geri kalmış bir ülke– konumundan çıkıp 21. yüzyılda dikkat çekici ve statü simgesi etkinliklere ev sahipliği yapabilecek bir ülkeye dönüştüğünü göstermektedir.

Olimpiyatlardan hemen sonra niçin Expo'ya ev sahipliği yapmak istendi?

2008 Pekin Olimpiyatları'nın maliyeti düşünüldüğünde, Çin hükümetinin Expo'ya da ev sahipliği yapmak için girişimlerini hızlandırması birçok Batılıyı hayrete düşürdü. Expo'yu Olimpiyat benzeri bir etkinlikmiş gibi düzenlemeye çalışması da bir başka şaşkınlık uyandırıcı hususstu.

Bu şaşkınlığın nedeni kısmen, BIE* gibi uluslararası kuruluşların sponsorluk yaptığı Expo'lara artık Avrupa ve Kuzey Amerika'da görece önemsiz etkinlikler olarak bakılması ve ille de ev sahibi ülkenin önde gelen şehirlerinden birinde düzenlenmeye gerek olmamasıydı. 2000'de Alman şehri Hannover, 2005'de Japon şehri Aichi, Expolara ev sahipliği yapmıştı. 1984 Expo, Olimpiyat düzenlenmesi akla bile gelmeyecek bir Amerikan şehri olan Knoxville'de gerçekleştirildi. Çin'deki yerel ve ulusal yetkililerin Expo'yu "Ekonomik Olimpiyatlar" olarak tanıtması ve mega bir etkinlikten sonra ikinci sınıf bir etkinliği düzenleyen ülke olarak de-

(*) Uluslararası Sergiler Bürosu (Bureau International des Expositions) anlamına gelen Fransızca kısaltma – ç.n.

ğil de birbiriyle bağlantılı iki etkinliği düzenleyen ülke olarak algılanmak adına Olimpiyatlarla Expo arasında bağ kurmak için yoğun çaba sarfetmeleri yukarıdaki durum karşısında garip gelebilir.

Shanghai 2010 için de, kimi bakımlardan Pekin 2008 için hazırlanan plan izlendi: Expo için de bir slogan benimsendi : "Daha iyi bir şehir daha iyi bir yaşam" – Pekin Olimpiyatlarının sloganı "Tek Dünya Tek Rüya" idi. Bir tema şarkısı bestelendi, halkı Dünya Fuarları'nın tarihçesi hakkında bilgilendirmek (özellikle Çin'in katıldığı 1889 Paris Evrensel Sergisi –Eiffel Kulesi bu sergi için yapılmıştı– gibi önemli fuarlar tanıtıldı) için bir eğitim kampanyası başlatıldı. Olimpiyatların şirin maskotu "Fuwa"nın yerini Expo'da "Haibao" aldı. Ayrıca tıpkı Olimpiyatların öncesinde Pekin'de olduğu gibi Shanghai da devasa altyapı, metro (yeni metro hatları inşa edildi) ve bina inşaatlarıyla (Expo bölgesi ve civar semtlerde) şantiyeye döndü.

Yine Pekin'de yaşandığı gibi, bu büyük ölçekli dönüşüm kara üzerindeydi ve yine belli semtlerde yerleşik bulunan halkın başka semtlere yerleştirilmesini gerekli kılmıştı. Shanghai Expo, kapladığı alan ve pavyon –daha önceki fuarlarda olduğu gibi ülkelerin ürünlerini, tarihlerini ve kültürlerini tanıtmak bazı durumlarda da yeni teknolojilerini sergilemek için kullanılan özel alanlar– açan ülke sayısı bakımından dünya tarihinin en pahalı Expo Fuarı'dır.[8]

---

8 ABD son zamanlardaki bazı Expo'lara ya katılmamış ya da sadece ortaklaşa sponsorlu pavyonlarla temsil edilmiştir. 2010 Shangai için de benzer şeyin olması bekleniyordu ancak Shanghai Expo'nun kaçırılmayacak kadar önemli olduğu düşünüldü ve bir organizasyon ABD'nin resmen katılmasını sağlayacak kadar yeterli mali desteği sağlamak için ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan izin aldı (ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da sembolik bir destek sağladı). Sonunda Amerikan grubu Temmuz 2009'da katılım anlaşmasını imzaladı. Agence France Press'in bir haberinde dikkat çektiği gibi, Süpergüç San Marino'dan hemen sonra Expo'ya katılmaya karar vererek, Andorra'yı, Çin ile diplomatik ilişkisi olup da fuara katılma konusunda kararsızlık yaşayan tek ülke konumunda bırakmıştı. ABD'nin 2010 Expo'ya katılıp katılmayacağı katılacaksa

Bir bakıma, 2008 Olimpiyatları'nı ve 2010 Expo'yu, Çin'in, kendisinin bir asırlık süre içinde ne kadar gelişme kaydettiğini ve kendisine takılan "Asya'nın hasta adamı" lakabından ne kadar uzaklaştığını gösterme aracı olarak düşünmek gerekir. Çin, sadece bir değil iki şehrinin birden bu denli büyük organizasyonlara ev sahipliği yapabilecek bir ülke haline geldiğini göstermeyi amaçlamıştır. Ayrıca, hemen Expo'dan sonra, 2010'un sonunda Guangzhou'da "Asya Oyunları"na ev sahipliği yapmıştır. Olimpiyatlara kıyasla daha düşük profilli olmasına; tüm dünyadan değil de sadece Asya ülkelerinden sporcuların katılımına açık olmasına rağmen Asya Oyunları da, Asya kıtasının olimpiyat benzeri müsabakalarıdır.

"Tek çocuklu aile" politikası nedir?

Çin'in 1979 sonrası doğum kontrol programını ifade etmek için genellikle Batı'da kullanılan bu tabir yanıltıcı bir anlam taşımaktadır – bunun için tırnak içinde kullanmayı tercih ettim.

Yanıltıcıdır çünkü bazı ailelere birden fazla çocuk sahibi olma hakkı tanınmıştır (Han etnisitesine mensup olmayan aileler de dahildir). İkincisi, bütünleşik ulusal bir politika (uygulamaya konan genel bir plan) olmaktan ziyade belli büyüklükte bir nüfusa ulaşma hedefine yönelik çok boyutlu bir çabadır (yerel yetkililerden kendi geliştirdikleri araçlarla bu hedefe ulaşmaları beklenmiştir).

Kampanyanın temel amacı basittir: Çiftlerin bir ya da iki çocuk sahibi olmasını sağlayarak Çinli ailelerin büyüklüğünü sınırlamak. Bu hedefe ulaşmak için yoğun bir tanıtım

---

bunun nasıl olacağı konusundaki tartışmalara ilişkin olarak bkz Adam Minter, "The Pavilion Wars," *Atlantic*, 9 Nisan 2009, http://www.theatlantic.com/doc/200904u/shanghai-expo-2010 (21 Ağustos 2009'da erişim sağlandı)

kampanyası yürütmek ve insanları bir ya da iki çocuktan daha fazla çocuk yapmamaya zorlamak arasında değişen bir karma yöntem kullanılmıştır.

Bu politikanın Batı'da –özellikle de kürtaja yönelik Amerikan hassasiyeti düşünüldüğünde ABD'de– çok eleştirilmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bazı nüfus bilimciler, 1970 ve 1980'lerin sonunda yüksek bir doğum oranına ulaşmış olsa da –Mao ÇHC'nin gücünün devasa nüfusundan kaynaklandığını söylemişti– Çin'de nüfusu kontrol altında tutmak için bu kadar katı politikalar uygulamaya gerek olup olmadığını sorgulamaktadır. Nitekim, yaşlı nüfus arttığı için işgücü kaybıyla karşılaşmaktan korkulduğundan son zamanlarda doğum oranı üzerindeki kısıtlamaların gevşetildiğine dair emareler gözlemlenmektedir.[9]

Ayrıca, aile planlama uzmanlarının kürtajı sıradan bir gebelik önleme yöntemi olarak görmesi, özellikle Amerika'da önemli bir grup (azınlık ama sesi gür çıkan bir grup) olan uluslararası kürtaj karşıtlarını çok öfkelendirdi. Sorumlu oldukları topluluklarda katı doğum kotalarına ulaşmak isteyen yerel yetkililerin uyguladıkları baskı, kaçınılmaz olarak genç kadınların gereksiz yere gebeliklerine son vermeleri hatta zorla kürtaj edilmeleri sonucunu doğurabiliyordu.

Çin hükümetinin "âdet polisi" olarak görev yapan birimler kullanıp kadınların âdet görüp görmediklerini kontrol etmesi ya da bürokratların ailelere ne zaman ve kaç çocuk yapacaklarını dikte ederek çok özel bir mesele olarak görülmesi gereken bir konuda bu kadar müdahil olması birçok Amerikalıyı çok rahatsız etti.[10] Başlangıçta, politikayla

9 Bkz. AFP internet haberi "One-child Policy Debate Reignited in China" http://www.bangkokpost.com/news/asia/150722/one-child-policy-debate-reignited-in-china (24 Ağustos 2009'da erişildi)

10 "Âdet Polisi"ne ilişkin çok renkli bir tartışma için bkz. Lijia Zhan'in muhteşem anıları "*Socialism is Great!*": *A Worker's Memoir of the New China* (New York: Atlas, 2008).

eş zamanlı olarak yürütülen propagandanın bir parçası olan rahatsız edici genetik fikirlerin yansıması da bulunmaktaydı: az ama öz (daha yetkin) çocuk sahibi olmak gibi – gerçi Çin'in resmi olarak tanınmış elli beşinci *shaoshu minzu*'suna (yani etnik azınlığına), bir diğer deyişle etnik olarak Han Çinlisi olmayanlara birden daha fazla sayıda çocuk sahibi olma hakkı verildiğinde bu politikadan sapılmış oldu.

Kız ceninlerin öldürülmesi nüfus artışını engellemeye yaradı mı?

Hayır. Birçok Amerikalının aksini düşünmesine rağmen sonuç bu olmadı. 1980'lerin başında, kız ceninlerin öldürülmesi uygulaması hortladı (devrim öncesi Çin'inde bilinen ancak 1949'dan sonra hızla terk edilen bir uygulamaydı). Ayrıca en azından tek bir oğula sahip olmaya kararlı çiftlerin cinsiyete dayalı kürtajları görülmeye başlandı. Bu iki unsurun bileşimi bazı yerlerde erkek çocukların kızlardan çok daha fazla olduğu çarpık bir cinsiyet dağılımına neden oldu. ÇHC'de birçokları tarafından, bu olgunun erkeklerin evlenecek eş bulamamasından kaynaklanan önemli toplumsal sonuçlara yol açabileceğinden endişe duyuldu.

Çinli ailelerin kız cenini öldürme ve seçici kürtaj uygulamalarının *tek çocuk polikitasının bir parçasıymış* gibi sunulması, politikanın ABD'de yanlış anlaşılmasına yol açtı. Bunun gerçeği yansıtması şöyle dursun, bu tür hareketleri ve kocaların (ya da kayınvalide ya da kayınpederlerin), erkek çocuk yerine kız çocuğa gebe olan kadınlara yönelik tacizini, *tek çocuk politikasına tepki eylemleri* olarak algılamak daha doğru olacaktır. Çekirdek ailelerin faziletlerini göstermek için sürekli olarak kullanılan afişlerde yer alan yalnız ama mutlu kız çocuğu resmi, tek çocuk politikasının önemli ilkelerinden birinin, tek bir kız çocuğa sahip bir ailenin tek

erkek çocuğa sahip bir aile kadar mutlu olabileceği ilkesi olduğunun en somut kanıtıdır.[11]

En uç örneği teşkil eden, aile üyelerinin kız çocuktan memnuniyetsizlik gösterip onu öldürmeleri durumunda ise bunu otoritelerin emrini uygulamak için değil onlara karşı gelerek yapmış olacaklardır. Çin hükümeti, erkek çocuk isteğini tersine çevirecek yeteri kadar önlem almamaktan sorumlu tutulabilir. Nitekim son zamanlardaki bazı politikalar, erkek çocuğa yönelik tercihi, niyet o olmasa da güçlendirmiştir. Tarımın yoğun olarak özelleştirildiği dönemde, köyde yaşayan bir gelinin evlendiğinde kocasının ailesinin yanına taşınma zorunluluğunun bir norm olarak varlığını hep sürdürdüğü bir ülkede (1950 tarihli Yeni Evlilik Kanunu da buna ilişkin hiçbir değişiklik getirmemiştir), evlilik aracılığıyla aileye işgücü kazandıracak bir evlada sahip olmak güçlü bir ekonomik saiktir. Diğer taraftan bir kadın, evlendiğinde işgücünü de beraberinde kocasının ya da (kocasının ailesinin) yanına götürmekte, bu işgücünden öz ailesi değil kocasının ailesi istifade etmektedir. Her şeye rağmen, Çinli yetkililerin kız cenini öldürme uygulamasını ortadan kaldırmak için çok daha fazla şey yapmaları gerektiğini söylemek veya uyguladıkları politikaların bunu istem dışı da olsa körüklediğini iddia etmekle bu ölümlerin hükümet politikasının bir parçası olduğunu söylemek arasında fark bulunmaktadır.

Bugünün Çin'i *sui generis* bir ülke midir?

Günümüz Çin'indeki mevcut melez ekonomik ve siyasi sistem basit kategorileştirmelerin dışına taşmakta ve Mao son-

11 "Tek Çocuk Politikası" hakkında bkz Tyrene White, China's Longest Campaign (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006); Susan Greenhalgh, *Just One Child: Science and Policy in Deng's China* (Berkeley: University of California Press, 2008) ve Wasserstrom, "Resistance to the One-Child Family."

rası, hatta daha büyük ölçüde Tiananmen sonrası ÇHC'nin girdiği yörünge, tarihsel gelişmeye ilişkin bazı basit kuralları yıkmış gözükmektedir. Tarihin daha önceki hiçbir döneminde bu kadar hızlı ve bu kadar kapsamlı bir sanayileşme ve şehirleşme meydana gelmemişti. Bu olgu, Çin'in yükselişini, aynı bölgedeki diğer Asyalı ülkelerde –örneğin Singapur– meydana gelen hızlı büyümeden farklı kılmaktadır.

Ayrıca hiçbir Komünist Parti, Çin'deki gibi devasa bir ekonomik büyüme sağlayamamıştı. Bu olgu, ÇKP'yi bir yandan 20. yüzyılın sonunda çöken sosyalist rejimlerden bir yandan da güçsüz ekonomisiyle Kuzey Kore, Küba ve Vietnam gibi (her ikisi de Kuzey Kore'den daha iyi durumda olmakla birlikte ÇHC'nin ekonomik gücünün yanına bile yaklaşamazlar) mevcut sosyalist sistemlerden de ayırmaktadır.

Çin'in kapitalist/sosyalist eksenlerdeki kategori dışı durumuna yol açan başka özel bir neden daha bulunmaktadır. Örneğin, İsveç gibi İskandinavya ülkelerinin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin "kapitalizm" ve "sosyalizm"in kimi unsurlarını başarıyla birleştirdikleri kabul edilir. ABD gibi diğer bazı ülkelerde ise devlet ile özel sektör arasındaki çizgi çok bulanıktır (bunun bir nedeni kamu yönetimindeki bazı yöneticilerin görevleri sona erer ermez özel sektöre geçmeleridir). Bununla birlikte, günümüz Çin'inde "kapitalizm" ile "sosyalizm" "bürokrasi" ile "iş dünyası" arasında kati bir çizgi çizmek özellikle zordur.

Bunun bir nedeni Çin'in ekonomik büyümesini hızlandıran girişimci faaliyet ve yabancı yatırımlarsa bir diğer nedeni de devlet tarafından işletilen büyük işletmelerin hem faaliyete hem de ülke ekonomisinin iticü gücü olmaya devam etmesidir. Ayrıca, yeni "özel" şirketlerin birçoğunun ÇKP liderleri tarafından işletilmeye başlandığı ya da anti-kapitalist Maocu devletin yoldan çıktığının göstergesi sayılabilecek lüks otellerin, bir zamanlar Mao'nun liderliğindeki Hal-

kın Kurtuluşu Ordusu'nun girişimlerinden biri haline geldiği söylenmektedir.[12]

Bir bakıma Çin'in bir "yandaş kapitalizmi"* (tarihin bir döneminde bazı Latin Amerika ülkeleriyle Hindistan'ı tarif etmek için kullanılan deyim) ülkesi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak bu tabir de, ülkede şu anda yaşananları doğru bir biçimde tarif etmek için yeterli olmamaktadır.[13]

İhtilaflı ve karmaşık bu ve benzeri etkenlerin ışığında ve diğer ülkeleri tasnif etmek için kolaylıkla kullanılan kategorilerden birine ÇHC'ni oturtmanın zor olduğu gerçeği karşısında uzmanların, ÇHC'nin olağandışı özelliklerini vurgulamak için yeni kavramlar kullanmaya başladıklarını anlamak kolaylaşır. Örneğin Nicholas Kristof "Piyasa Leninizmi" diye yeni bir tabir kullanmış; bazı siyaset bilimci-

---

12 Günümüz Çin'inde hükümet ve sanayi dünyalarının nasıl içiçe geçtiği hakkında Kenneth Pomeranz Üç Boğaz Barajı projesinde devlet ve özel sektör arasındaki belli belirsiz çizgiyi şu şekilde yansıtmakta : "[Çin hükümetinin farklı bölümlerine hakim olan bu ana ve tali şirketlerin ve dünyanın en büyük hidroelektrik santrali projesinin içindeki] bu örgüt, baraj inşaatçılarına özel sermaye piyasalarının tüm avantajlarını sunmasına rağmen devletle olan bağları da yaşamsal önem arz etmektedir. Lancang'daki (yukarı Mekong) imar hakkına sahip Huaneng Enerji Grubu, daha son zamanlara kadar eski başbakan (ve barajın baş savunucusu) Li Peng'in oğlu Li Xiaopeng tarafından yönetiliyordu. (Diğer birçok Çinli lider gibi mühendislik eğitimi alan genç Li, Shanxi'ye vali yardımcısı olarak atandı ve buradaki sanayi ve kömür madenlerinin sorumluluğu da kendisine verildi.) Kız kardeşi Li Xiaolin, Huaneng grubunun en önemli alt şirketlerinden China Power International Development Ltd.'nin (bir Hong Kong şirketi) CEO'sudur." Kenneth Pomeranz, "Great Himalayan Watershed" *New Left Review* 58 (Temmuz/Ağustos 2009), s. 5-39.

(*) Kapitalist bir ekonomi olduğu iddiasındaki bir ülkede işte başarılı olmanın işadamlarıyla hükümet yetkilileri arasındaki yakın ilişkiye dayandığı, yasal izinlerin, teşviklerin, özel vergi indirimleri ve benzeri uygulamaların bir kesimi kayırmak için sergilenebildiği bir ekonomik düzeni tarif etmek için kullanılan tabir – ç.n.

13 Minxin Pei, "The Dark Side of China's Rise," *Foreign Policy*, Mart/Nisan 2006, http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=print&id=18110 (erişim 2 Eylül 2009). Bu makalede Pei, Çin'deki durum için "yandaş kapitalizmi" tabirini kullanmakta ayrıca "neo-Leninist devlet" olarak tarif etmektedir.

ler de "Çin modeli kapitalizm"den bahsetmişlerdir (Çin'deki resmi söylemin kullandığı "Çin modeli sosyalizm" tabirini değiştirerek).[14]Bu terimler siyaset bilimi sınıflandırmaları açısından değerli olmakla birlikte, Çin'in egzotikliğini abartma tehlikesini de içinde barındırmaktadır. Bazı unsurların karışımı ÇHC'nin girdiği yörüngeyi *sui generis (kendine özgü)* kılmakla birlikte, bu yörünge birçok bakımdan başka ülkelerde meydana gelen veya gelmekte olanlarla koşutluk arz etmektedir.

Çin'in diğer ülkelerle paylaştığı ortak özellikler nelerdir?

Çin'in diğer ülkelerle benzerlik ve farklılıklarını belirlerken kullanılabilecek birçok fenomenden söz edilebilir. Örneğin, Çin ve Hindistan'ı birarada ele alalım. İki ülke genellikle tezatlar tartışılırken mukayese edilir çünkü Hindistan federal bir devlettir (eyaletlere geniş özerklik tanınmıştır); Çin'de seçimler yapılmazken, Hindistan genellikle dünyanın en büyük demokratik devleti olarak tanımlanır. "Ejder" (Çin) ve "Fil"in (Hindistan) kalkınma seyirleri de çok farklıdır.

Asya'nın ve dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip bu iki devletinin tarihsel deneyimleri birçok benzerlik taşı-

14 "Piyasa Leninizmi"nin ilk kullanımı için bkz. Nicholas Kristof, "China Sees 'Market-Leninism' as Way to Future," *New York Times*, 6 Eylül 1993. Kimi siyaset bilimciler de "Çin Modeli Kapitalizm - Capitalism with Chinese Characteristics" tabirine zaman içinde özel bir anlam kazandırarak kullanmaya başlamışlardır. Örneğin ilk kez Shawn Breslin tarafından "Capitalism with Chinese Characteristics", Murdoch University, Asia Research Centre, Working Paper 104 (Ağustos 2004) isimli makalede kullanılmış; sonra Indiana Üniversitesi'nde Scott Kennedy tarafından düzenlenen bir konferansa adını vermiştir: "Capitalism with Chinese Characteristics: China's Political Economy in Comparative and Theoretical Perspectives" (19-20 Mayıs 2006); ve sonra da Yasheng Huang'ın *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) isimli kitabın kapağında görülmüştür.

maktadır. Tıpkı Hindistan gibi ÇHC de, ulus-devlet olarak 1940'larda kuruldu ve 1950'lerdeki beş yıllık kalkınma planları her iki ülkenin de ekonomi politikalarının birer parçasıydı. 1960'lara gelindiğinde, Soğuk Savaş'ın Komünist/Özgür Dünya çift kutupluluğu dikkat çekicidir ve Çinli ve Hintli liderler ABD ile Sovyetler Birliği'nin gölgesinden kurtulacak bir yer bulmaya çalışmışlardır. 1970'lerde, her iki ülke de kalkınmak için çareler aramış ve sonunda Çinli ve Hintli liderler Singapur modelinden çok etkilenmişlerdir. Bu şehir devleti ile Çin ve Hindistan arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen, Singapur, emperyalizmin altında ezilen bir entite iken, bağımsızlıktan sonra ekonomik patlama yaşamıştı.

Çin ve Hindistan'ın, birçok ayırıcı özelliğine ek olarak, önemli ortak özellikler de paylaştıkları düşünüldüğünde birindeki gelişmeler bir diğerine ışık tutabilmektedir. Çin'in mega etkinlikleri kullanarak "geri kalmış" ülke imajını silip kendini "modern" ülke olarak gösterme çabası Hindistan için de geçerlidir. 2010 Commonwealth Oyunları'na ev sahipliği yapan Yeni Delhi, oyunların öncesinde, Pekin'dekini –onun kadar maliyetli ve kapsamlı olmasa da– anımsatan bir yeniden imar hamlesine girişti. Hindistan basınında 2008 Olimpiyatları'nın açılış seremonisi hakkında çok sayıda haber çıktı çünkü Hintliler Çinliler kadar görkemli bir açılış tertipleyemeyeceklerinden korkuyorlardı. Aslında bu korku her iki ülkede de geçerli olan ve Batılı imparatorlukların dünyayı egemenlikleri altına aldıkları dönemlerden gelen geri kalmışlık duygusunu yok etmeye yönelik arzularını vurgulamaktadır.

Çin-Hindistan mukayesesinde farklılıktan çok benzerlikleri ortaya koyan başka birçok konu da bulunmaktadır. Örneğin 2009 yazında Xinjiang'da şiddet olayları patlak verdiğinde, uzun yıllar bir *Hindu* gazetesinin Pekin bürosu şe-

fi olarak çalışan Hintli gazeteci Pallavi Aiyar, olayları "baskıcı bir diktatörlükle özgürlükleri için mücadele eden masum insanlar arasındaki çatışmanın en son kanıtı" olarak nitelendirmişti. Aiyar'a göre, 180 kişinin öldüğü (Uygur'dan çok Han Çinlisi ölmüştü) bu olaylar "Çin'deki siyasi değişim için Batı'nın hazırladığı evanjelik reçetelerin bir sonucuydu ve Xinjiang ayaklanmasını, salt devlet-vatandaş çatışması olarak görmek yanıltıcıydı." Son yıllarda Hindistan'ın bazı kesimlerinde meydana gelen etnisiteler arası ve dinsel güdülerin de rol oynadığı benzer nitelikteki toplumsal şiddet olaylarını da aynı kategoriye yerleştirmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Aşağıda Aiyar'ın Temmuz 2009'daki şiddet olaylarına ilişkin mükemmel gözlemleri bulunmaktadır. Bu gözlemlerde, Soğuk Savaş döneminin kategorizasyonlarından bağımsız bir yaklaşım sergileyen Aiyar şöyle diyor:

> Xinjiang'da yerli Uygur azınlık çoğunluğu oluşturan Han etnik grubunun ayrımcılığına ve ırkçılığına maruz kalmaktan yakınırken, Hanlar da Uygurların şımarık ve nankör bir grup olduğunu iddia etmektedirler. Görece küçük bir olay bile... toplumsal galeyanın fitilini ateşleyebilmektedir. Uygurların ayaklanması Hanların misillemede bulunmasına yol açmakta; yıllarca barış içinde birarada yaşamış Han ve Uygur komşular bile birbirlerine şüphe ile bakabilmektedir...
>
> Hindistan'ın kendi azınlık-çoğunluk çatışmalarının yansımaları da bölgede bariz bir biçimde hissedilmektedir.[15]

Aiyar, Pekin politikalarının bölgede yaşayan Hanların diğerlerinden daha çabuk zenginleşmesine yol açmasının Xin-

15 Pallavi Aiyar, "Urumqi Is Not Too Different from Godhra," *Business Standard*, 16 Temmuz 2009, http://www.business-standard.com/india/news/pallavi-aiyar-urumqi-is-not-too-differentgodhra/364008 (erişim 4 Eylül 2009)

gjiang'daki gerilimi arttırıcı rol oynadığını belirtir. Fakat, Hindistan'a bakmaya alışkın gözlerle yani sorunun toplumsal şiddet boyutunu gözardı ederek olaylara bakıldığında, sorunun asıl boyutunu es geçme tehlikesi ortaya çıkmaktadır Aiyar'a göre. Onun dikkat çektiği bir başka husus da, Müslümanlarla, gayri Müslimler arasındaki şiddet Hindistan'da patlak verdiğinde, gayri Müslim grupların arkasındaki devlet desteğinin, Xingjiang'daki Hanların arkasındaki devlet desteğinden çok daha orantısız olduğudur. Olaylar bastırılırken Hanlı "isyancılardan" çok daha fazla Uygur'un tutuklanması elbette manzarayı netleştiren önemli bir gerçektir ancak Aiyar'ın çizdiği çerçeveyi zayıflatmamış bilakis bir başka boyut eklemiştir.

Çin'in Büyük Güvenlik Seddi (Altın Kalkan Projesi) benzersiz bir yapı mı?

Çin hükümetinin internet politikaları, tıpkı Xingjiang gibi sınır bölgelerinde izlediği politikalarda olduğu gibi, ÇHC'nin farklılığının abartılmasına yol açabilmektedir. Bu konuda biricikliğe yol açan aslında terminolojinin kendisidir. "Büyük Çin Güvenlik Seddi" (Great Firewall of China) terimi zekice türetilmiş bir tabirdir. Ülkenin en ünlü simgesinden hareketle icat edilen güzel bir kelime oyunudur. Sadece bu terimi kullanan Batılı yorumcular değil, sansürleri aşma yolları arayan birçok Çinli blogçu da bu tabirle dalga geçmektedir - "duvar tırmanıcıları"nın resimleri ve bunlara yapılan göndermeler 2009'da Çin siberaleminde çok popüler olmuştu.[16] Fakat Çin hükümetinin internetle ilgili olarak

16 Bildiğim kadarıyla "Büyük Güvenlik Seddi" metaforuna ilişkin ilk ingilizce tartışma, Geremie R. Barmé ve Sang Ye tarafından Çin internetine ilişkin yapılan bir analizde ortaya çıkmıştı "The Great Firewall of China," *Wired 5*, No.6 (Haziran 1997), s. 138-150 http://www.wired.com/wired/achive/5.06/china_pr.html (erişim 4 Eylül 2009)

aldığı önlemlerin başka hiçbir ülkede örneği olmadığını düşünmek bizi yanlışa sevk edecektir.

Nitekim birçok rejim, egemenliği altındaki topraklarda internet vasıtasıyla erişilebilecek materyallere sınırlama getirmeye çalışmaktadır. İran rejimi bu duruma bir örnek teşkil eder. Çinli ve İranlı blogçular arasındaki benzerliklere daha önce dikkat çekilmişti ancak Çin ve İran arasındaki internet denetim benzerlikleri Haziran 2009'da iyice belirginleşti. 2009'un Haziran ayı, Pekinli yetkililerin, 1989 protestolarının yirminci yıldönümünün internet üzerinden tartışılmasını engelleme çabalarıyla başladı ve İran'daki muadillerinin Twitter gibi sosyal paylaşım sitelerine sınırlama getirmesiyle sona erdi. İranlı yetkililerin toplumsal bir harekete ilişkin bilginin yayılmasını engelleme çabaları büyük ölçüde başarısız kaldı – Çin kadar sofistike ve hızlı değillerdi.[17]

Otoriter olmayan rejimler de, bazı iletişim türlerini (özellikle "pornografik" sayılanları) sınırlandırmak için interneti denetim altında tutmak istemektedirler. Çin rejiminin interneti işlevsiz kılmak için uyguladığı bazı yöntemler benzersizdir ama bazı yöntemler bakımından da türlerinin tek örneği değildirler. İşte bunun için "Net Nanny" tabirini kullanmayı tercih ediyorum zira bu tabir bize, ÇHC'nin, internet kullanıcılarını onaylı sitelere yönlendirmek ve devletin "zararlı" gördüğü sitelere erişimi imkansız kılmak için bü-

17 Örneğin bkz. Salon.com blog sitesine gönderilen Andrew Leonard, "Tiananmen's Bloody Lessons for Tehran," "How the World Works," 19 Haziran 2009, http://www.salon.com/tech/htww/2009/06/19/tiananmen_and_tehran; ve Tony Karon "Iran: Four Ways the Crisis may Resolve," *Time*, 18 Haziran 2009, http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1905356,00.html (erişim 4 Eylül 2009). Çin ve Iran'ın interneti denetim altında tutmak için uyguladıkları yöntemler arasındaki benzerlikler konusunda beni aydınlatan –özellikle Pekin'deki mevkidaşlarına nazaran Tahranlı yetkililerin yöntemlerinin daha az sofistike ve daha yavaş olduğu noktasına dikkat çeken– Xiao Qiang'a minnettarım.

yük enerji harcayan birkaç devletten (örneğin Singapur ve Suudi Arabistan) biri olduğunu düşündürtmektedir.[18]

Çin, istisnai tarihi ve devasa nüfusu ile birçok açıdan daima emsalsiz bir konuma sahip olmuştur. Yine bazı bakımlardan dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan siyasi bir patikada ilerlemiştir. Fakat internete ilişkin olarak burada yapılan şu kısa açıklama bile göstermektedir ki, ülkenin mevcut durumunu anlayabilmek için onu yeryüzündeki başka ülkelerden ayıran ve diğerleriyle benzer kılan özellikler dengeli bir biçimde göz önünde bulundurulmalıdır. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Amerikalıların anlaması gereken şey bugünün Çin'iyle kendi ülkeleri arasında ortak birçok özellik bulunduğudur.

18 "Büyük Güvenlik Seddi" ve "Net Nanny"nin çakışık ya da birbirinden farklı kullanımlarına ilişkin olarak bkz. ULN (kendini "Shanghai'da yaşayan mutlu bir yabancı" olarak tarif eden bir blogçunun kullandığı takma ad), *Chinayouren: Of China Changing the World*, blog sitesine 22 Ocak 2009'da gönderilen "China's Internet Censorship Explained," isimli blog, http://chinayouren.com/en/2009/01/22/1334 (erişim 4 Eylül 2009). Bu fenomene ilişkin birçok tartışma aşağıdaki internet adreslerinde de bulunabilir: *Rconversation* (http://rconversation.blogs.com), *Danwei: Chinese Media, Marketing, Advertising, and Urban Life* (www.danwei.org), *China Digital Times* (http://chinadigitaltimes.net/), ve Hong-Kong merkezli China Media Project (http://cmp.hku.hk/).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABD-ÇİN ARASINDAKİ YANLIŞ ANLAMALAR

Amerikalıların Çin hakkında en fazla yanlış bilgiye sahip oldukları konular nelerdir?

Çin'deki gerçeklere ilişkin olarak ABD tarafındaki yanlış bilgilerin önemli kaynaklarına önceki bölümlerde dikkat çekilmişti. Örneğin, "tek çocuklu aile" kampanyasına ilişkin tartışmalar, başka konularda da kendini gösteren bir eğilimi ortaya çıkarmıştır: Amerikalılar, Çin hükümet politikasının kendisinden ziyade, o politikanın istem dışı yan etkileriyle ilgilenmektedirler. Tiananmen Ayaklanması'nda görüldüğü gibi tarihsel olaylar bazen yanlış yorumlanabilmektedir. Pekin'de ya da başka yerlerde yapılan gösterilerde okunan bildiriler atılan sloganlarla da pekişen başka bir Amerikan eğilimi de "5.000 yıllık kadim" Çin medeniyetinin sürekliliğini ve değişmezliğini mistik bir nosyon ve basit bir gerçek olarak kabullenmektir.

Halbuki, ABD tarafında Çin hakkındaki köklü ve kalıcı yanlış bilgiler daha kapsamlı bir tartışma gerektirmektedir. Amerikalılar Çin'in çeşitliliğini pek iyi değerlendirememekte

bu da Çin'in büyük ölçüde birbirine benzeyen insanların yaşadığı ya da büyük bir grupla onun karşısında yer alan küçük bir gruba kolaylıkla ayrıştırılabilecek bir ülke olarak görülmesine yol açmaktadır. Siyasi açıdan günümüz Çin'inin artık sadece "rejim yanlısı" ve "muhalif"lerden oluştuğu biçimindeki yanlış kanıda da bu algılama biçiminin yansımaları görülebilir. Ancak daha birçok alan vardır ki türdeşlik atfetmek ya da ikili sınıflandırmalar yapmak mümkün değildir.

Çin'in çeşitliliği niçin gözardı edilmektedir?

Çin'in yanlış da olsa türdeş bir yer olarak görülmesi yüzlerce yıl öncesine dayanır. Marco Polo ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde Batılıların okuduğu kitaplarda ve seyrettikleri filmlerde Çin, hepsi birbirine benzeyen, kişiliksiz ve hepsi de yabancılara düşmanlık duyan lanet bir güruhun yaşadığı bir toprak parçası olarak yansıtıldı. Özellikle Avrupalıların ve Amerikalıların ilk kuşakları, zaman zaman daha olumlu bir bakış açısı yansıtan kimi eserlerle de karşılaştılar. Örneğin muhteşem bir sinema filmi olan "Good Earth"te ülke fakir ama çalışkan köylülerden (yine büyük ölçüde birbirine tıpatıp benzeyen) oluşan bir yer olarak gösterilmişti.[1]

Çinlilerin türdeşliğine ilişkin ABD'deki algılama biçimi Soğuk Savaş döneminin (1949-1989) ilk onyılında yeni bir boyut kazandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonlar için oluşan birçok imge –örneğin ülkeyi yöneten çılgınların emirlerine harfiyen uyan insanların yaşadığı askeri bir ülke–

1 Bu olgunun yansıtıldığı klasik bir eser için bkz. Harold Isaacs, *Scratches on Minds: American views of China and India* (Armonk, NY: M.E Sharpe, 1997), ilk kez 1958'de basılan eserin yeni baskısı; sonraki baskıların önsözleri hikayeyi 1980'lere kadar taşımaktadır; ayrıca bkz. Jonathan D. Spence, *The Chan's Great Continent: China in Western Minds* (New York: W.W.Norton, 1999) ve birincil kaynaklara ilişkin mükemmel bir seçki için bkz. Colin Mackerras, *Sinophiles and Sinophobes: Western Views on China* (New York: Oxford University Press, 2001).

artık ABD'nin müttefiki olan Japonlar farklı ve barışçıl olarak görüldüğü için kolaylıkla Çinlilere uyarlandı. Batı basınının Kore Savaşı'nı işleyiş biçimi sayesinde, "Çin" denince, birçok Batılının zihninde, mavi "Mao üniforması" giymiş, ÇKP'nin emirlerini sorgusuz sualsiz uygulayan birbirinin kopyası kadın ve erkekler imajı uyanır oldu. Çinlilerin birbirinin aynı olduğu imgesinin kökleri kısmen hükümetin, birçok ortak özellik paylaşan insanlardan oluşan bir ülke yaratma çabalarına dayanır. Ancak bu çabanın uluslararası yansıması olumsuz olmuştur. Nitekim, *Mao Tse-tung and Empire of Blue Ants –Mao Çedong ve Mavi Karıncalar İmparatorluğu–* gibi kitaplarda da bu olumsuz etki kendini gösterir.

Çinlilerin türdeşliği algılaması, son zamanlarda Çin'deki farklılıkların altını çizen haberlerle sorgulanmaya başlanmıştır. Bu gelişme faydalı ama yetersiz bir adımdır zira tüm Çinlileri tek bir grup olarak gören yaklaşımdan bu sefer de sadece iki gruba indirgeyen başka bir yaklaşıma geçilmiştir (örneğin entelektüellerin "muhalif" ve "rejim yanlısı" olarak iki kategoriye ayrılması gibi). Yine de, 1999 NATO bombardımanı sırasında Çin'in Belgrad temsilciliğinin isabet almasına tepki göstermek için Çinli öğrenciler sokağa döküldüğünde görüldüğü gibi "Mavi Karıncalar İmparatorluğu" algısının ortadan kalkması için uzun bir süre geçmesi gerekmektedir. Bu gösterilerden sonra, bazı Batılı yorumcular yeni bir "Boxerizm" yakıştırması yaparken, muhafazakar bir ABD dergisi de göstericileri Star Trek evreninin Borglarına, yani bağımsız düşünceden yoksun robotlardan oluşan bir gezegenin yaratıklarına benzetmişti.[2]

---

2 Ethan Gutman, "A Tale of the New China: What I Saw at the American Embassy in Beijing," *Weekly Standard*, 24 Mayıs 1999, s. 23; yazar hissiyatını şu cümlelerle dile getirmektedir "Sadece orada [Pekin'de] bulunmak bile şaşkın ve zayıf hissettiriyor: bayrağımızdan ve küçük planımızdan ortak bir nefret duyan Borg-benzeri gençleriyle gelecek asrın süpergücünün başkentinde bulunmak. (Cümlede geçen "küçük planımızdan" kelimeleri, Çin'de o zaman-

Gerçekte ise, göstericiler farklı nedenlerle gösterilere katılmışlardı. Kızgınlıklarını, onaylanan yollarla olduğu kadar tasvip edilmeyen araçlarla da dile getirdiler (örneğin resmi yetkililerin herhangi bir boykotun söz konusu olmaması gerektiğini belirtmesine rağmen, kimileri Amerikan mallarına karşı boykot çağrısında bulundu). Göstericiler, eylemi partinin amaçları doğrultusunda kullanmak isteyen yetkililerin emirlerine bazen uydular bazen de uymadılar. Öğrencileri kışkırtmak şöyle dursun, olayların kolaylıkla çığrından çıkabileceğinden endişe duyan Rejim, NATO bombardımanının yanı sıra ulusal otoritelerin hatalarını da sorgulamaya başlamasınlar diye derhal harekete geçerek öğrencileri sokaklardan çekip sınıflarına gönderdi.[3]

Etnik kökenin genel manzara içindeki yeri nedir?

Amerikalıların Çin içindeki çeşitliliği gözden kaçırmalarının bir nedeni de, Amerika'daki homojenlik/heterojenlik tartışmalarında etnisite ve ırkın çok fazla hesaba katılmasıdır. Halbuki, daha önce de belirtildiği gibi, Çin'in % 90'ı Han etnisitesine mensuptur.

Çin'in diğer büyük ülkelere kıyasla daha az heterojen olduğunu gösteren emareler mevcuttur. Bir kere ne Hindistan'daki gibi bir dinler mozağidir ne de Endonezya'daki gibi diller. Ne de ABD'de olduğu gibi mevcut halkının ebeveynleri, büyükbabaları ve büyük anneleri veya büyük büyükba-

---

lar varolan –halen de varlığını sürdürün– yaygın bir kanaate işaret etmektedir: Belgrad'taki Çin temsilciliğinin vurulması kazara değil kasten meydana gelmiştir.) Aynı yazar "Çinli Borglar" bilim kurgu ifadesini "Who Lost China's Internet" isimli makalesinde tekrar kullanmıştır; *Weekly Standard,* 25 Şubat 2002, s. 24.

3 Örn. Bkz. Jeffrey, N. Wasserstrom, "Student Protests in Fin-de-Siècle China," *New Left Review* 237 (Eylül/Ekim 1999), s. 52-76).

baları ülkelerinden çok uzak diyarlarda doğmuştur. Fakat Çin'in diğer ülkelere kıyasla belli bakımlardan *daha az çeşitlilik* arz eden bir ülke olduğunu söylemek ile halkın *temelde aynı* olduğunu söylemek arasında fark vardır. Etnisite söz konusu olduğunda görece homojen olduğu varsayımı bile çok daha yanıltıcı olabilmektedir.

% 90'ının Han etnisitesine mensup olduğu kabul edilse bile –ki bu varsıyım da sorunludur zira bu tür kategorilerin kesin sınırlarını çizmeye çalışmak her zaman başka pürüzleri de beraberinde getirir– bu devasa büyüklükteki çoğunluk grubunun içinde anlaşılmaz bir lehçeyle konuşan ve çok farklı adetleri olan birçok alt topluluk bulunmaktadır.[4] Bir örnek vermek gerekirse, Çin'in her tarafına yayılmış *Hakkalar* ya da tam çevirisiyle "misafir halk", genellikle Han Çinlisi olarak kabul edilir fakat sahip oldukları birçok özellik, Hakkaların farklı bir etnik kökene mensup olduklarını düşündürür. Tarihte Hakkaların, Hakka olmayanlarla karşı karşıya geldiği ve ideal anlamda toplumsal şiddet ya da "inter-etnik" çatışma olarak görülebilecek birçok olay vardır. (Örneğin, Hakka kadınları arasında ayak bağlama uygulaması hiç yerleşmemiştir. Hakkaları, komşularından ayıran bu ve benzeri birçok farklılık bulunmaktadır.) Taiping Ayaklanması (Hong Xiuquan bir Hakka'ydı) inter etnik boyutla başlamış ve daha sonra Han-Manchu çatışmasına dönüşmüştü.[5]

---

4 "Han" kategorisi içindeki farklılıklara ilişkin olarak, belli bir alt gruba odaklanılarak kaleme alınmış mükemmel bir gözlem için bkz. Sara L. Friedman, "Embodying Civility: Civilizing Processes and Symbolic Citizenship in Southeastern China," *Journal of Asian Studies* 63, no.3 (Ağustos 2004), s. 687-718.

5 Ayak bağlama uygulamasına ilişkin farklılıklara dair bkz Dorothy Ko, *Cinderella's sisters: A Revisionist History of Footbinding* (Berkeley: University of California Press, 2007).

Bölgesel farklılıklar ne ölçüde önemlidir?

Çok daha karmaşık bir konu da Çin'in farklı bölgelerinde yaşayan insanların birbirlerini nasıl gördüğüdür. Pekinliler Shanghailıları kendilerinden farklı ve aşağı görürler – Shanghailılar da Pekinlileri. Han kentlilerinin köyden göçen Hanlılara karşı kullandığı dışlayıcı ve aşağılayıcı terminoloji, göçmenlerin gerçek insan olarak görülmediğini ya da hayvan olarak görüldüğünü düşündürür ve bu yönüyle ırkçı Amerikalıların kullandığı ten rengi temelli söyleme benzer.[6] Dolayısıyla, yaşanılan yer ve köken günümüz Çin'inde önemli bir farklılık kaynağıdır tıpkı bir kişinin *nerede* doğduğu kadar *ne zaman* doğduğunun da önemli olması gibi.

Yaş farklılıkları ne ölçüde önemlidir?

Kuşak farklılıkları dünyanın her köşesinde söz konusudur. Fakat Çin'in son yıllarda kaydettiği hızlı değişim, kuşaklararası farkı uçurum haline getirmiştir.

Bu noktada bazı temel gerçeklerden bahsetmek yararlı olacaktır. 2007 yılında ÇHC vatandaşlarının % 40'ından fazlası 30 yaşın altındaydı ve % 20'den daha fazlası ise 0-15 yaş grubuna mensuptu. Bu da şu demektir, bugün bu ülkede yaşayan nüfusun neredeyse yarısı için Mao çoktan ölmüş, kabaca dörtte biri için Berlin Duvarı çoktan çökmüştür. Siyasi düzlemden sosyal düzleme geçilecek olursa, neredeyse her beş Çinliden biri reformlardan istifade edenlerle edemeyenler şeklinde bir ayrımın söz konusu olmadı-

6 Han Çinlilerinin daha az "medeni" olarak gördükleri etnik grupları ifade etmek için kullandıkları hayvan benzeri isimler için bkz. Dru Gladney, *Dislocating China:Reflections on Muslims, Minorities, and Other Subaltern Subjects* (London: C. Hurst, 2004), s. 35. Benzer şekilde, şehre göçen ve o yerin sakinleri tarafından hor görülenleri ifade etmek üzere kullanılan "Subei swine" gibi önyargı içeren diğer kullanımlar için bkz Emily Honig, *Creating Chinese Ethnicity: Subei People in Shanghai, 1850-1980* (New Haven, CT: Yale University Press, 1992).

ğı bir ÇHC'de hiç yaşamadı. Otuz ile otuzbeş yaş arasında olanlar daha eşitlikçi dönemlere ilişkin bir şeyler hatırlıyorken, otuzbeşin üstündekiler "sahip olanlar" ile "sahip olmayanlar" arasındaki mevcut eşitsizlikleri, çocukluklarında şahit oldukları ekonomik bölünmeye bir geri dönüş olarak görebilmektedir.

Kültürel anlamda, orta yaş grubuna mensup çoğu şehirli ebeveyn, otuzlarına kadar ne özel bir telefon görüşmesi yapabilmiş ne de araba sürebilmişti; 1980'lerle 1990'lar arasında birkaç kez gittiğim Çin'de, o dönemde bile tek iletişim aracının hâlâ ortak telefonlar, ulaşım aracının da bisiklet ya da otobüsler olduğuna tanık olmuştum. Fakat bu kuşaktaki Çinlilerin çocukları için bir cep telefonu sahibi olmak ya da yoldan bir taksi çevirmek işten bile değildir.

Bu kuşak farklılığı, modern yaşama ayak uydurmaktan Çin'in dünya sahnesindeki yerine ilişkin görüşlere kadar birçok hususu etkilemektedir. Bu nedenle tüm bu hususlar "geçiş kuşağı" olarak adlandırılan fenomene yol açmaktadır.

Örneğin, Çinlilerin toplumsal uyum gibi ölümsüz addedilen Konfüçyüsçü değerlerini ele alalım. ÇHC'nin yaşlı vatandaşları ülkelerinin bir zamanlar, Konfüçyüse saygılı, onun ahlaki değerlerinin takip edilmesi gerektiğini savunan ancak Komünist olmayan bir rejim tarafından yönetildiğini hatırlayacaklardır. Buna mukabil, Konfüçyüsçü düşüncenin tüm izlerini silmek adına bir zamanlar ülkelerinde yürütülen kampanyaları hatırladıklarında, 1940'lar ile 1960'ların başı arasında doğan Çinliler için Konfüçyüse ve fikirlerine gösterilen günümüzdeki saygı biraz garip gelebilir. Fakat yeni doğan ve tarihin bu dönemine ilişkin hiçbir şey bilmeyen (tarihin bu bölümü ders kitaplarında ya hiç yer almamakta ya da dipnot olarak verilmektedir; ayrıca ebeveynler de konu hakkında konuşmamayı tercih etmektedir) Çinliler için Hu'nun Konfüçyüsle bağlantılı fikirleri hiçbir şey ifade etmeyecektir.

Çin hâlâ ateist bir devlet midir?

Çin'deki çeşitliliğin bazen gözardı edilen bir başka kaynağı da dindir. Çin hâlâ resmen ateist bir ülke olmakla birlikte, birçok din hızla gelişmektedir. Evanjelik Hıristiyanlık (Protestanlığın farklı formlarını kabul eden Çinlilerin sayısına ilişkin tahminler büyük ölçüde farklı olsa da en azından on milyonlarca Çinli evanjelizme geçmiştir); geleneksel öğretiler ile inanç sistemlerini birleştiren (örneğin yerel kültlerle Budizmin karışımı) çeşitli melez mezhepler bu gelişmekte olan dinsel akımlar arasındadır.

Çin'de daima önemli sayıda Müslüman nüfus olagelmiştir. Müslümanların büyük çoğunluğu Xinjiang'da (Sincan) (kuzeydoğu Çin'de özerk bölge), bir kısmı da ülkenin tamamen farklı bir yerinde yaşamaktadır (örneğin, ünlü Terra Cotta Savaşçıları'nın bulunduğu yer olan Xi'an'da). Bu dinsel farklılıklar da Çin'deki çeşitliliğe başka bir boyut eklemektedir. Çin'in Hıristiyan nüfusu arasında da bir farklılıktan söz edilebilir. Zira, resmen desteklenen Hıristiyanlık formları ile gayri resmi Hıristiyanlık versiyonları arasındaki bir bölünme söz konusudur. Örneğin, ÇKP tarafından meşru kabul edilen –ancak Roma tarafından tanınmayan– Katolik cemaatlerin varlığı çok eskilere dayanır. Çin katolik kiliselerindeki rahipler (ve kilise hiyerarşisinde bunların üstünde yer alan piskoposlar) Papa'nın otoritesini kabul etmedikleri için ÇKP tarafından meşru kabul edilmiştir. Günümüzde Papalığa bağlı Çin Katolikleri de bulunmaktadır.

Gerek Tibet özerk bölgesinde gerekse civardaki Qinghai ve Sichuan eyaletlerinde Tibet Budizmine tabi halklar yaşamaktadır. Ayrıca, birçok Çinli kimi eski (Taoizm) kimi yeni (Qigong tarikatı) birçok dine inanmış ya da yeni bağlanmıştır.

Çin bir "big brother"* devleti midir?

ABD'de ÇHC'ne ilişkin bazı yanlış algılamaların temelinde, Komünist Parti rejimleri tarafından yönetilen tüm ülkeleri bir "Big Brother" ülkesi olarak görme eğilimi yatar. Henüz Sovyetler Birliği varken, bu ülke, George Orwell'in *1984* romanındaki kurgusal ülkeye benzetilirdi. SSCB dağıldıktan sonra, bu sefer Çin'e aynı rol biçildi. Bazı yorumcular, Kuzey Kore ile Ocenia arasında çok daha fazla benzerlik olduğunu söyleseler de, Orwell'in kurgusal ülkesi daha çok Çin'e benzetilmektedir.

Bazı durumlar için çok uygun olsa da, Orwell'in kitabından yaklaşık yirmi yıl önce yayımlanan başka bir bilimkurgu romanını incelemek Çin'e yönelik bu Soğuk Savaş dönemi algısını muğlak hale getirebilir. Kitap, Orwell'in Eton'dan hocası, Aldous Huxley'nin 1932 tarihli *Brave New World* (Cesur Yeni Dünya) ismini taşır.[7] Hem *1984* hem de *Bra-*

(*) Big Brother, George Orwell'in 1949 yılında yayımlanan *Bindokuzyüzseksendört* isimli bilimkurgu romanındaki kurgusal Ocenia ülkesinin zalim diktatörünün ismidir ve bu ülkedeki totaliter rejim, tüm vatandaşlarınının her hareketini kameralarla an be an izlemektedir. Orwell'in bu romanından sonra, vatandaşlarının medeni özgürlüklerine saygı göstermeyen rejimleri ifade etmek için siyaset bilimi terminolojisine giren bu terim, 2000'li yıllardan itibaren popüler kültürün bir parçası haline gelerek, bir dönem ülkemizde de büyük ilgili uyandıran "Biri Bizi Gözetliyor" tarzı "reality Show"lara isim babalığı da yapmıştır – ç.n.

7 Günümüz ÇHC'ni ele alırken, *1984* yerine ya da ona ilaveten *Brave New World* ile benzerlik kuran görüşler için bkz. Howard W. French, "Letter from China: What if Beijing Is Right?" *New York Times,* 2 Kasım 2007, http://www.nytimes.com/2007/11/02/world/asia/02iht-letter.1.8162318.html?pagewanted=1&_r=1 (erişim 2 Eylül 2009); Rana Mitter, *Modern China: A very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2007); ve Marcus Anthony, "The New China: Big Brave New World, or Harmonious Society?" *Journal of Future Studies 11*(4) (Mayıs 2007), s. 15-40, http://www.scribd.com/doc/16999747/china-big-brother-brave-new-world-or-harmonious-society (erişim 2 Eylül 2009); ve Jeremy Goldkorn'un aşağıda alıntılanan makalesi. Bu iki benzetmenin göreli değerini tartıştığım ilk yayınım "China's Brave New World," idi. *Current History 102,* no.665 (Eylül 2003), s. 266-269; Bu makalenin daha genişletilmiş bir versiyonu *China's Brave New World And Other Tales for Global Times* (Bloomington: Indiana University Press, 2007), s. 125-132 isimli kitabımın bir

ve New World okuma listelerinde birlikte yer alır ve her ikisi de bireysel özgürlüklerin adamakıllı sınırlandığı bir geleceğin dünyasını tasvir eder. Fakat her ikisi de okuyucunun karşısına farklı bir otoriter rejim kurgusu çıkarır: Orwell insanları hizaya getirmek için korkunun rolünü vurgularken, Huxley ihtiyaç ve arzuların yaratılmasını, yönlendirilmesini ve doyurulmasını ön plana çıkarır.*

1984 ve *Brave New World*'un karşılaştırma amaçlı kullanımı Ekim 1949'a kadar gider – tam da ÇHC'nin kurulduğu yıl. 1949'un bu tarihi öneme sahip ayında, eski öğrencisine yazdığı mektupta Huxley, *1984*'ün "çok önemli" bir kitap olduğunu fakat kitapta betimlenen otoriter rejimlerin pek yakında tarihe karışacağını belirtir. Huxley'e göre, gelecekte, yönetici oligarşiler, iktidar hırslarını yatıştıracak "daha uysal" yöntemler bulacaklardır. Huxley geleceğin yöneticilerinin, yönetimleri altındaki insanlara, bir yandan farklı faaliyet ve eğlence biçimleri sunup bir yandan da onları örgütsüzleştirmek suretiyle depolitize edebilecek, tıpkı *Brave New World*'deki gibi, daha yumuşak yönetim usulleri bulacağını tahmin ettiğini açık açık dile getirir.[8]

---

bölümünün başlığına ismini verdi. Huxley ve Orwell'in Çin fenomenini daha iyi algılamamıza yardımcı olabileceklerini ilk söyleyen ben değilim. Nitekim 1997'de *Wire*'da yayımlanan internet sansürüne ilişkin "The Great Firewall of China" isimli makalede Geremie Barmé ve Sang Ye, bir altbaşlık olarak "Brave New Net" tabirini kullanmışlardır.

(*) Romanın kurgusu Londra'da 26. yüzyılda geçmektedir ve distopik bir atmosfer mevcuttur. Romanda üreme teknolojisi, öjenik ve hipnopedi (uykuda öğretim) sayesinde toplum değiştirilmiştir. Aslında tanımlanan dünya bir ütopya olarak da gözükebilir, fakat ironik bir ütopya; zira insanlık sağlıklı, teknolojik açıdan gelişmiştir, savaşlar ve yoksulluk yok edilmiştir; tüm ırkların eşit olduğu ve herkesin mutlak olarak mutlu olduğu bir dünya vardır. Fakat, ironik biçimde, tüm bu gelişmeler birey için çok önemli olan birçok değerin yok edilmesi, kaldırılması ile başarılmıştır; aile, kültürel çeşitlilik, sanat, edebiyat, din ve felsefe artık yoktur. Ayrıca salt zevki, cinsellikte ve uyuşturucu kullanımında bulan toplum, hazcı (hedonistik) bir topluma dönüşmüştür – ç.n.

8 Bu mektup hakkında daha fazla bilgi için bkz. Wasserstrom, *China's Brave New World*, s. 125.

Yine bu noktada internet vakası, Çinle ilgili karmaşık bir sorunu ele alırken kullanılabilecek uygun bir araç sunmaktadır. İnternetle ilgili olarak, Orwell mi yoksa Huxley mi Çin'deki siyasi ve kültürel değişimleri daha iyi anlamlandırmamızı sağlar?

Çin hükümetinin interneti denetim altında tutma çabaları genellikle "Orwellci" olarak tarif edilebilir. Nitekim söz konusu tabir, *1984*'ün yayımlanmasının yirmibeşinci yılında özel bir anlam kazandı zira tam da Haziran 2009'da Pekin hükümeti, Çinlilerin internette diledikleri gibi dolaşmasını engellemeye yönelik yeni bir önlem paketi uygulamaya koydu.[9] Bu yaklaşımın yanı sıra, ÇHC kültür ve medyası hakkında önemli bir internet sitesini yöneten, Çin'deki internet konrolünün daha çok "Net Nanny" boyutu hakkında yazan Jeremy Goldkorn'un aşağıdaki görüşlerinden de bahsetmek yararlı olacaktır: "Çinli internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu neti sadece eğlence amaçlı kullanır; arkadaşlarıyla sohbet edebildikleri, oyun oynayabildikleri, müzik ve film indirebildikleri sürece sansürü umursamazlar bile. Onların dünyası *1984'ten* çok *Brave New World*'dür."[10]

Çin'e ilişkin tartışmalarda Orwell'in "sert", Huxley'nin "yumuşak" otoriterlik görüşlerini birleştirmek, dikkate almaya değer maddi bir boyut sağlar. Çin siyasi sistemi asla durağan

9 Bu görüşe ilişkin eski ve yeni örneklerle ilgili olarak bkz. John J. Thacik, "China's Orwellian Internet," Heritage Foundation *Backgrounder* #1806 (8 Ekim 2004), http://www.heritage.org/research/asiaandthepacific/bg1806.cfm (erişim, 2 Eylül 2009) ve William Pesek, "Web Porn Won't Hurt China as Much as Orwell Will," Bloomberg News, 22 Haziran 2009, http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601039&sid=aIHVyrLaYtiQ (erişim 2 Eylül 2009).

10 Jeremy Goldkorn, "Dystopia and Cencorship," Danwei internet sitesi, 27 Ağustos 2009, http://www.danwei.org/internet_culture/dystopia_and_cencorship.php (erişim 2 Eylül 2009). Bu yazı, Goldkorn'un 26 Ağustos 2009 tarihli *Daily Telegraph*'ta yayımlanan makalesinden (China's Internet, Wild Wild East) bazı satırlar alınarak şekillendirilmiştir. Fakat yukarıda alıntılanan ve Orwell ile Huxley'e gönderme yapan son satır olmaksızın –ki Goldkorn bu satırı danwei internet sitesine gönderdiği yazıdan çıkarmıştır– bir işe yaramaz.

bir sistem olmamış, devlet yönetimine ilişkin stratejiler sürekli değişmiştir. Çinli yazarların "gevşeme" ve "sıkma" dönemleri olarak tabir ettikleri farklı dönemler hep olagelmiştir. Kitlesel kampanyalar aracılığıyla yoğun seferberlik dönemi niteliğindeki Mao yılları ve sonrasında gelen görece sükunet dönemleri bu değişimi yansıtır. Artık kitlesel kampanyalara pek rastlanmamakta, "sıkma" ve "gevşeme" karşılıklı etkileşim halinde süregitmektedir. Örneğin, cesur bağımsız gazetecilere ve mücadeleci STK'lara biraz daha özgürlük tanınan dönemler olduğu gibi, 2008'in sonundan 2009 boyunca devam eden ve öndegelen bağımsız entelektüellerden bazılarının hapsedildiği "sıkma" dönemleri de olmaktadır.

ÇHC, 1989-1992 arasında, "Orwellci" tarzda bir yönetime dönüşmüştür. Bu dönem protestocuların öldürülmesiyle başlamış ve "2+2=5" tarzı bir inkar ("böyle bir katliam hiç olmadı") ve tutuklama kampanyasıyla devam etmiştir. ÇHC 1990'ların ortasında "Huxley" tarzı bir evreye geçmiştir. Hâlâ 1989 katliamını inkara devam etse de, devlet kitlesel depolitizasyona yol açacağı umuduyla tüketici devrimini güçlendirmeye yoğunlaşmıştı. *Brave New World*'de kullanılan tesir gücü yüksek uyuşturucular gibi etki doğuracak önlemler almakla meşguldü.

Otoriterliğin farklı formları arasında dönem dönem medcezir olsa da, coğrafi boyutun etkisi de yadsınamaz. Han Çinlisi olmayan geniş ve hoşnutsuz kitlelerin yaşadığı Xinjiang ve Tibet gibi bölgelerde, denetim kalıpları daha çok *1984* tarzına uygun düşerken, ülkenin geri kalanı *Brave New World* modunda yönetiliyordu. Dev ekranlarla donatılmış meydanları ve baştan çıkarıcı mağazaları ile Shanghai gibi ekonomik patlama yaşanan Doğu Kıyısı şehirleri Huxley örneğine daha uygun düşmekteydi. Hong Kong ve Macao gibi eski koloniler, 1997'de ÇHC'nin parçası olduklarından beri asla *1984* tarzı baskıya maruz kalmadılar.

ABD'de Çin'e ilişkin yanlış kanaatlerin en önemli kaynağı nedir?

ABD'de Çin'e ilişkin yanlış anlamaların en önemli kaynağı Çin ve ABD'deki medya sistemlerinin ne kadar farklı işlediğinin anlaşılamamasıdır.

Bir nevi dalga etkisi yaratan ve diğer yanlış kanaatlerin de oluşmasını sağlayan bu sorunun kökeninde, ABD medya sisteminin ÇHC'ne karşı önyargılı olduğu ve dolayısıyla da bu ülkeyle ilgili haberlerin de bu önyargıyı yansıtacak şekilde yapıldığına ilişkin yaygın kanı yatır. Birbirinden çok farklı yayın çizgisi olan *New York Times*, CNN ve Fox News hakkında bile bu yaygın kanı uyanmaktadır. Öğrenim görmek için belli bir süre ABD'de kalmış bazı Çinli öğrencilerde dahi bu kanının uyanmasına üç etken katkıda bulunmaktadır. Bu etkenlerin neler olduğunun ve kökleri derine nüfuz etmiş bir adaletsizlik duygusunun ortaya çıkmasına nasıl katkıda bulunduklarının anlaşılması, sadece Amerikalıların değil tüm yabancıların Çin hakkında bilmesi gereken önemli bir hususu gözler önüne serecektir.

Bu etkenlerden biri, Çin medyasından farklı olarak, ABD basınının, İngiliz ya da diğer ülke basını gibi, Çin'deki kötü haberleri işlemeye meyyal olmasıdır. Batı medyası genelde, mutluluk içeren olumlu haberlere pek itibar etmez; trajedi ve felaket haberlerinin daha fazla satacağını düşünür. Buna karşın ÇHC medyası, en azından Çin'le ilgili olarak büyük ölçüde olumlu gelişmelere (yüksek yaşam standartları, daha az sefalet, hızlı trenler...vs.) odaklanmıştır. Son zamanlarda, bazı üzücü hadiselerin ve olumsuzlukların tabloid basında ve bloglarda haber yapılmasına ve bu tür haberlerin de çok ilgi uyandırmasına rağmen içteki durumla ilgili olarak olumlu gelişmeleri haber yapmak hâlâ genel kural olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, Batı basını

ÇHC'ye diğer ülkelere davrandığı gibi davransa bile, pembe gözlüklü haberciliğe alışmış birçok Çinlinin algılaması büyük bir ihtimalle yine değişmeyecek ve ülkelerine alışılmadık derecede sert davranıldığını düşüneceklerdi.

İkinci etken, günümüz Çin medyasında belli bir konuyla ilgili olarak tezat fikirlerin sergilenmesinin nadir bir uygulama olmasıdır. Birçok Çinli, önde gelen Pekin ya da Shanghai gazetelerinden birinde yer alan bir yorumun sadece yazarının görüşlerini yansıttığını düşünür – ki bu genellikle doğrudur. Buna mukabil, örneğin *The New York Times*, belli bir konuyla ilgili olarak iki karşıt görüş ve bunlardan ayrı olarak da yazı işleri müdürünün görüşünü yayımlayabilir. Fakat, bu üç makaleden herhangi biri Çin'i eleştiriyorsa bunun hemen Çince çevirisi internet aracılığıyla yayılır ve birçok Çinli okuyucu da sanır ki *bu New York Times*'ın görüşüdür.

Alışılageldik Çin ya da ABD varsayımlarının farklılaştığı öylesine konular vardır ki bir önyargı algısının oluşması ya da güçlenmesi neredeyse kaçınılmazdır. Bu tür konuların varlığı üçüncü etken olarak sayılabilir. ABD medyasının bu konuyu nasıl işlediğinin hiç önemi yoktur. Örneğin 2008 Mart'ında Tibet'te meydana gelen çatışma örnek olarak gösterilebilir. Bu örnek, belli bir olayı tamamen farklı başlangıç noktalarından alarak nakletmenin iki tarafı birbiriyle konuşmak yerine geçmişten bahsetmeye nasıl sürüklediğini ayan beyan gözler önüne sermektedir.

ABD ve Çin'in Tibet'e ilişkin görüş farklılıkları nelerdir?

Birçok Amerikalı için Tibet'i ele almanın başlangıç noktası Tibetlilerin barışsever ve baskıya maruz bırakılan bir halk oldukları, tarihleri boyunca kendi kendilerini yönettikleri, şu anda sürgünde bulunan asil bir lidere –Dalai Lama– sa-

hip oldukları varsayımıdır. Şiddeti yadsıdığı için Nobel Barış Ödülü de kazanan Dalai Lama aydın bir insan olarak tasavvur edilir.

Amerika'da birçok kişi Dalai Lama'nın, ÇHC'deki Tibetliler için bağımsız bir devlet değil sadece kültürel özerklik ve dinsel özgürlük talep ettiğine inanır. Bir "dış güç" tarafından ezilen bir halkın dinsel savunması olarak addedilen Tibet mücadelesi, Batı'da (ve dünyanın diğer bölgelerinde) etkili olsa da, kendi özel tarihi ve milliyetçi mitolojisi nedeniyle ABD'de özel bir etkiye sahiptir. ABD vatansever imgesinde, Çin'e karşı mücadele veren Tibetliler, Britanya İmparatorluğu'na karşı mücadele eden New England kolonicilerinin yerine konur.

Buna mukabil, Tibetli olmayan ÇHC vatandaşlarının başlangıç noktası çok farklıdır. Onlara göre Tibet uzun bir süredir Çin'in parçasıdır, bölge hem geri kalmıştır hem de feodal gelenekler varlığını sürdürmektedir. Yine bu Çinlilere göre, seleflerinin reenkarnasyon suretiyle onda vücut bulduğuna inanılan Dalai Lama'ya kısmen bir nevi monark kısmen de bir nevi papa rolü atfedilmesi de bunun kanıtıdır. Lhasa gibi modern şehirlere sahip olduğu ve Tibet kadınlarının statüsünü yükselttiği (çıkarılan kanunlarla cinsiyet eşitliği tanındığı için) ve doğaüstü kuralların egemen olduğu topraklara bilimsel uygulamalar getirildiği için Tibetlilerin minnettar olması gerektiği algısı birçok Çinli'ye hakim olan bir duygudur. Bazı Han Çinlileri Tibetlilerin kendilerine devlet tarafından bahşedilen çeşitli imtiyazlar (örneğin, diğer 55 farklı etnisiteyle birlikte Tibetlilere de tanınan birden fazla çocuğa sahip olabilme izni) için de şükran duyması gerektiğini düşünür.

İki başlangıç noktası arasındaki uçurum, Tibet gibi olaylarda, bir tarafın diğer tarafın başlangıç noktasının tamamen yanlış olduğunu düşünmesi nedeniyle daha da derin-

leşmektedir. ABD'de birçok kişi Tibet'te sokaklara dökülenleri 1776'nın kahraman kolonicileriyle aynı kategoride –işgalciye karşı direnen özgürlük savaşçıları– değerlendirirken, ÇHC'deki Tibetli olmayan birçok Çinli de, şu anda ABD'nin modern eyaletlerinden biri olan Hawaii'nin, bu adaların son kralının haleflerine geri verilmesi için eylem yapanları, ortalama ABD vatandaşının Tibetlileri yerleştirdiği kategoride pekala değerlendirebilir.[11] Böyle bir bağlamda, Tibet'in Tibetli ve Tibetli olmayan sakinleri ile diğer yerlerde yaşayanları birbirine düşüren Tibet sorununa ilişkin her türlü anlatımın, yani çatışmaları ve bireyleri açıklamak için kullanılan sözcüklerin de ihtilaflı olması kaçınılmazdır. Örneğin, Batılıların gayet doğal bir biçimde "gösteri" olarak nitelendirdikleri şey, Tibetli olmayan birçok ÇHC vatandaşı nazarında "isyan" olabilmektedir. Keza, birçok Batılının "ruhani lider" ve Nobel Barış Ödülü sahibi olarak gördüğü sürgündeki Dalai Lama, yine birçok Çinli tarafından "kuzu postuna bürünmüş kurt", "bölücü" gibi tabirlerle anılabilmektedir.

Dış basında yer alan özenli ve farklı bakış açılarını yansıtan haberlerin dahi bazı Çinliler tarafından önyargılı olarak addedilebildiği düşünülünce çıkmazın boyutları daha da iyi anlaşılacaktır. Örneğin, bazı özenli ABD gazetecileri, etnik Tibetlilerin de yerel Han Çinlilerine ve Hui azınlığına (Tibet'te yerleşik bir Müslüman grup) kimi zaman saldırdığı gerçeğinden hareketle, Mart 2008 olaylarını ifade etmek için "ayaklanma" kelimesini kullanmışlardı. Ancak buna rağmen

11 Siyaset Bilimci Elizabeth J. Perry ile sohbet edene kadar Tibet ve Hawaii arasında böyle bir paralellik hiç kurmamıştım. Perry, Amerikalılar tarafından Mart 2008 çatışmalarıyla ilgili olarak soru yağmuruna tutulduğunda, tamamen tesadüfen bu benzetmeyi yaptığını ifade etti. Bu fikirle ilgili olarak çok ayrıntıya girmedi ama bana çok uygun bir benzetme gibi geldi – kısmen, birçok Han Çinlisi'nin şimdilerde bölgeyle ilgili siyasi görüşlerinden bağımsız olarak Tibet'i, "egzotik" bir kültürün ve muhteşem bir tabiat güzelliğinin keşfi için seyahat güzergahları arasına almaya başladıkları için de çok uygun bir benzetme.

ÇHC'deki okuyucular, şiddet olaylarının müsebbebi olarak Dalai Lama görülmüyor diye bu tür haberleri bile "önyargılı" olarak değerlendirdiler. Bu arada daha özensiz haberler Çin'de çok daha güçlü bir adaletsizlik hissi uyanmasına yol açmaktadır. CNN Nepal'de şiddeti bastırmaya çalışan polis görüntüsünü, Çin polisinin Tibetlileri dövdüğü şeklinde yanlış bir yorumla verdiğinde ÇHC'ndeki blogçuların öfke dolu iletilerinin ardı arkası kesilmedi (hatta CNN karşıtı bir internet sitesi bile oluşturuldu). Dolayısıyla, basit bir dikkatsizlik birçokları tarafından köklü bir önyargının en son göstergesi olarak addedildi.

ALTINCI BÖLÜM

GELECEK

Çin dünya hakimi olmaya mı soyundu?

Çin'in yönelttiği "askeri tehdit" korkusunun çok uzun bir geçmişi bulunmaktadır. 2009 yılındaki Ulusal Gün yürüyüşünde sergilenen ağır silahlar, kimi çevrelerde bu korkuyu yeniden alevlendirmiştir. Biraz da abartılmış bir korku olduğunu da belirtmek gerekir.

Örneğin, Boxerlar Kuzey Çin'in dışına asla çıkmadığı gibi böyle bir niyetleri de olmamıştı. Ancak bu durum yine de Kayzer Wilhelm'in Boxerleri, Batı'ya yayılacak "Sarı Tehlike"nin öncüleri olarak adlandırmaktan alıkoymadı. Mark Twain, Boxerlerin kendi topraklarını yabancı boyunduruğundan kurtarmaya çalıştığını Amerikalıların da buna saygı göstermesi gerektiğini ısrarla belirtirken, Boxerleri Çin'in "iftiraya uğramış" vatanseverleri olarak nitelendirerek, eğer bir Çinli olarak doğmuş olsaydı Boxer olacağını ifade etmişti. Buna rağmen, Twain'in vatandaşlarının büyük çoğunluğu Alman Kayzerinin, Boxerlere duyduğu kötücül hissi paylaşmaktadır. Bir Amerikan dergisi, Boxerlerin

13. yüzyılda Avrupa'yı ezip geçen Cengiz Han'ın Moğol ordusundan sonraki Batı'ya ve Hıristiyanlığa yönelmiş en büyük tehdit olduğunu belirtmişti.

Batı'yı tehdit eden Sarı Tehlike kavramı, daha sonra Pekin'den doğan Kızıl Tehdit'e dönüştü. Bu fikir, 1960'ların başında Pekin kendi atom bombasını yaptığında çok revaçtaydı. ÇHC'de anti-emperyalist söylemin tavan yaptığı bir dönemde, böyle bir gelişme, Mao'nun şiddetle eleştirdiği ABD ve SSCB açısından çok tehlikeliydi – ABD'yi kapitalizme ve Tayvan'a verdiği destek, SSCB'yi ise Marksizmi "revizyonist" bir yorumla terk ettiği için kınıyordu.

Hatta ABD Savunma Bakanlığı, 1960'larda Pekin'in küresel kontrolü ele geçirmeye çalıştığı temasını işleyen "Kızıl Çin Savaş Planı" isimli bir film bile yaptırmıştı. Çin'i Japonların dünya hakimiyeti planlarının mağduru olan masum ülkelerden biri gibi gösteren 1940'ların propagandasında kullanılan imgenin yerini önce Afrika ve Latin Amerika'yı sonra da ABD'yi kontrol altına alma arayışında olan bir Çin imgesi almıştır artık. Atom bombasına sahip olmak Çin açısından çok önemliydi fakat artık biliyoruz ki Çin hem kendi iç sorunları hem de Rusya ve Hindistan gibi komşu ülkelerle yaşadığı sınır ihtilaflarıyla öylesine kuşatılmıştı ki uzaktaki herhangi bir ülkeye askeri tehdit yöneltmesine en ufak bir ihtimal yoktu. Çin kendi rejimini ABD ve SSCB'ye ideolojik alternatif olarak sunarak, gelişmekte olan bağlantısız ülkelerle ittifak kurma arayışına girdi. Yine de Kızıl Çin Tehdidi'nin Kuzey Amerika'ya ulaşma korkusu tıpkı tarihteki Sarı Tehlike korkusu gibi aşırı hayal ürünüydü. Kızıl Tehdit korkusu dayanaktan yoksun, gerçeklikten uzaktı. Bıçağının ucunu maket bir yerkürenin çevresinde dolaştırırken resmedilmiş kana susamış bir Boxer imgesini işleyen 1900'lere ait bir karikatürde ya da sonraki yıllarda baş hain Fu Manchu gibi Batı'dan nefret eden kurnaz ve cani karakterlerle do-

lu Sax Rhomer romanlarında rastlanabilecek türden hayali bir tehlikeydi bu.

1950-1970'lerde ABD ve Komünist ülkeler arasında vekalet savaşları* yürütüldü. Tayvan ile anakıta arasında meydana gelen Komünist Pekin ile Milliyetçi Taipei'yi karşı karşıya getiren ve çatışan tarafların her ikisinin de Çin'in gerçek yöneticilerinin kendisi olduğunu iddia ettiği çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar ABD ile ÇHC arasında doğrudan bir savaşa dönüşebilirdi. Fakat Çin'in dünya hakimiyetini ele geçirme planı o zaman da yoktu. Şimdi de yok.

Çin, zamanla askeri harcamalarını sürekli arttırmış ve savaş gücünü etkileyici bir biçimde modernize etmiştir. Bu durum, Çin'in yakın komşuları ve sınır uyuşmazlıkları yaşadığı ülkeler için ciddi bir endişe kaynağıdır. Fakat, Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun (HKO) sürekli güçlendirilmesi sadece dışa saldırı amaçlı değildir. Örneğin, Çin rejimi hâlâ kendisine saldırılmayacağından emin olma ihtiyacı hissetmektedir (Sırbistan'a karşı düzenlenen NATO harekatı ve koalisyon güçlerinin Irak ve Afganistan'ı işgali, güçlü bir savunmaya ihtiyaç duyulmasına yönelik algıyı daha da pekiştirmiştir). Ayrıca, güçlü bir orduya sahip olmak içteki kontrolü sağlamak için de çok önemlidir. 4 Haziran Katliamı'nı gerçekleştiren polis değil Halkın Kurtuluşu Ordusu idi. Tibet ve Xinjiang gibi yerlerde çıkan ayaklanmaları bastırmak için hükümet orduyu devreye sokar. Ulusal Gün kutlamalarında askeri donanımın sergilenmesinde, yabancı gözlemcileri etkilemenin yanı sıra içeriye de devletin sahip olduğu silahların mükemmeliyetini göstererek bir tür uyarı gönderme amacı yatar.

(*) Proxy wars: İki tarafın doğrudan birbirleriyle savaşmak yerine, üçüncü tarafların savaşlarına müdahil olması. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ile SSCB doğrudan birbirleriyle savaşmamış ancak Kore, Küba Krizi, Afganistan...vs gibi küçük ölçekli vekalet savaşları aracılığıyla birbirlerine meydan okumuşlardır – ç.n.

Tayvan ile bir savaş muhtemel mi?

ÇHC'nin uzun süreden beri düşlerini süsleyen Tayvan'la "birleşme" için askeri güç kullanmasını neredeyse ihtimal dışı yapan birçok etken bulunmaktadır. Birleşmenin arzulandığı hem ÇKP hem de Milliyetçi Parti tarafından açıkça ifade edilmiş ancak bu arzu hiçbir zaman amaca dönüşmemiştir. ÇKP "tek Çin" fikrine bağlıdır (buna göre Tayvan'ın Anakara'dan ayrık mevcut statüsü geçici bir durumdur). Fakat birleşmeyi ihtimal dışı bir rüyadan gerçeğe dönüştürecek bir eylemin meydana gelmesi zor gözükmektedir. Buna yönelik bir eylem olarak, savaş ihtimali tamamen dışta bırakılamaz. Eğer ÇKP iktidardan düşme tehlikesi yaşarsa, aşırı milliyetçi duyguları uyandırarak halk desteğini arkasına almak için radikal ve belki de aptalca hareketler yapabilir (Tayvan'a saldırmak gibi). Yine de Çin'in Tayvan'a saldırması ihtimalini zayıflatan iki ana faktörden söz edilebilir.

Birincisi, hem insan hem de sermaye Tayvan'la Çin arasında, her iki ülkeye de fayda sağlayacak şekilde kolaylıkla hareket edebilmektedir. Kimi tahminlere göre, yarım milyon civarında Çin Cumhuriyeti (Tayvan) vatandaşının Shanghai'da çalıştığı ve yaşadığı tahmin edilmektedir; Anakara'da birçok işadamı ofisleriyle birlikte faaliyet göstermektedir; onyıllardır ilk kez, Taipei ile ÇHC'nin muhtelif şehirleri arasında uçak seferleri konmuştur.

İkincisi, Pekin ve Hong Kong arasındaki mevcut ilişkiler, Tayvan sorununun çözüleceği bir gelecek hayal etmek için de vesile olmaktadır. Hong Konglulara 1997'den 2047'ye kadar sürecek elli yıl boyunca "Tek Ülke İki Sistem" politikası uyarınca çok geniş bir özerkliğe sahip olacakları sözü verildi. Bu elli yıllık sürede Hong Kong, Britanya Krallığı'nın eski kolonisiyken geçerli olan yerel hukuk kurallarıyla yönetile-

cek ancak 2047'den itibaren diğer bakımlardan da ÇHC'nin bütünleşik bir parçası haline gelecekti.

Bu ikili yapının uygulamada nasıl yürüyeceği ciddi şüphe uyandırıyordu. Ayrıca Pekin'in 1997'den beri Hong Kong'taki siyasi, ekonomik ve kültürel hayatın çeşitli veçhelerinde dizginleri ele geçirme gayreti ve basını dış baskı ve otosansür karışımı uygulamalar aracılığıyla daha az özgür hale getirmeye çalışması eleştiriliyordu. Bu endişeleri göz ardı etmeksizin (zira endişeler dayanaksız olmayıp Hong Kong'un şimdiye kadar Pekin'den bağımsız kalması kısmen aktivistlerin ve Hong Kongluların cesur direnişleri sayesindedir), şehrin elde ettiği geniş özerkliğin çarpıcı olduğunu söylemek gerekir. Hong Kong'taki kitapçılarda, Anakara'da yasaklanan birçok yayını hâlâ bulabilmek mümkündür (Dalai Lama'dan Chang'in eserlerine, Halliday'in Mao biyografisinden Tiananmen bildirilerinin derlemelerine hatta Zhao Ziyang'in ev hapsindeyken gizlice kaleme aldığı hatıralara kadar birçok yayın serbestçe alınıp satılmaktadır). Falun Gong müritleri, tacize uğrasalar da davalarını Hong Kong'ta tanıtabilmektedirler. Genel olarak, kısmen Çin'in iş hacmini canlı tutmak istemesinden dolayı Hong Kong hem ÇHC'nin bir bölgesi hem de bir tür şehir devleti gibi işleve sahiptir.

Bu durum, kimliğini kaybetmeksizin Tayvan'ı resmen ÇHC'nin yörüngesine sokacak benzer bir düzenlemenin işleyeceği bir dönemin hayal edilmesini de mümkün kılmaktadır. Tayvan vatandaşlarının mutlaka bir gün şahit olmak istedikleri bir gelişme değildir bu. Ayrıca gerek yabancı gözlemciler gerekse Hong Konglular Çin'in Hong Kong'taki politikalarına ilişkin olarak daha çok bekle-gör tutumuna girmişlerdir. "Tek Ülke Üç Sistem"li bir gelecek ne kadar uzak erimli bir siyaset de olsa, savaş ihtimalini azaltan bir seçenek olarak düşünülebilir.

Çin dünyanın başat ekonomik gücü olabilecek mi?

ABD'nin bir süre daha dünyanın başat ekonomik gücü olmaya devam edeceğini düşündüren makul sebepler bulunmaktadır. Çin'in ekonomik gücüyle ilgili yukarıdaki gibi soruların sorulması bile, ÇHC'nin ve dünyadaki rolünün ne kadar değiştiğinin önemli bir göstergesidir. Elli yıl önce, hatta yirmi yıl önce bile, bu tür soruları soranlar, inandıkları için değil de spekülasyon yapmak için sorarlardı.

1950'lerin sonunda, Mao ütopik Büyük Atılım girişimi sayesinde ülkesinin Batı'yı yakalayacağını (örneğin çelik üretimi gibi ölçülebilir hususlarda) iddia etmiş ancak ülke dışında çok az kişi bu iddiaları ciddiye almıştı.

1960'ların sonlarına kadar, Büyük Atılım'ın tam bir fiyaskoyla sonuçlanmasıyla, neredeyse bir yarım yüzyıl boyunca ÇHC'nin başat ekonomik aktörlerden biri olabileceğini düşünmek dahi gülünçtü. Hele dönemin dış gözlemcileri tarihte rastlanan en ciddi kıtlıklardan birinin tüm boyutlarını görebilselerdi, Çin'in gelecek elli yıl içinde ekonomik olarak dünyanın ilk üç ülkesinden biri haline geleceğine hiç ihtimal vermezlerdi. En iyi ihtimalle Çin'in aşırı yoksul bir ülkeden orta halli yoksul bir ülkeye dönüşeceği beklenebilirdi. Ara sıra kıtlık çeken ülkelere gıda maddesi ihraç eden günümüz Çin'inin aksine, o dönemin sorusu ÇHC'nin kendi nüfusunu doyurup doyuramayacağıydı.

Fakat, her şeye rağmen, Çin şu anda ABD ve Japonya'dan sonra, yurtiçi gayri safi milli hasıla bakımından dünyanın üçüncü büyük ekonomisidir. Uzun süreden beri her yıl yüksek büyüme oranı –hatta çift haneli– yakalamayı başaran Çin yeni binyılın başlangıcında fakir bir ülkeden, hâlâ zengin olmasa da (kişi başına düşen milli gelir hâlâ gelişmiş ülkelerin çok gerisinde), felakete maruz kalmış ülkelere yar-

dım edecek kadar zenginleşen bir ülkeye dönüşmüştür. Bir elli yıl daha geçmeden, ekonomik güçle ilgili bazı verilerde ABD'yi yakalayacağını hatta bazılarında geçeceğini düşünmek hiç de hayalcilik değildir. Ancak öngörülebilir gelecekte, yurtiçi gayri safi milli hasıla bakımından ekonomik gücünün ABD'nin çok gerisinde kalacağı, kişi başına düşen milli gelirde (bu bakımdan hâlâ fakir bir ülkedir sadece yirmi ya da otuz yıl öncesine kıyasla daha iyi durumdadır) çok radikal değişiklikler olmayacağı söylenebilir.

Uzun bir süre köyler diyarı olarak tasavvur edilen Çin şehirler diyarı olabilecek mi?

Çin'in ekonomik üstünlüğü sorusu bir bakıma ÇHC'nin kırsal bir ülkeden kentsel bir ükeye, köyler diyarından fabrikalar diyarına dönüşme hızıyla da ilgilidir. Çin 1960'larda sonsuza kadar kırsal kalacakmış izlenimi yaratan bir ülke görünümündeydi. Bunun bir nedeni ÇKP'nin köyden kente göçü denetim altında tutabilmek için katı ve karmaşık sosyal refah ve sosyal kontrol mekanizmaları geliştirmesiydi. Köyden kente göç 1800'lerin sonu ile 1940'lar arasındaki dönemde çok yaygındı. Nitekim Shanghai gibi şehirler milyonlarca insanı barındırıyordu. Aynı durum günümüzde yeniden yaşanmaktadır. Geçen yirmi yıl içinde, 120 milyondan fazla kişi Çin içinde bir yerden bir yere göç etmiştir. Bu göç hareketi, Leslie T. Chang'in de belirttiği gibi, sanayileşme sürecinde ABD'ye göç etmek için Atlantik'in diğer tarafına geçenlerin sayısından fazla olup, dünya tarihinde gönüllü göç akımında Çin'i birinciliğe oturtmaktadır.[1]

Mao döneminde köylülerin şehirlere göçmesini engelleyen en önemli etken *hukou* yani "hane kayıt sistemi" idi.

1 Leslie T. Chang, *Factory Girls: From Village to City in a Changing China* (New York: Spiegel&Grau, 2008), s. 12.

Bu sistemde devletin sağladığı imkânlarla kişinin doğduğu yer arasında bir bağ kurulmuştu. Ancak istisnai durumlarda bireylerin göç etmesine izin veriliyordu. Örneğin, evlendiğinde genellikle hane değiştiren nikâhlı kızlara izin verilmesi gibi. ÇKP cinsiyet ilişkilerinin diğer özelliklerini değiştirmek için uğraşmış olmasına rağmen, gelinin, erkeğin ailesiyle yaşama geleneğinin sürmesine izin vermiştir. Dolayısıyla, çiftçi bir ailede doğan çocuğun yaşamı boyunca arazide çalışmaktan ve köyde kalmaya mahkûm çocuklara sahip olmaktan başka bir çaresi yoktu.

Deng Xiaoping ve Zhao Ziyang tarafından hayata geçirilen reformlar sayesinde, *hukou* sistemi 1990'lardan itibaren biraz gevşetildi. Reformlar, sistemi tamamen ortadan kaldırmasa da, köylüler için mevsimlik işler bulmak ve bazen de uzun süre kalmak için şehirlere gitmek daha kolay olmaya başladı.

Köyden kente göç oranında son zamanlarda yaşanan yükseliş ve *hukou* sisteminin tamamen olmasa da kısmen ortadan kalkması sayesinde, Çin yakın gelecekte bir şehirler ülkesi olacaktır. 1990 nüfus sayımına göre Çin'de nüfusu bir milyonun üzerinde onlarca şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerden örneğin Shenzhen* gibi bazıları daha on yıl öncesine kadar köy ve kasabalardan oluşmaktaydı.

Artık, 2030 (belki de 2020) yılına kadar, Çin nüfusunun yarıdan fazlasının şehirlerde yaşayacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. O zamana kadar Çin, nüfusu bir milyondan fazla yüzü aşkın şehrin bulunduğu ve dünyada şehirli nüfus oranının en yüksek olduğu ülke haline gelmiş olacak.

(*) İlk "özel ekonomik bölgelerden" biridir. Özel ekonomik bölgelerde, Çinli ve yabancı yatırımcıları bir araya getiren ortak teşebbüs şirketleri, devlet tarafından işletilen şirketlere göre daha gevşek ekonomik kurallara tabi olarak faaliyet göstermektedirler.

Çin'in bir demokrasi olması muhtemel mi?

4 Haziran Katliamı'nın izleyen yıllarda, bazı Batılı gözlemciler, Tiananmen protestolarının ya da Polonyalı Dayanışma benzeri bir yapılanmanın Çinli muadilinin verdiği mücadelenin Çin'de bir demoratikleşmeyle sonuçlanıp sonuçlanmayacağını merak etmeye başladılar. Son zamanlara kadar ÇHC'nin yönetilme şeklinde radikal bir değişim umanlar, başka güçlere bel bağlamaya başladılar. Bazılarının güvendiği internet oldu: Hem muhafazakâr uzman George Will hem de Bill Clinton –her ikisi de birçok konuda zıt fikirlere sahiptir– milenyumun başlangıcında şu tarihsel kanaati ortaklaşa serdetmişlerdi: Çin'de yeni medyanın oluşmasını, yeni bir siyasa türü kaçınılmaz olarak izleyecektir. Diğer bazıları ise yükselen orta sınıfa güvenmektedir (Güney Kore ve Tayvan, otoriter devlet olup da profesyoneller ve girişimcilerden gelen baskıyla demokratikleşen ülkeler olarak örnek gösterilmektedir).

Bu tahminlerin hepsinin tarihin bir noktasında gerçekleşme ihtimali bulunmakla birlikte henüz hiçbiri gerçekleşmiş değildir. Bunun bir nedeni, ÇKP'nin üstteki senaryolardan hiçbirinin gerçekleşmemesi için bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle dersine çok iyi çalışmasıdır. İronik bir biçimde yine bu nedenle, partinin yakında çökeceğine dair tahmin de zayıf bir ihtimal olmanın ötesine geçememektedir.

Çin'de milliyetçilik ne kadar güçlü?

Batı'da Çin milliyetçiliğinin rejimi güçlendirmeye yarayan bir araca dönüştüğü şeklinde yaygın bir düşünce mevcuttur. Vatansever duyguların resmi statükoyu desteklediği ve popüler milliyetçiliğin yetkililer tarafından istenildiğinde kullanılabilecek bir tür açma kapama vanası işlevi gördüğü varsayılır.

Nitekim, Çin'deki mevcut kuşak, Afyon Savaşı (1839-1842) ve Japon İstilaları gibi Çin'in yabancılar tarafından maruz bırakıldığı aşağılanmaların vurgulandığı sağlam bir vatanseverlik propagandasıyla yetiştirilmiştir. Çin vatandaşları devlet tarafından Batı'nın ÇHC'ye yönelik önyargılı tutumu –Xinjiang ve Tibet'teki olayların haksız bir biçimde yansıtılmasının bu tutuma somut bir örnek teşkil ettiği iddia edilir– karşısında uyanık olmaya davet edilir. Örneğin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin 2008'de Dalai Lama ile yaptığı görüşmeden sonra Fransız mallarına karşı boykot çağrısında bulunulmuş ve Çinlilerin bu çağrıya uyduğu gözlemlenmişti. Keza, ihtilaflı Yasukuni Shrine* bölgesini ziyaret eden herhangi bir Japon politikacısı olduğunda, Çinli vatandaşların bu kişiye karşı siber alemi kınama yağmuruna tutmaya çağrıldıkları da görülmektedir.

Yine de bu tür vatansever bir eğitimin, ÇHC ne zaman göreve çağırsa seve seve bu çağrıya kulak verecek öfke dolu bir genç nesil yarattığını düşünmek basit bir indirgemecilik olur. Gerçekte milliyetçilik iki ucu keskin bıçak gibidir. Bazen rejimi destekler bazen de siyasi statükoyu tehdit edebilir.[2] Vatansever propagandanın genç Çinlilerin dünya görüşlerini şekillendirdiği doğru olmakla birlikte, bu gençlerin ülke sevgilerini ifade etme biçimleri ve resmi milliyetçi söylemlere inanma dereceleri değişiklik göstermektedir. Çinli liderler, daha önceki Çin rejimlerinin karşılaştığı en ciddi sorunlardan bazılarının –Tiananmen Ayaklanması da dahil

---

(*) Yasukuni Shrine, Japonya için savaşan askerlerin anısına adanan bir yer olup, sıradan askerlerin yanı sıra Çin ve diğer Asya ülkelerinin halklarına karşı izlenen acımasız politikalardan sorumlu olan birinci sınıf savaş suçlularını da içermektedir.

2 Konuylu ilgili bilimsel bir makale için bkz. Stanly Rosen, "Contemporary Chinese Youth and the State," *Journal of Asian Studies* 68, no. 2 (Mayıs 2009), s. 359-369; aynı konuya ilişkin gazete makalesi için bkz. Evan Osnos, "Angry Youth," *New Yorker* 28 Temmuz 2008, http://www.newyorker.com/reporting/2008/07/28/080728fa_fact_osnos (erişim, 13 Ağustos 2009).

olmak üzere– milliyetçi duyguların harekete geçmesi sonucu meydana geldiğinin gayet farkındadırlar.

Çinli yöneticilerin yine gayet iyi bildiği bir başka konu da milliyetçiliğin tezahürü olarak başlayan rejim yanlısı bir eylemin kolaylıkla kendi liderliklerinin sorgulandığı bir mücadeleye dönüşübilecek olmasıdır – Mayıs 2008 depreminde olduğu gibi.[3] Milliyetçi duygularla harekete geçmiş bir kitlenin yönetimin lehine olmaktan çok aleyhine olma ihtimalinin daha yüksek olduğu mevcut Çin yöneticilerinin farkında olduğu başka bir gerçektir ve bundan dolayı da gençlerin milliyetçi duygularını körüklemek yerine yatıştırmayı tercih etmektedirler.

Dolayısıyla, Çin milliyetçiliği hem rejim yanlısı hem de tam zıt istikamete kayabilecek iki ucu keskin bıçak niteliğindedir.

Önümüzdeki onyıl içinde Çin ne tür bir hükümete sahip olacak?

Yeni binyıl başladıktan hemen sonra, Çin hakkındaki tartışmaların büyük çoğunluğu birbirine zıt fikirlerin dile getirildiği iki kitap çevresinde şekillendi: Çin'in otoriterlikten demokrasiye yumuşak bir geçiş süreci yaşayacağını iddia eden *China's Democratic Future (Çin'in Demokratik Geleceği)* ile ülkedeki rejimin çökeceğini iddia eden *The Coming Collapse of China (Çin'in Yaklaşan Çöküşü)*. Fakat günümüzde birçok uzman süreklilik ihtimaliyle radikal siyasi değişim beklentisini (her iki kitabın da gayet emin bir biçimde ufukta gözük-

3 Bkz. Suisheng Zhao, "China's Pragmatic Nationalism: Is it Managable?" *Washington Quarterly* 29, no.1 (Kış 2005-2006), s. 131-144; Dune Lawrence, "Carrefour Boycott Has China Reining in Supporters," 30 Nisan 2008 *Bloomberg News*; mevcut neslin vatanseverliğine ilişkin genel bakış için Evan Osnos, "Angry Youth," *New Yorker* 28 Temmuz 2008, http://www.newyorker.com/reporting/2008/07/28/080728fa_fact_osnos (erişim, 15 Aralık 2009).

tüğünü dile getirdiği beklenti) birbirinden ayırmakta yatan temel çelişkiyi görebilmektedir.

Sürekliliğin daha muhtemel olduğunu düşünen uzmanlar, bunun değişimsiz olmayacağının da altını çizmektedirler. Bu uzmanlar ÇKP'nin, kendini belli durumlara kolaylıkla uyarlayabilen değişken bir örgüt niteliğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedirler. ÇKP siyasasını kategorize etmek için "uyarlanabilir otoriterlik"* kavramı bu uzmanlar tarafından ortaya atılmıştır.

Ayrıca bazı uzmanlar, uyarlanabilir otoriterliğin köklerinin Reform döneminin başlangıcından daha da eskiye dayandığına dikkat çekmektedirler.[4] Mao standart Marksist teoriyi ve partinin rolüne ilişkin Leninist görüşleri daha 1927 tarihli "Hunan Köylü Hareketi Raporu"nda değişikliğe uğratmıştı. Bu raporda Mao köylülerin karşısına onları fıtratları gereği gerici gören kırsal bir nüfusun öğreticileri olarak çıkmak yerine, köylülerin kullandığı taktiklerden bir şeyler öğrenmeyi Komünist örgütçülere salık vermişti.

Daha sonra 1930'larda ve 40'larda, bir muhalif örgütken Komünist Parti gerilla savaş taktikleri uygulamak da dahil olmak üzere geleneksel pratikten büyük ölçüde farklılaşan birçok uygulamanın öncülüğünü yaptı. Maoculuğun en revaçta olduğu dönemde (1950'lerin sonundan 1970'lerin ortalarına kadar) yine geleneksel Marksist pratikten sapan birçok uygulamaya şahit olundu. Örneğin bu dönemde birçok kişi "kötü" sınıf statüsünün kan bağı aracılığıyla bir nesilden diğerine aktarılabileceğini iddia ediyordu (halbuki, Marksizmin ana ilkelerinden biri sınıfsal aidiyeti üretim araçlarıyla ilişkilendirmesiydi).

(*) "Adaptive authoritarianism" – ç.n.

4 Bu terim 2008'de Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansın isminden türetilmiştir. Ayrıntılar için bkz. http://www.wcfia.harvard.edu/conferences/08_china/overview;

Gerçek şudur ki parti, gerek iktidarı ele geçirmeden önce gerekse de sonra, ama iyi ama kötü, her türlü deneyi yapmaya hazır olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, iktidarda kalmak için her türlü manevrayı yapabilen bu örgütün günümüzde de deneylerini sürdürmesi şaşırtıcı gelmemelidir. ÇKP, uyarlanabilir bir örgüttür ve özellikle akılda tutulması gereken husus şudur ki, rejimin şu anda denediği birçok uygulama –Konfüçyüs'e saygıdeğer bir kahraman olarak muamele etmekten, özel mülkiyeti sınırlamak yerine genişletmeyi içeren "Çin tipi Sosyalizm" uygulamasına kadar– ÇKP'nin ilk büyük muciti Mao'yu mezarında ters çevirecek niteliktedir.

ÇKP'nin önündeki en büyük zorluklar neler?

Eğer Pekin yönetiminin bir üyesi olsaydım, dört konu gece uykularımı kaçırırdı. Bunlar, (ÇKP sayılı sloganları çok sevdiği için) 4E* olarak adlandırılabilir.

Tüm siyasi liderler ekonomiye ilişkin endişe duymak zorundadır zira demokrasilerde seçmenler ceplerindeki paraya göre oy verirken, otoriter rejimlerde de ekonomi insanların sokaklara dökülme ya da evde oturma kararlarını etkilemektedir. Fakat, günümüz ÇHC'inde, ekonominin özel bir boyutu bulunmaktadır. Parti yüksek büyüme oranlarına öylesine bağımlı hale gelmiştir ki, ekonomik performansın sadece iyi değil çok iyi olması gerekmektedir.

Bunun nedeni, ekonomik büyüme kaybedenler ve kazananlar yaratırken, kaybedenlerin bir gün sıranın kendilerine de geleceğini düşünerek mevcut sisteme rıza göstermeleridir. Yüksek büyüme oranlarının sona ermesi, huzur ortamını derinden etkileyecektir. İyi kazananların yüksek bek-

(*) 4E: Economy-ekonomi; Environment-Çevre; Energy --enerji ve Endemic Corruption– yaygın yolsuzluk.

lentileri boşa çıkarken, bir gün sıranın kendilerine gelmesini bekleyenleri de öfke ve umutsuzluk kaplayacaktır.

Hu Jintao ve parti, kırsal kesimdeki sosyal hizmetlerin güçlendirilmesini içeren bir tür ön hasar kontrol sistemi uygulamaktadırlar. Kırsal kesimde yaşayanlar şimdiye kadar kaydedilen ekonomik büyümenin nimetlerinden mahrum kalmış; sağlık ve eğitim gibi devletin sağladığı temel hizmetlerdeki değişimden olumsuz yönde etkilendiklerini hissedenlerden oluşmaktadır. Bu hasar kontrol sisteminin elbette faydası yadsınamaz ancak rejimin bekası için ekonominin bir bütün olarak olumlu bir seyir halinde olduğuna dair izlenim devam etmelidir. Rejimin geleceği gerek psikolojik olarak gerekse pratik nedenlerle yüksek büyüme oranlarına bağlıdır. Zira ekonomik büyüme genel iyimserlik duygusunu pekiştirmekte ve ne tür hatalar yaparsa yapsın etkileyici ekonomik büyüme ve genel hayat standardındaki yükseliş, partinin meşruiyetini sürdürmesini sağlamaktadır.

Çin'in çevre ve enerjiyle ilgili olarak karşılaştığı en önemli sorunlar nelerdir?

Ekonominin yanı sıra çevre ve enerjiyle ilgili konular da tüm hükümetler için önem arz eder. Çevre ve enerji Çinli liderler için özel bir ikilem oluşturmaktadır. Bu iki başlık birbiriyle ilişkili olduğu için ikisini birarada ele almak anlamlı olacaktır.

Sanayileşme sürecinin devamlılığında Çin için iyi haber iki enerji kaynağına sahip olmasıdır: Kömür yatakları (yataklar belli başlı şehirlerden uzakta bulunduğu için yük vagonları ve demiryolları sayesinde, ÇKP artık Qing döneminde olduğu gibi sıkıntı yaşamamaktadır) ve su (barajlar aracılığıyla enerji üretiminde kullanılabilir). Kötü haber ise kömür madenciliğinin ve hidroelektrik santrallerinin tehlikeli

yönlerinin olmasıdır. Kömür, madencilerin yaşadıkları ciddi yaralanma hatta ölüm riski taşıyan kazalardan dolayı tehlikelidir (yılda 4.000'den fazla madenci hayatını kaybetmekte, bu da tüm dünyada madencilik sektöründe hayatını kaybedenlerin toplam sayısının dörtte üçüne tekabül etmektedir). Ayrıca kömür kullanıldığında ortaya çıkan kirli hava da cabası (sağlık sorunu olduğu kadar kirliliğin doğurduğu protestolardan dolayı siyasi yönü de bulunmaktadır). Hidroelektrik enerjisinin olumsuz tarafları, devasa barajların tartışmalı durumu, yerel halkın doğrudan baraj inşaatlarından etkilenmesi (köylerinin su altında kalmasından dolayı) ve yapım hatalarının doğurduğu risklerden duyulan endişelerdir.

Çin için enerjiyle ilgili daha da kötü haber petrol ve elektrik talebinin hızla artmasıdır. Ülkede araba sayısının sürekli artması petrol talebini körüklerken, fabrikaların işlemesi için gereken, hem sayı hem de nüfus olarak artan şehirlerde yaşayan orta sınıfın aydınlanma ve soğutma gereksinimlerini karşılayacak elektrik talebi de sürekli büyümektedir. Çin petrol rezervlerine sahiptir. Ancak bu rezervler hem ihtiyacını karşılamaktan uzaktır hem de bir bölümü siyasi olarak ihtilaflı bölgelerdedir (bir kısmı Xinjiang'da bir kısmı da hem Rusya'nın hem de Japonya'nın hak iddia ettiği Pasifik adalarındadır). Bu durum Çin'in yabancı tedarikçilere erişim kararlılığını daha da güçlendirmektedir. ABD gibi Çin'in uluslararası politikasını da bu saik şekillendirmektedir: Çin'in nüfuzunu Afrika ve Güney Amerika'ya genişletmek istemesinin ve İran ile iyi ilişkiler kurmasının bir sebebi de petrole olan artan bağımlılığıdır.

Elektrik konusunda, barajlar ve nükleer tesisler kısa vadede talebi karşılamaya yardımcı olmaktadır ancak ülke şu anda toplam elektrik üretiminin dörtte üçünü karşılayan ve kömür enerjisiyle çalışan santrallere çok bağımlı haldedir. Üretim seyri bu tarzda devam ederse uzun dönemde sera et-

kisi yaratan gaz salınımına yol açan bu tür santrallerin açılmasına (ortalama olarak her hafta yeni bir santral açılmaktadır), ülkenin başdöndürücü büyüme hızını sürdürmesi için daha da fazla ihtiyaç duyulacaktır.

Belki de kaynaklarla ilgili en büyük sorun sudur. Kirlenmiş nehirler, erimiş Himalaya buzulları ve Kuzey Çin su saçağının gitgide daralması (zaten öteden beri hiç iyi durumda değildi, uzun süredir küresel ortalamanın 10 puan altında) içme ve sulama suyu ihtiyacını ciddi bir sorun haline getirmektedir. Su ayrıca birçok siyasi sorunu da beraberinde getirmektedir zira Çin'deki bazı baraj projeleri, Çin'de doğup komşu ülkelere doğru akan nehirlerin akış hızını ve debisini de olumsuz yönde etkilemektedir.[5]

Yaygın yolsuzluk niçin böylesine ciddi bir sorun?

Üstte bahsedilen önemli sorunların neredeyse hepsini şu ya da bu şekilde etkileyen yolsuzluk meselesi bulunmaktadır. Sel felaketine yol açabilecek çürük baraj inşaatlarını da içeren kazalardan korku duyulmasının bir sebebi, resmi yetkililerle müteahhitler arasında kotarılan usulsüz anlaşmalardır. Genellikle bu tür usulsüz anlaşmaların tarafları birbirlerine ya kan bağı ya da *guanxi** ile bağlıdır. Çin'de 2008 depreminden sonra infiale yol açan şey birçok devlet okulunun çökmesi sonucu çok sayıda öğrencinin hayatını yitirmesiydi. Daha başından blogçular, binaların bu kadar kolay yıkılmasının, binaların dayanıklılığını sağlayan önlemleri alınmış gibi gösteren yerel yetkililerle müteahhitler arasındaki

(*) Sözlük anlamı "bağlantılar" demek olan *guanxi* Çin'de, dostlukla, rüşvetle, geçmişteki lütuflarla, eski sınıf arkadaşı olma hasebiyle ya da bunların bir bileşimiyle oluşan yükümlülük duygusunu ifade eder – ç.n.

5 Kenneth Pomeranz, "The Great Himalayan Watershed," *New Left Review* 58 (Temmuz/Ağustos 2008), s. 5-39.

ilişkilerden kaynaklandığını iddia etmişlerdi. Bu iddialara daha baştan birçok kişinin inandığını söylemeye gerek yok; okulların yanındaki binaların depremden sonra ayakta kalması yöneltilen iddiaları belki güçlendirmiştir ancak bu iddiaların sorgusuz sualsiz kabul edilmesi bu tür şeylerin sürekli olmasından kaynaklı bir olmuş farz etmeden başka bir şey değildir.

Yolsuzluğun öneminin altını çizmek için bir kez daha Tiananmen protestolarına dönmekte fayda bulunmaktadır. Bu tür bir olayın tekerrür etmemesinin bir sebebi yeni protestoların da yeni bir katliamla sonuçlanacağı korkusudur. Ancak bir başka sebebi 1989'dan beri oluşan yeni ekonomik ve sosyo-kültürel eğilimlerin sosyal tabakaları parçalamış olmasıdır. Yani farklı sosyal gruplardaki insanların paylaştıkları çok fazla ortak özellik olduğunu hissetmemeleri; bunun da toplumun bir başka katmanı tarafından başlatılan ortak bir eyleme katılma ihtimallerini zayıflatmasıdır. Fakat belki de en önemli sebep, 1989'un tekrarlanma ihtimalini asgariye düşürmeye çalışan hükümetin, öğrencileri sokağa döken ve diğer şehirlilerin de onlara katılmasını sağlayan başlıca huzursuzluk kaynaklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmasıdır. 1989'da ayaklanan öğrenciler, girecekleri işten (kendileri için belirlenmiş işe girmeyi değil) tüketecekleri ürüne kadar (örneğin, yabancı yazarların daha fazla çeviri eserini) kendi gündelik yaşamlarıyla ilgili her konuda daha fazla seçenek istiyorlardı; küresel gençlik kültürene daha kolay erişmek istiyorlardı (başta bu daha fazla rock müzikti, sonra daha fazla bilgisayar oyunu daha fazla internet kafe oldu). Ayrıca hükümetin enflasyonu kontrol altına almasını istiyorlardı. Bunların hepsini elde ettiler (yani, yaşamları pahasına da olsa, göstericiler kısmen başarılı oldular). Fakat hâlâ ortadan kalkmayan iki önemli huzursuzluk kaynağı varlığını sürdürmektedir. Biri demokrasi eksikliğidir, an-

cak siyasi sistem 1989'dan daha az demokratik değildir. Diğeri ise yaygın yolsuzluktur. Yolsuzlukla ilgili olarak hükümet, 1989'dan beri, konuyla ilgilendiğini göstermek için birkaç üst düzey yolsuzlukla mücadele girişimi uygulamaya koymasına ve bu girişimler esnasında ulusal düzeyde olmasa bile yerel düzeyde bazı önemli bürokratları günah keçisi (kimi hapse atılmış kimi idam edilmiştir) ilan etmesine rağmen, girişimler sadece başarısızlıkla sonuçlanmamış, durum daha da vahimleşmiştir.

Şimdiye kadar, resmi yolsuzluktan duyulan nefret ulusal çapta yeni bir gösteri dalgasını tetiklemeye yetecek kadar güçlü olmamıştır. Bunun bir nedeni, genel ekonomik gidişatın olumlu bir seyir izlemesidir. Bu önemlidir zira, yolsuzluk ne kadar kötü olursa olsun, ekonomik gelişmeyi engellememektedir. Bir diğer neden, merkezi hükümetin şimdiye kadar eleştiri oklarını yerel yetkililere yöneltmeyi başarmış olmasıdır. Dört E'nin birincisine (Ekonomi) dönecek olursak, ekonomide ciddi bir gerileme hatta yavaşlama (Çin'in 2008'de yaşadığı ancak çabuk kurtulduğu bir mali krizde olduğu gibi) yolsuzluğun refaha ulaşmaya engel teşkil etmediği algısını ortadan kaldırabilir. ÇKP'nin yumuşak karnı, 1949'da mağlup ettiği örgüt kadar artık yolsuzluğa batmış olduğu algısının devam etmesidir. Zira ÇKP'nin ilk iktidara gelmesi kısmen halkın, parti kadrolarının milliyetçilerden daha dürüst olduğuna inanmaları sonucuydu.

Çin ve ABD'nin iki süpergüç olduğu bir döneme, bu iki ülke kendisini nasıl adapte edebilir?

ABD ve Çin'in dünyanın iki süpergücü olarak aynı sahneyi paylaştığı bir dönemin yaklaşıp yaklaşmadığı zor bir sorudur. Bu kitabı daha da öteye geçip bazı basit yönlendirmelerle ya da en azından bir önceki bölümde açıklanan türden karşılık-

lı yanlış anlamaları azaltarak bitirmek güzel olacaktır. Çin ve ABD arasındaki gerilimi artıracak yeterince somut sorun bulunmaktadır. Maalesef, hiçbiri için kolay bir çözüm bulunmamaktadır. Fakat üstte de belirtildiği gibi, ABD'nin Çin'e, Çin'in de ABD'ye karşı yanlış anlamalarıyla bir nebze de olsa mücadele edebilmemizi sağlayacak bir şey bulunmaktadır: İki ülkenin paylaştığı ortak özelliklerin vurgulanması.[6]

Çin'de bugün yaşananların, ABD'nin 1800'lerin sonu ile 1900'lerin başı arasında başından geçen, bir yandan hızla sanayileşirken bir yandan da başat dünya gücü haline geldiği dönemde yaşadıklarını andırdığına dikkat çekmek gerekir. Ayrıca, liderler iki ülkenin birbirine hiç benzemediğini yineleyip dursalar da, diğer tarafta yaşayan halklar bazen ÇHC ve ABD'nin aynı kategoride yer aldığını görebilmektedirler.

ABD ve Çin'in ortak özelliklerinin, her iki ülkede de yaşamayanlar tarafından görülebileceğini ilk kez 1990'larda Pekin ve Washington arasındaki insan hakları tartışmalarına ilişkin bir konuşma yapmak üzere İsveç'e davet edildiğimde fark etmiştim. Bu konferanstaki temalardan biri iki ülkenin insan haklarına bakış açılarındaki tezattı. ABD'de hazırlanan belgelerde, Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan sivil ve dinsel özgürlüklerle ifade serbestisine yapılan atıflar göze çarparken; ÇHC'de hazırlanan belgelerde, yine aynı metinde yer alan sosyal ve ekonomik hakların daha fazla öne çıkarıldığı göze çarpmaktaydı. Bu durum da ABD'li ve Çin'li yetkililerin birbirlerini insan haklarını ihlal eden devlet olarak suçlamala-

6 Bu kitaba ilişkin çalışmalarımı bitirdikten sonra, Bruce Cummings'in şu eserinin ilk kopyasını görmüştüm: *Dominion from Sea to Sea: Pacific Ascendancy and American Power* (New Haven, CT: Yale University Press, 2009). Adından da anlaşılabileceği gibi kitap daha çok ABD ile ilgilidir Ancak iki ülkenin paylaştığı birçok ortak özellik bulunduğunu varsayımını benimseyen yorumlarla bitmektedir. Eğer bu kitapta belirttiğim ABD-Çin benzerlikleri konu hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyen okuyucular için ABD dış politikasına yeni bir bakış açısı kazandıran bu kitabı edinmelerini öneririm.

rını mümkün kılıyordu (ABD, Çin'i muhaliflere yönelik baskılardan dolayı, Çin de ABD'yi evsiz insanlar, sağlık imkânlarından herkesin istifade edememesi gibi ekonomik ve sosyal sorunları çözememesi nedeniyle eleştiriyordu).

Konferansta yapacağım konuşmadan önce bir mülakat vermek üzere kampüs radyosuna gitmiştim. Beni misafir eden öğrenci hem ABD'nin hem de Çin'in insan haklarını ihlal eden iki devlet olduğunu belirterek söze başladı. Muhtemelen birçok İsveçli bu öğrenciyle aynı görüşü paylaşıyordu. Mülakatı gerçekleştiren öğrencinin odak noktası her iki ülkenin de hâlâ idam cezası uygulamalarıydı, ki bu uygulama Avrupa'da tamamen terk edilmişti.

Pekin ve Washington daha çok tezatları vurgulamaya çalışsa da uluslararası ilişkiler iki ülke arasındaki benzerliklerin çarpıcı bir biçimde tezahür ettiği başka bir alandır. Örneğin, Washington ve Pekin'in petrole erişim yollarını güvenli kılmak için yaptıkları hamlelerde birçok ortak özellik bulunduğuna –her iki ülke de bu uğurda çok ileriye gidebilmektedir– Avrupa ve Hindistan'da yaşayan bazı entelektüeller dikkat çekmişti – bu aynı zamanda ABD dış politikasının bazı Amerikalılar tarafından da eleştirildiği bir noktadır.

Ayrıca, bu argümana göre, her iki ülkenin liderleri ülkelerinde kökleri derinlere inen bir "emperyalizm" nefretini sık sık dile getirirken, diğer taraftan kendi "modernite" ve "uygarlık" anlayışlarını başka halklara empoze etmekten de geri kalmamaktadırlar.[7] Pekin'in Tibet ve Xinjiang'a karşı izlediği politikaları düşünürken, Hawaii'nin ülkenin parçası olmadığı (Dalai Lama'nın sürgüne gönderildiği 1959 yılında ABD'nin eyaletlerinden biri oldu) ya da Washington'un Irak'ı (Xinjiang gibi Irak da petrol rezervleri yüksek bir böl-

7 Bkz. Pankaj Mishra, "At War with the Utopia of Modernity" *Guardian*, 22 Mart 2008, http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/mar/22/tibet.china1 (erişim 18 Ekim 2009).

ge olup, gelecekte ABD'nin petrol akışını sağlamak istediği bir ülkedir) "özerk" ama ABD'nin nüfuz alanı içinde bir ülke haline getirme konusunda çok hevesli olduğunun iddia edilmesinden Amerikalıları ne kadar rahatsız ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekir zira bu da iki ülke arasındaki ortak özelliklere ilişkin başka bir göstergedir. Ya da belki daha çarpıcı olanı, Çin'in sınır bölgelerindeki nüfusla ilgilenme biçimi, ABD'nin 19. yüzyılda Kızılderililere yönelik tutumuna çok benzemektedir. Bu benzetmelerin hiçbiri mükemmel değildir ancak her biri ABD ve Çin'in birbirine tamamen zıt geleneklere sahip olduğunu iddia edenleri bir an olsun duraksatacak gerçeklerdir.

Çin ve ABD'nin başka ortak özellikleri var mı?

Amerikalıların Çin'i eleştirdikleri konular dahil olmak üzere iki ülke arasında daha pek çok benzerlik bulunmaktadır. Örneğin, Peter Hessler'in, ABD makinelerinin korsan versiyonunu kullanan "Çin'in portatif şehirleriyle" ilgili makalesinde belirttiği gibi, ABD'nin endüstriyel kalkınmasında, patenti İngilizlere ait teknolojileri ters mühendislikle bedava kullanan ilk ABD şehirlerindeki iş hacminin de etkisi bulunmaktadır.[8] ABD'li tarihçi Stephen Mihm; 1800'lerin sonunda, şimdi Amerikalılar Çin'i nasıl görüyorsa ABD'nin de Avrupalılar tarafından öyle görüldüğünü belirtiyor -kalitesiz hatta insan sağlığına zararlı mallar üreten, çok satar kitapların korsan baskılarını yayımlayan bir yer (Dickens, Atlantik'in öbür yakasında kitaplarının izinsiz baskısının çokça yapılmasından acı acı yakınmıştı).[9]

---

8 Peter Hessler, "China's Instant Cities," Haziran 2007, *National Geographic* http://ngm.nationalgeographic.com/2007/06/instant-cities/hessler-text (Erişim 18 Ekim 2009).

9 Stephen Mihm, "A Nation of Outlaws," Kate Merkel-Hess v.d. *China in 2008: A Year of Great Significance* (Lanham, MD: Rowman&Littlefield, 2009).

İki ülke arasındaki bir başka ortak nokta da şudur: 1800'lerin sonu ile 1900'lerin ortalarında ABD, büyük çaplı otoban ve demiryolu inşaatı gerçekleştirdi ve bu sayede ülkenin daha önce birbirinden kopuk bölgelerini birbirine bağlamayı başardı. Hatta bunlardan bazıları birer mühendislik harikasıydı. Tıpkı Çin'in günümüzde yapmakta olduğu gibi (örneğin Tibet'e giden ileri teknoloji ürünü tren gibi). ABD de geçmişte dev barajlar inşa etmişti, tıpkı şimdilerde Çin hükümetinin yaptığı gibi. Son zamanlarda yayımlanan bir *Scientific American* makalesinde belirtildiği gibi, günümüz Çin'i "tarihte eşi benzeri olmayan bir enerji dönüşümü geçiren, fakat tıpkı 1950'lerde ABD'de olduğu gibi bu dönüşümün bir mühendislik becerisiyle desteklendiği gelişmekte olan bir ülkedir."[10]

20. yüzyıl aynı zamanda ABD'nin Dünya Fuarı ve Olimpiyat oyunlarına ilk kez ev sahipliği yaptığı asırdır. Dünyanın önde gelen spor antropologlarından Susan Brownell'in belirttiği gibi, ABD 1904 yılında Olimpiyatlara ev sahipliği yapma hakkını ilk kez elde ettiğinde (daha önce sadece Avrupa'da olmuştu), tıpkı 2008 öncesinde olduğu gibi bazı yorumcular olimpiyatları gelişmekte olan bir ekonomiye sahip ama asla bu tür bir organizasyona ev sahipliği yapmaya uygun olmayan bir ülkeye verdiği için o zaman da UOK'u eleştirmişlerdi.[11]

Amerikalılar Çin'e yönelik her türlü eleştiriden özellikle kaçınıyorlar mı?

Bu gibi benzerliklerin daha fazla fark edilmeye başlanması Amerikalıları Çin'de meydana gelenleri eleştirmekten de alı-

10 David Biello, "Can Coal and Clean Air Co-exist in China?" *Scientific American*, 4 Ağustos 2008, http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=can-coal-and-clean-air-coexist-china (erişim 18 Ekim 2009).

11 "America's and Japan's Olympic Debuts: Lessons for Beijing 2008 (and the Tibet Controversy)," *Japan Focus*, #2574, 2008, http://www.japanfocus.org/-Susan-Brownell/2754 (erişim 18 Ekim 2009).

koymamalıdır. Fakat Mihm'in de belirttiği gibi "Çin'le nasıl ilişki kuracağımızı bilmek istiyorsak, kendi tarihimize daha yakından bakmalıyız". Ayrıca "Çinlilere belli konularda ev ödevleri verirken, biraz da aynayı kendimize tutmalıyız."[12] Eğer her iki ülkenin vatandaşları, kendilerini neyin farklılaştırdığını bulmak için ortak hangi özellikleri paylaştıklarını daha çok düşünürlerse, Pasifik'in diğer yakasına eleştiri ne yolla ulaşırsa ulaşsın, geçmişte olduğundan farklı olarak kullanılan üslup daha az kibirli ve daha az aşağılayıcı olacaktır.

İki ülke vatandaşlarının birbirini daha yakından tanımaları da ABD ve Çin arasındaki yanlış anlamaları azaltacaktır. Umarım bu kitabın sonuna gelen ABD okuyucuları, şu anda, ÇHC halkı hakkında kitabın ilk sayfalarını çevirmeye başlamadan önceki hallerinden daha fazla şey bildiklerini düşünüyorlardır. Umuyorum ki bir gün ben de Çinli arkadaşlarıma, Pasifik'in diğer tarafında benzer bir normalleşme arayışıyla yazılmış ve ABD hakkında "bilmek istedikleri her şey"i anlatan benzer bir eser gösterebilirim.

12 Mihm, "Nation", s. 278.

Ek Okuma

Birinci Kısım: Genel

Eskiden Çin tarihine ilişkin üniversite dersleri, tarih öncesinin efsanevi bilge kral-larından biriyle, ÇHC'nin ilk liderinin isminden türetilerek "Yao'dan Mao'ya" is-mini taşırdı. (Günümüzde de Mao'dan Yao'ya derslerinden bahsedilebilir: 1976'da Mao'nun ölümünden NBA yıldızı Yao Ming'e kadar geçen süreyi ele alan dersler-dir bunlar). Çin tarihinde"Yao'dan Mao'ya" seyahat etmenizi sağlayacak, faydalı ve genel bilgiler içeren kaynaklar için bkz: Patricia Ebrey, *The Cambdridge Illustrated History of China* (Cambridge University Press, 1999); John K. Fairbank ve Merle Goldman, *China: A New History* (Harvard University Press, 1998). Ayrıca Charles Hucker, *China to 1850: A Short History* (Harvard University Press, 1978); Jonathan Spence, *The Search for Modern China,* ikinci baskı (W.W. Norton, 1999), Qing Ha-nedanı'nın (1644-1912) iktidara yükselişiyle başlayan bu kitap akıcı ve akademik bir üslupla yazılmıştır. Bu yayınların hepsi, 20. yüzyılın sonuna kadar olan döneme ilişkin bilgiler verir. Akademisyenlerin yeni bulgularını içermemektedirler. Aşağı-da ise okuyucular 21. yüzyılda yayımlanmış ve en yeni akadamik bilgileri içeren kaynaklar hakkında bilgilendirilecektir.

Birinci Bölüm

Konfüçyüs, Mencius ve diğer düşünürlerin dönemlerine ilişkin genel bilgiler içe-ren bir kaynak olarak Benjamin Schwartz, *The World of Thought in Ancient China* (Harvard University Press, 1985). Bu düşünürlerin eserlerinin çevirilerinden yapıl-mış bir derleme için bkz. William Th. De Bary ve Irene Bloom, eds, *Source of Chi-nese Tradition, V.1: From Earliest Times to 1600* (Columbia University Press, 1999). Arthur Waley, *Three Ways of Thought in Ancient China* (Stanford University Press, 1939), Mencius, Taocular ve Legalistler (Waley "Realistler" olarak adlandırıyor) arasındaki benzerlik ve farklılıkların değerlendirmesine ilişkin temel bir eser. Ki-

tap ayrıca çok ilginç ve çarpıcı çeviri ve pasajlarla dolu (özellikle Taocu Zhuang Zi'nin ilginç olduğu kadar aydınlatıcı pasajları gibi çeviriler çokça yer alıyor). İlk İmparator ve öldükten sonraki ünüyle ilgili olarak bkz. K.E. Brashier, *First Emperor: Selections from the Historical Records,* çev.Raymond Dawson (Oxford University Press, 2007). Konfüçyüs ve müritlerinin fikirlerinin karmaşık bir süreçten geçtikten sonra "Konfüçyüsçülük"e dönüşmesiyle ilgili olarak bkz. Lionel M. Jensen, *Manufacturing Confucianism: Chinese Traditions and Universal Civilization* (Duke University Press, 1997). Geçmişte Konfüçyüse duyulan saygı, Son yıllarda Konfüçyüs onuruna yapılan tapınak ve heykellerin geri dönüşüne ilişkin bkz. Julia K. Murray, "'Idols' in the Temple: Icons and the Cult of Confucius," *Journal of Asian Studies,* 68.2 (2009), s. 371-411. Konfüçyüs ve felsefesine yönelik ilginin yeniden ortaya çıkmasının anlamına dair benimkinden daha olumlu bir değerlendirme için bkz. Daniel A. Bell, *China's New Confucianism* (Princeton University Press, 2008); bu kitapla ilgili değerli ancak eleştirel bir bakış için bkz. Timothy Chee, "The Karoake Classics: A View from Inside China's Confucian Revival," *Literary Review of Canada* (Kasım 2008), http://reviewcanada.ca/reviews/2008/11/01/the-karaoke-classics/. Pekin Olimpiyatlarında Konfüçyüs'ten yapılan alıntılarla ilgili olarak bkz. Geremie R. Barmé, Lee Haiyan, ve başka yazarların (şahsım da dahil olmak üzere) Kate Merkel-Hess, Kenneth L. Pomeranz ve Jeffrey N. Wasserstrom editörlüğünde çıkan *China in 2008: A Year of Great Significance* (Rowman and Littlefield, 2009; bundan sonra *China in 2008)* kitabındaki makaleler. Çin'in demokratik geleneklerine (ve bunla ilişkili insan hakları geleneklerine) ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew J. Nathan *Chinese Democracy* (University of California Press, 1986), Marina Svensson, *Debating Human Rights in China* (Rowman and Littlefield, 2002) ve Joseph W. Esherick ve Jeffrey N. Wasserstrom, "Acting Out Democracy: Political Theater in Modern China" *Journal of Asian Studies,* November 1990, s. 835-865.

İKİNCİ BÖLÜM

Belli hanedanlıklara ilişkin akademik ancak anlaşılabilir ve güncel araştırmalar arayan okuyucular Thimothy Brook tarafından yayımlanan ve Harvard University Press yayınlarından çıkan seriden yararlanabilir. "History of Imperial China" adını taşıyan bu serinin ilk üç cildi Mark Lewis'in *The Early Chinese Empires: Qin and Han (2007)* ve *China's Cosmopolitan Empire: The Tang Dynasty* (2009) ile William T. Rowe'un, *China's Last Empire: The Great Qing (2009)* isimli kitapları içermektedir. Çin'de imparatorluk döneminin son üç asrına ilişkin bilgi için bkz. Frederic E. Wakeman Jr., *The Fall of Imperial China* (Free Press, 1975). Boxerlerle ilgili olarak bkz. Joseph W. Esherick, *The Origins of the Boxer Uprising* (University of California Press, 1988); Paul A. Cohen, *History in Three Keys: The Boxers as History, Myth, and Experience* (Columbia University Press, 1997); ve Robert Bicker ve R.G.Tiedemann, ed., *The Boxers, China, and the World* (Rowman and Littlefield, 2007). Çin imparatorları ile Komünist Parti yöneticileri arasındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkin görüşler için bkz. Geremie R. Barmé, *The Forbidden City* (Profile Books, 2008).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde tartışılan kişi ve olayların bir bölümünü ya da tamamını işleyen çok değerli ve bu kitaptakinden çok daha fazla ayrıntıya yer veren kitaplar bulunmaktadır. Birçoğu okuyucuyu daha özel ve ayrıntılı çalışmalara yönlendiren dipnotlar, kaynakçalar içermektedir. Örneğin bkz. Rana Mitter, *A Bitter Revolution: China's Struggle with the Modern World* (Oxford University Press, 2005) bu kitap özellik 4 Mayıs Devrimi'nin mirasına ilişkin güçlü bir kaynak niteliğinde; Jonathan Fenby, *The Penguin History of Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850-2009* (Penguin, 2008), Milliyetçi Parti, Komünist Parti, liderlerin kişilikleri ve siyasi olayları ele alışı açısında özelikle faydalı bir eser; John Gittings, *The Changing Faca of China* (Oxford University Press, 2006), özellikle Mao yıllarına (1949-1976) ilişkin çok güçlü bir kaynak; Peter Zarrow, *China in War and Revolution, 1895-1949* (Routledge, 2005), entelektüel trendleri mükemmel bir tarzda ele alıyor; ve Pamela Crossley, *The Wobbling Pivot, China since 1800: An Interpretive History* (Wiley, 2010), merkezi otorite ile yerel topluluklar arasındaki ilişkilere odaklanan istisnai bir yapıt.

İki önemli Milliyetçi liderin hayatı ve dönemine ilişkin bilgi için bkz. Marie Claire Bergère, *Sun Yat-sen* (Stanford University Press, 2000) ve Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China* (Harvard University Press, 2009). Mao ile ilgili devasa bir literatür bulunmaktadır. Yaşamı ve etkisine dair daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenlerden kapsamlı bir biyografi arayanlara için Philip Short, *Mao: A Life* (Holt, 2001); eserleri ile kariyeri ve mirasının ilişken farklı değerlendirme biçimleri için, Timothy Cheek, *Mao Zedong and the Chines Revolutions: A Brief History with Documents* (Bedford, 2002). Lu Xun için bkz. *The Real Story of Ah-Q and Other Tales of China: The Complete Fiction of Lu Xun* (Penguin, 2009), kitap çevirmen Julia Lovell tarafından Lu Xun'un hayatı ve eserlerine ilişkin mükemmel bir genel bilgi de içermekte. Mao dönemine ilişkin kapsamlı bilgi için bkz Edward Friedman vd., *Chinese Village, Socialist State* (Yale University Press, 1993); Evlilik Kanunu ile ilgili olarak bkz. Susan Glosser, *Chinese Visions of Family and State, 1915-1953* (University of California Press, 2003).

Kültür Devriminin öncesi ve sonrasıyla ilgili olarak bkz. Roderick MacFarquhar ve Michael Schoenals, *Mao's Last Revolution* (Harvard University Press, 2006), ve belgesel film *Morning Sun* (2005) (yönetmen Carma Hinton&Geremie R. Barmé; www.morningsun.org). Kızıl Muhafızların eylemlerine ilişkin yeni bir perspektif sunan bir eser için bkz. Andrew G. Walder, *Fractured Rebellion: The Beijing Red Guard Movement* (Harvard University Press, 2009); dönemin kültürel ve sanatsal boyutlarıyla ilgili olarak bkz. Harriet Evans & Stephanie Donalds, ed., *Picturing Power in the People's Republic of China: Posters of the Cultural Revolution* (Rowman and Littlefield, 1999). 1976'dan sonra Mao'nun itibarı ve yaşamının ve ilkelerinin anlamına ilişkin tartışmalar için bkz. Geremi R. Barmé, *Shades of Mao: The Posthumous Cult of the Great Leader* (M.E.Sharpe, 1996) ve Lin Chun & Gregor Benton, eds., *Was Mao Really a Monster?* (Routledge, 2009).

Çin'in son yıllarda uğradığı değişimin boyutu ve beşeri yönüyle ilgili daha derinlemesine bilgi için Ian Johnson, Duncan Hewitt, Leslie T. Chang, Michael Meyer, Peter Hessler ve Sang Ye gibi yazar ve gazetecilerin çalışmaları önemli bir kaynak külliyatı sunmaktadır. Başlangıç noktası olarak en yeni ve (bana göre) şimdiye kadar bu konuda yazılmış en iyi kitap olan Hessler'in *Country Driving: A Journey through China from Farm to Factory* (Harper's, 2010) isimli kitabı; Sang Ye'nin yaşamın her kesitinden Çinli ile yaptığı mülakatların derlendiği ve Geremy R. Barmé'nin muhteşem çevirisiyle *China Candid: The People of the People's Republic of China* (University of California Press, 2006) isimli kitabı özellikle tavsiye ederim. Çağdaş Çin politikası ve ABD-Çin ilişkilerine giriş niteliğinde bilgi için Susan Shirk, *China: Fragile Superpower* (Oxford University Press, 2007), ülkeye ilişkin temel gerçek ve veriler Stephanie Donald ve Robert Benewick tarafından kaleme alınan *The State of China Atlas*, gözden geçirilmiş ve güncel baskı (University of California Press, 2009) isimli kitapta bulunabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1976 sonrası döneme ilişkin genel bilgi için bkz. Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Era of Deng Xiaoping*, güncel baskı (Princeton University Press, 1996), Timothy Cheek, *Living with Reform: China Since 1989* (Zed, 2007). Demokrasi Duvarı ve diğer ilişkili olaylar için bkz. Andrew J. Nathan, *Chinese Democracy* (University of California Press, 1986), Merle Goldman, *Sowing the Seeds of Democracy in China: Political Reform in the Deng Xiaoping Decade* (Harvard University Press, 1994) ve Geremie R. Barmé & John Minford, eds., *Seeds of Fire: Chinese Voices of Conscience* (Hill & Wang, 1988). Tiananmen Ayaklanması'na yol açan olay ve entelektüel eğilimler için bkz. Jeffrey N. Wasserstrom, *Student Protests in Twentieth-Century China: The View from Shanghai* (Stanford University Press, 1991) isimli kitabın son bölümü; ve Perry Link, *Evening Chats in Beijing* (W.W. Norton, 1993).

Tiananmen'in kendisine ilişkin devasa bir literatür bulunmaktadır (İngilizce dilinde sınırlı olsa da, çok fazla Çince kaynak; Fransızca ve diğer Batı dillerinde önemli çalışmalar ve belge koleksiyonları bulunmaktadır). Bu konuyla ilgili çalışmaların toplandığı faydalı bir kaynak www.tsquare.tv, bu site, yönetmenliğini Carma Hinton ve Richard Gordon'un yaptığı 1996 yapımı *The Gate of Heavenly Peace* isimli muhteşem belgesel filme eşlik etmek üzere oluşturulmuştur. Ayrıca bkz. Craig Calhoun, *Neither Gods nor Emperors: Students and the Struggle for Democracy in China* (University of California Press, 1997) ve Philip J. Cunnigham, *Tiananmen Moon: Inside the Chinese Student Uprising of 1989* (Rowman & Littlefield, 2009); katliamın kendisi ve mücadelede öne çıkan figürler için bkz. George Black ve Robin Munro, *Black Hands of Beijing* (Wiley, 1993); ordunun müdahalesiyle ilgili olarak bkz. Timothy Brook, *Quelling the People* (Stanford University Press, 1998); çeşitli disiplinlerden uzmanların farklı bakış açıları için, Elizabeth J. Perry ve Jeffrey N. Wasserstrom, ed., *Popular Protest and Political Culture in Modern China*, ikinci baskı (Rowman & Littlefield, 1994); göstericilerin yazıları için bkz. Han Minzhu, ed., *Cries for Democracy* (Princeton University Press, 1990) ve Geremie R. Barmé ve Linda Jaivin, ed., *New Ghosts, Old Dreams* (Crown, 1992); Pekin dışındaki olay-

lar için, Jonahthan Unger, ed., *The Chinese Democracy Movement: Reports from the Provinces* (M. E. Sharpe, 1991); üst düzey Komünist Parti yöneticileri arasındaki huzursuzluk için bkz., Zhao Ziyang, *Prisoner of the State: The Secret Journal of Zhao Ziyang* (Simon & Schuster, 2009); Liang Zhang, derleyen, *The Tiananmen Papers* (Public Affairs, 2001); ve Bruce Gilley, *Tiger on the Brink: Jiang Zemin and China's New Elite* (University of California Press, 1998).

ÇKP'nin 1989 sonra iktidarda kalabilmesi ve geçen yıllardaki sosyal değişim için bkz. Peter Hays Gries ve Stanly Rosen, ed., *State and Society in 21st-Century China* (Routledge, 2004), özellikle Vivienne Shue tarafından kaleme alınan meşruiyet ile ilgili bölüm; Elizabeth J. Perry ve Mark Selden, eds., *Chinese Society: Change, Conflict and Resistance,* ikinci baskı (Routledge, 2003), özellikle Tiananmen'den sonraki protesto gösterilerine ilişkin bilgi isteyenler için faydalı; David Shambaugh, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation* (University of California Press, 2008), Parti'nin diğer Komünist rejimlerin çöküşünden çıkardığı derslerle ilgili aydınlatıcı bilgi vermekte; *The Journal of Democracy* dergisinin Temmuz 2009 sayısında 1989'dan sonra Çin ile ilgili özel bölümde yer alan Andrew J. Nathan ("esnek yetkecilik" kavramını ortaya atan yazar) ve diğer yazarların makaleleri. Falun Gong'la ilgil olarak bkz. David Ownby, *Falun Gong and the Future of China* (Oxford University Press, 2008). Çağdaş Çin'deki fikri manzara ile ilgili bilgi ve "muhalifler" ile rejim yanlıları şeklindeki basit bölümlemeden daha fazlasını arayanlar için bkz. bWang Chaohua ed. *One China, Many Paths* (Verso, 2005), ve Gloria Davies, *Voicing Concerns* (Rowman & Littlefield, 2001); ayrıca bkz. Michael Dutton, *Streetlife China* (Cambdridge University Press, 1999), Geremie R. Barmé, *In the Red* (Columbia University Press, 1999), Wang Hui, *China's New Order* (Harvard University Press, 2003), ve Evan Osnos'un Blog yazısı "Jia Zhangke and Rebiya Kadeer," www.newyorker.com/online/blogs/evanosnos/2009/07/jia-zhangke-rebiya-kadeer.html.

Doğum kontrol kampanyalarıyla ilgili olarak bkz. Susan Greenhalgh, *Just One Child:Science and Policy in Deng's China* (University of California Press, 2008) ve Harriet Evans, "The Little Emperor Grows Selfish," *New Statesman,* 1 Ocak 2005, www.newstatesman.com/200501010012. Olimpiyatların anlamına dair bkz. Susan Brownell, *Beijing's Games: What the Olympics Mean to China* (Rowman&Littlefield, 2008). Shanghai World Expo ile ilgili olarak, çalışmalarını benimle paylaştıkları için Lisa Claypool ve Susan Fernsebner'e minnettarım (ilgilenen okurlar yazarların konuya ilişkin yayınlarının takipçisi olsunlar); ayrıca bkz. şahsım tarafından kaleme alınan *Global Shanghai, 1850-2010* (Routledge, 2009) isimli kitabın son bölümü.

Çin-Hindistan karşılaştırması için bkz. Pankaj Mishra'nın çalışmaları (örn."It's a Round World After All: India, China, and the Global Economy," *Harper's,* 2007 Ağustos, s. 83-88) ve Pranab Bardhan (örn. "India and China: Governance Issues and Development," *Journal of Asian Studies,* Mayıs 2009, s. 347-357); iki ülke arasındaki benzerlik ve farklılıklara Pallavi Aiyar'ın *Smoke and Mirrors: An Experience of China* (HarperCollins India, 2008) isimli kitabında bolca atıf yapılmakta. Xinjiang'la ilgili kolay okunabilir ve kapsamlı bir araştırma niteliğinde olun James Millward'ın *Eurasion Crossroads: A History of Xinjiang* (Columbia University Press, 2007); Temmuz 2009 ayaklanmasına ilişkin bir değerlendirme için bkz. James Millward'ın "The China Beat" blogunda yayımlanan "The Urumqi Unrest Revisited"

isimli yazısı, 29 Temmuz 2009, www.thechinabeat.org/?p=558. Ayrıca bkz. John Gittigns, "China's Uighur Conundrum," *Guardian,* 7 Temmuz 2009, www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/jul/07/uighur-china-xinjiang-urumqi.

"Sayısal bölünme" ve internet denetimi hakkında bkz. Guobin Yang, *The Power of the Internet in China* (Columbia University Press, 2009). Bu konulara ilişkin temel makalelerin çoğu, CNN'nin eski Pekin bürosu şefi ve medya analisti Rebecca MacKinnon'un *Rconversation* http://rconversation.blogs.com), Jeremy Goldkorn'un *Danwei: Chinese Media, Marketing, Advertising, and Urban Life* (www.danwei.org), Berkeley merkezli *China Digital Times* (http://chinadigitaltimes.net/) ve Hong-Kong merkezli China Media Project (http://cmp.hku.hk/) isimli internet sitelerinde bulunabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABD-Çin ilişkilerinin arkaplanı ve karşılıkli imgelere ilişkin olarak bkz. Jonathan Spence, *To Change China: Western Advisers in China* (Penguin, 2002); Harold R. Isaac, *Scratches on Our Minds* (M. E. Sharpe, 1980); David Arkush ve Lee Ou-fan Lee, eds. *Land Without Ghosts: Chinese Impressions of America from the Mid-Nineteenth Century to the Present* (University of California Press, 1993); Scott Kennedy, ed., *China Cross-Talk* (Rowman&Littlefield); David Shambaugh, *Beautiful Imperialist: China Perceives America, 1972-1990)* (Princeton University Press, 2010). Bu bölümde ele alınan birçok konuyla ilgili anlaşılabilir ve faydalı bilgiler için bkz. Lionel M. Jensen ve Timothy B. Weston, eds., *China Beyond the Headlines* (Rowman & Littlefield, 2000) ve *China's Transformations* (Rowman & Littlefield, 2007).

ÇHC'de din ile ilgili olarak bkz. Yoshiko Ashiwa ve David L. Wank, ed. *Making Religion, Making the State: The Politics of Religion in Modern China* (Stanford University Press, 2009); "Jesus in China" belgeseli için oluşturulan internet sitesinde Evan Osnos ve diğerleri tarafından biraraya getirilen materyaller için bkz. www.pbs.org/frontlineworld/stories/china_705/. Bölgesel ve diğer bölünmeler için bkz. Susan D. Blum ve Lionel M. Jensen, eds. *China Off Center: Mapping the Margins of the Middle Kingdom* (University of Hawaii Press, 2002); Robert Gifford, *China Road: A Journey into the Future of a Rising Power* (Ramdom House,2007); ve Li Cheng, "Rediscovering Urban Subcultures: The Contrast between Shanghai and Beijing," *The China Journal,* Temmuz 1996, s. 139-153. Etnik farklılıklar için bkz.. Ralph Litzinger, *Other Chinas: The Yao and the Politics of National Belonging* (Duke University Press, 2000); önemli bir internet dergisi *China Quarterly*'de yayımlanan Thomas S. Mullaney'nin, "Introducing Critical Han Studies" isimli makalesi, Eylül 2009, www.chinaheritagequarterly.org/scholarship.php?searchterm=019_han_studies.inc&issue=019; ve Sara L. Friedman'ın, "Han" olarak tasnif edilen grubu incelediği ama daha çok cinsiyet ilişkilerine ayırt edici bir yaklaşımla değindiği kitabı *Intimate Politics: Marriage, the Market, and State Power in Southeastern China* (Harvard University Press, 2006). Kuşak farklılıkları için bkz. Duncan Hewitt, *Getting Rich First: A Modern Social History* (Pegasus, 2008); Yan Yunxiang, *Private Life Under Socialism* (Stanford University Press, 2003) ve "Little Emperors or Frail Pragmatists?" *Current History,* Eylül 2006, s. 255-262; Alec Ash'in blogu "Six" (www.thinksix.net/) , ve Zachary Mexico, *China Underground* (Soft Skull, 2009)

ÇHC'ni anlamak için Orwell ve Huxley'e ilişkin başka tartışmalar için bkz. Jeff-

rey N. Wasserstrom, *China's Brave New World - and Other Tales for Global Times* (Indiana University Press, 2007). "1984" bakış açısının değerini ve sınırlarını vurgulamama rağmen, Xinjian ve Tibet gibi sınır bölgelerindeki baskıcı mekanizmanın ayırıcı özellikleri de dahil olmak üzere coğrafi farklılıkların önemine hiç değinmedim. Karmaşık Tibet sorunuyla ilgili faydalı bir başlangıç olarak, bölgenin sürgündeki ruhani liderinin biyografisini kaleme alan Pico Iyer'in *The Open Road: The Global Journey of the Fourteenth Dalai Lama* (Knopf, 2008) kitabı tavsiye edilir. Ayrıca bu kitaba eşlik etmek üzere: Robert Barnett: "Thunder from Tibet," *New York Review of Books,* 29 Mayıs 2008, www.nybooks.com/articles/21391; ve Pankaj Mishra, "Holy Man," *New Yorker,* 31 Mart 2008, www.newyorker.com/arts/critics/books/2008/03/31/080331crbo_books_mishra?currentPage=all . Ayrıca bkz. Merkel-Hess v.d., *China in 2008* derlemesindeki Tibet'le ilgili bölümde yer alan makaleler.

ALTINCI BÖLÜM

Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun geçmişine ve bugününe ilişkin bilgi için bkz. Andrew Scobell, *China's Use of Military Force* (Cambridge University Press, 2003). Tayvan sorunuyla ilgili olarak bkz. Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States-Tayvan Relations and the Crisis with Chine* (Harvard University Press, 2009). 1997 geçiş süreciyle ilgili kapsamlı bir literatürün olduğu Hong Kong ile ilgili iyi bir başlangıç noktası olarak bkz. John M. Carroll, *A Concise History of Hong Kong* (Rowman & Littlefield, 2007), eski kraliyet (Britanya) kolonisindeki çağdaş yaşama ilişkin Leo Ou-fan Lee, *City Between Worlds: My Hong Kong* (Harvard University Press, 2008). Çin'in köyler ülkesinden şehirler ülkesine dönüşümüyle ilgili John Logan, ed., *Urban China in Transition* (Wiley, 2008); kırsal kesimden kente göçen insani yönünü yansıtan röportajların derlemesi niteliğindeki Leslie T. Chang'in *Factory Girls: From Village to City in a Changing China* (Spiegel and Grau, 2007); ve ayrıca bkz. Dorothy Solinger'in *Contesting Citizenship in Urban China* (University of California Press, 1999).

Çin'in siyasi geleceği ve yolsuzluk gibi sorunlarıyla ilgili olarak Perry Link ve Josh Kurlantzick, "China's Modern Authoritarianism," *Wall Street Journal,* 25 Mayıs 2009, www.carnegieendowment.org/publications/?fa=view&id=23158&prog=zch ; Phlip P. Pan, *Out of Mao's Shadow: The Struggle for the Soul of a New China* (Simon & Schuster, 2008); John Pompret, *Chinese Lessons* (Holt, 2006); Ian Johnson, *Wild Grass: Three Stories of Change in Modern China* (Pantheon, 2004); Elizabeth J. Perry ve Merle Goldman, eds., *Grassroots Political Reform in Contemporary China* (Harvard University Press, 2007); George J. Gilboy ve Benjamin L. Read, "Political and Social Reform in China: Alive and Walking," *Washington Quarterly,* Yaz 2008, s. 143-164.

Çin milliyetçiliği gibi karmaşık bir konuyu ilişkin güzel bir başlangıç noktası olarak bkz. Jonathan Unger, ed., *Chinese Nationalism* (M. E. Sharpe, 1996); Prasenjit Duara, *The Global and the Regional in China's Nation-Formation* (Routledge, 2009); Henrietta Harrison, *China: Inventing and its complexities,* bkz. Evan Osnos, "Angry Youth" *New Yorker,* 28 Temmuz 2008, www.newyorker.com/reporting/2008/07/28/080728fa_fact_osnos , Rosen ve Gries, *State and Society in 21st-Century China,* the Jensen and Weston volumes, ve Merkel-Hess vd. *China in 2008.*

Enerji ve çevreyle ilgili olarak bkz. "China Green Project" (http://sites.asiasociety.org/chinagreen/links/), "China Dialogue", (www.chinadialogue.net/); ve Woodrow Wilson Center'ın "China Environment Forum"u (www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1421&fuseaction=topics.home). Su sorunuyla ilgili olarak bkz. Kenneth L. Pomeranz, "The Great Himalayan Watershed," *New Left Review*, Temmuz-Ağustos 2009.

Çin'in çevre ve ekonomik sorunlarıyla bağlantılı bir dizi başka sorunla ilişki son zamanlarda çıkan yazılar için örneğin James Fallows'un *Atlantic* için yazdığı "China's Silver Lining," *Atlantic Monthly*, Haziran 2008, www.theatlantic.com/doc/200806/pollution-in-china .

Çin ve ABD arasındaki ortak özelliklere ilişkin bkz. Merkel-Hess v.d., *China in 2008*; Bruce Cumings, *Dominion from Sea to Sea: Pacific Ascendancy and American Power* (Yale University Press, 2009). Ayrıca bkz. Howard W. French, "Letter from China: China Could Use Some Honest Talk about Race," *International Herald Tribune*, 31 Temmuz 2009, (www.nytimes.com/2009/08/01/world/asia/01iht-letter.html?partner=rssnyt&emc=rss), makalede 1967 Temmuz'unda Detroit'te patlak veren ayaklanmalarla Temmuz 2009'da Xinjian'daki olaylar karşılaştırılıyor.

Çin'in 21. yüzyılda oynayacağı rol tüm dünyanın merakını cezbediyor. Büyük ve tehdit edici bir ekonomik güç olarak kazanacağı siyasi manevra alanı diğer ülkelerde tedirginlik uyandırıyor. Oysa Çin hakkında bilinenler çeşitli anekdotlar, kalıplardan oluşuyor; binlerce yıllık bir kültür, zengin bir tarih, bunların şekillendirdiği gelenekler ve bu geleneklerin geçirdiği dönüşüm anlaşılmadan Çin'i "bilmek" mümkün değil. Jeffrey N. Wasserstrom, *21. Yüzyılda Çin: Çin Hakkında Bilmek İstediğiniz Her Şey* başlıklı kitabında bu "ayrıntı"ları ele alıyor. Felsefecilerden devrimcilere, siyasetten kültüre, diplomasiden ekonomiye çeşitli ufukları tararken, olabildiğince yalın bir şekilde kapsamlı bir anlatım sunuyor. Konfüçyüs'ü de Mao'yu da, Tibet sorununu da Yasak Kent'i de aynı hassasiyetle ele alıyor. Çin İmparatorluğu'ndan Çin Halk Cumhuriyeti'ne, "Asya'nın hasta adamı"ndan süper güç olma yolunda ilerleyen Çin ekonomisine kadar zengin bir alanı gözlerimizin önüne seriyor. Çin'i merak edenler, araştırmacılar ve sorularına cevap arayan okurlar için bir başvuru kaynağı...

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-0924-7

9 789750 509247